భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

నవంబరు 1956

సంపుటము 33 : : సంచిక 11

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

ఆహ్వానము

శ్రీ తుమ్మలపల్లి రామలింగేశ్వరరావు

శ్రీమదఖండాంధ్రమహీ
స్వామిని! త్రైకోటికంఠ జయరావమధు
శ్రీ మంజులకీర్తిపతా
కా! మంగళములు, జనని! నవాభ్యుదయమునన్!

తొలి నమస్కారంబు తెలుగుమేధాదీప్తి
బ్రహ్మమూర్తికి యాజ్ఞవల్క్య ఋషికి
యాజుషీకల్ప సూత్రార్థభారతికి యా
పస్తంభ మౌనికి ప్రణుతిశతము
కర్మసిద్ధాంత ముఖ్యమతి కుమారిల
భట్టులకు పదాభివందనములు
అభివాదనములు బ్రహ్మవిదగ్రగణ్యులు
స్వామి విద్యారణ్య శంకరులకు
పూర్వమహదాంధ్ర దేవతాపురుషులార!
ఆంధ్రఖండముల్ సంయుక్తమైనవేళ
తిరిగి వేంచేయుడయ్య మీ తెనుగుధరకు!
దీవనములిండు ఆంధ్రజ్యోతిస్సునకును!

జయజయ! మగధదేశ విజయ! త్రైలింగ
చక్రి! కాకుళపతీ! జయము జయము
జయజయ! నహపాన సౌరాష్ట్రమాళిదే
శనిహిత పాదాబ్జ! జయము జయము
జయజయ! శ్రీ హర్ష చతురంగబల చతు
స్సాగరవేలాభ! జయము జయము
జయజయ దక్షిణాశా సార్వభౌమ! వి
జయనగరాంధ్రదేశ జయము జయము
జయము జయము! పూర్వాంధ్ర రాజన్యులార!
ఆంధ్ర ఖండముల్ సంయుక్తమైనవేళ
తిరిగి వేంచేయుడయ్య మీ తెనుగుధరకు!
దీవనములిండు ఆంధ్రజ్యోతిస్సునకు ॥

'పైశాచి'రూప పూర్వాంధ్రభాషాబ్రహ్మ
ఆంధ్రరత్నంబు గుణాఢ్యసుకవి
ఆంధ్రహృదయ కరుణార్ద్రితాసంస్కృతీ
కృతకీర్తి భవభూతిగీస్స్వరూపి
ఆంధ్రసాహిత్య భావాంతర రసవేది
ప్రథిత జగన్నాథపండితుండు
ఆంధ్రసంగీతవిద్యాపూర్ణపుంవపు
రాఢ్యసరస్వతి త్యాగరాజు
మాపురాంధ్ర సాహిత్యసమ్రాట్టులార !
ఆంధ్రఖండముల్ సంయుక్తమైనవేళ
తిరిగి వేంచేయుడయ్య మా తెనుగుధరకు !
దీవనము లిండు ఆంధ్రజ్యోతిస్సునకును !

శ్రీదములై కవిత్వరస
రీతులకున్ దొలిబీజమూర్తులై
వేదపు క్రౌంచిపుల్లి ప్రభ
వించిన దివ్యమహాశ్శరీర మ
ర్యాదను స్వీకరించిన మ
హాత్ములు—ఆంధ్రకవిత్రయంబు వి
ఖ్యాతుల్ ప్రమాణ కవి
తాత్ములు—మాకు ప్రసన్నులయ్యెడిన్ !

ఐతరేయ బ్రాహ్మణంబు శాంఖ్యాయంబు
లాశ్వలాయనమండలములతోడ
తైత్తిరీయశతపథములు వాజసనేయ
కణ్వశాఖావిభాగములతోడ
తాండ్యషడ్వింశ విధానవంశాదులు
ద్రాహ్యాయణాది సూత్రములతోడ
వ్యాకరణనిరుక్త జ్యోతిషకల్ప శి
క్షాఛందసులప్రాతి శాఖ్యములుగ
ఋగ్యజుస్సామములు సన్నిహితములగుచు
తా మహాంధ్రప్రదేశావతరణ వేళ
మంగళాశిష ప్రారంభ మహాములగుత!!
"స్వస్తి సర్వసన్మంగళావాప్తిరస్తు !!

కలంపోటు

శ్రీ కొవ్విడి రామం

"ఊరెయ్యాది"

"చీపురుపలి"

"పేరో?"

"సూరన"

"ఇంటిపేర్"

"అడిదమువార్"

"మీ రాజు?"

"విజయరామ మహారాజు"

"అతడేమి సరసుడా?"

"భోజుడయా"

"తమరేనా సూరకవిగారు. ఈ రోజు చాలా సుదినం. ఇదివరకు మీ పేరు వినడమే గాని మీ దర్శన భాగ్యం కలగడంలేదు ఇదంతా ఒకపద్యం వరసలో ఉన్నట్టుంది.

సూరన: మీరు ఊరెయ్యాది అని గ్రాంథికంలో ప్రశ్నించేరు గనుక, నేను కూడా పద్యపాదాల్లోనే జవాబిచ్చేను.

భక్త: అగ్రహారం భుక్తలంబాబూ! పండించుకోడం తినడం, వేసంముక్కలు వల్లించుకోడమే గాని మాకు కవిత్వాలూ కావ్యాలు తెలియవు అయితే యిదేం పద్యంబాబూ!

సూరకవి: పై సంభాషణ ఓ కందపద్యంలో పడిచింది.

భక్త: చాలా సంతోషం! చీపురుపల్లిలో మా దూసికృష్ణుడు చదువుతున్నాడా?

సూరకవి. దూసి కృష్ణుడు చదువంటే దుఃఖపడును.

భక్త: బాబూ! ఆ మురపాకవా రబ్బాయో?

సూరకవి: ధీరుడైనిల్చె మురపాక సూర, సుకవి.

భక్త: బాబూ! తెలిసో తెలియకో మీతో స్వచ్ఛంగా మాటాడుదామని ఊరెయ్యాది అని అడిగేను. అంతమాత్రాన మీరిలా పద్యాల వర్షాలు కురిపిస్తే అర్థంచేసుకోడానికి నాతరమా! తమ రెక్కడినుండి దయచేస్తున్నారో చెప్పండి బాబూ!

సూరన: విజయనగరంనుంచి వస్తున్నాను.

భక్త: ఏమిటిబాబూ-అక్కడి విశేషాలు?

సూరన: చాలా వున్నాయి. మొన్న విజయదశమినాడు అక్కడ కోటకట్టడానికి శంకుస్థాపన చేసేరు. చుట్టుప్రక్కలున్న మన్నెదొరలలో చాలా మందిని ప్రభువారు యుద్ధంచేసి లోబర్చుకున్నారు. ఆంధ్రజమీందారు మొదలైనవారు శ్రీవారి సఖ్యాన్ని అర్థించేరు. అంచేత వారికి "మన్నెసుల్తాన్" అనే బిరుదాన్ని శంకరపీఠాధిపతులైన జగద్గురు సత్యజ్ఞానానంద స్వాములవారు ప్రసాదించేరు.

భక్త: చాలా సంతోషం బాబూ! కాని మహారాజుగారికీ సాయబుకీ మధ్య వ్యవహారం కొంత చెడిందని అనుకుంటున్నారు. అదెంతమట్టుకు నిజం బాబూ!

సూరన: మన కెందుకయ్యా రాజకీయాలు?

* * * *

కాలచక్రం పరిభ్రమించింది. 1712 వ సంవత్సరంలో విజయదశమినాడు శంకుస్థాపనచేసిన కోట "ఇంతింతై మరియింతయై మరియు దానంతై నభోవీథిపై అంతైన" వామనుని చందాన శోభాయమానంగా తయారయింది. అతి విశాలమైన ప్రాకారం, సర్వాంగ సుందరమైన మోతీమహాలు, దానికి ముందుగా కట్టబడిన నగారాఖానా, అన్నీ ఎంతో దివ్యంగా వున్నాయి. విజయనగరరాజులు ఉపయోగించే కవచాలతోనూ, బాకులతోనూ, డాలులతోనూ ఆయుధాగారం నిండిపోయింది. ఒకనాటిరాత్రి శ్రీవారు ఏకాంతంగా ఆలోచనా మందిరంలో కూర్చున్నారు

వారి ఆసనానికి ముందున్న స్ఫటికశిలాఫలకంపైన ఏవో తాళపత్రాలు కనబడుతున్నాయి. శ్రీవారి దృష్టులు ఒకసారి ఆ తాళపత్రాలమీద మరొకసారి ఎదురుగా వున్న సింహద్వారంవైపు ప్రసరిస్తున్నాయి

అప్పుడే ఆ రాత్రి పన్నెండు గంటల నగారా ఆగింది. నిద్రాదేవి ప్రజలందరినీ స్వప్నలోకంలోకి తీసుకుపోయింది. కోటలో మాత్రం అక్కడక్కడా 'హారాహుషార్' అనే కేకలు వినబడుతున్నాయి. మేలిముసుగు వేసుకున్న ఒక వ్యక్తి స్వారీచేస్తూ రెండవ దేవిడీవరకూ వచ్చేడు. హారా సిపాయికి అతనేదో ఒక ఆజ్ఞాపత్రం చూపించి త్వరితగతిని యింకా ముందుకు సాగిపోయేడు. క్షణంలోనే గుఱ్ఱందిగి నిశ్శబ్దంగా మేడమెట్లెక్కి ప్రభువువారి సన్నిధిని తలవంచి, చేతులు జోడించి పక్కగా నిలబడ్డాడు. అతని హావభావ విలాసాలను సులువుగా పోల్చుకోడానికి వీలులేకుండా వుంది. రహస్యమైన రాజకీయ వ్యవహారాలలో నిమగ్నుడైన వ్యక్తిలా కనబడుతున్నాడు. మాటలతో పరిస్థితిని చెప్పలేక, తను రహస్యంగా దాచియుంచిన ఒకజాబును ఏలినవారి కందించేడు. మహారాజులుంగారా లేఖను చిత్తగించి కొంతసేపు దీర్ఘాలోచనలో మునిగిపోయేరు.

రాజు : ఈ బాదుల్లాఖాన్ యెవడయ్యా ?

ముసుగుమనిషి : చిత్తం ! మనవి చేసుకుంటున్నాను. సన్ 1156 వ ఫసలి, 1746 సం|| లో జఫరల్లీకి అమువజాగా యితనిని నిజాము శ్రీకాకుళం సర్కారుకు వమోజు చేసేడు- మనిషి చాలాక్రూరుడు- జమాబందీలోగాని పేష్కష్ వసూలు చెయ్యడంలోగాని రవంతయినా అనుభవం లేదు- ఉర్దూ చదవడం, రాయడం రాదు- తెలుగు తెలియదు- జోరీగలు ముసరిన గొడ్డులాగుంటాడు-

రాజు: మన ద్విభాషి జరిగిన సంగతంతా చెప్పలేదూ!

ముసుగుమనిషి: మనద్విభాషి ఉన్న సంగతులన్నీ పూసగ్రుచ్చినట్టు చెప్పేడు. ఆసంగతులన్నీ వింటే ఉక్కుకన్నా కఠినమైన గుండె అయినా నీటికన్న పల్చగా ద్రవించి ప్రవించివుండును- మూడు సంవత్సరాలు వర్షాలు పూర్తిగా ఎత్తిగట్టేసేయని, దేశంలో క్షామదేవత తాండవం చేస్తోందని, యిటువంటి పరిస్థితులలో ప్రస్తుతం వున్న పేష్కష్ చెల్లించడమే కష్టంగా వుంటే దాన్ని రెండింతలు చేయడం కేవలం అన్యాయమని మన ద్విభాషి యెన్నోవిధాల నచ్చజెప్పేడు- కాని లాభం లేకపోయింది-

రాజు: అసలు సంగతి కనిపెట్టావూ!

ముసుగుమనిషి: ఏలినవారే సెలవియ్యాలి.

రాజు: జఫరల్లీ వున్న దగ్గర్నుంచి వాళ్ళకీ మనకీ వ్యవహారం దగుల్తూనే వుంది - ఫ్రెంచి సేనాని బుస్సీకి మనయెడల ఎక్కువ మోజుగా వుందని మన చుట్టుప్రక్కలవున్న మన్నెదొరలసహాయంతోనూ, బుస్సీ ప్రోద్బలంతోనూ, నిజాము మీదకే ఎదురుతిరుగుతామేమో అన్న భయం వాళ్ళందరికీ వున్నది- అందుచేత మన ఐశ్వర్యంలో చాలా భాగం నజరానాల మూలంగానూ పేష్కష్ మూలంగానూ రాబట్టాలని ప్రయత్నిస్తున్నారు- ఇంతేకాదు- కొంతమంది నిజాము మనుషులు మారువేషాలతో పల్లెలలో ప్రవేశించి మన చరారాలు తీస్తున్నారు- మన హవల్దారు భీమసింగు ఆ బాపతు మనుష్యుల్నిద్దరిని అప్పుడే పట్టుకున్నాడు- దానికి సంబంధించిన కాగితాలే ఆ బల్లమీద వున్నాయి-

ముసుగు మనిషి : అయితే యిది రాజకీయ పుటెత్తే!

రాజు : అంగుకథ్యం తరమా ?

ముసుగు మనిషి : ఐతే యిప్పుడేమిటి బాబూ కర్తవ్యం ?

రాజు : కర్తవ్యానికేముంది? సామ దాన భేద దండోపాయాలు ఉండనే వున్నాయికదూ !

ముసుగుమనిషి: సామానికి లొంగే గ్రహాలా అవి?

రాజు: అయితే దండానికే లొంగుతాయి- 'దండం దశగుణంభవేత్'

ముసుగుమనిషి: ముసుగుతీసి బాకు చూపిస్తూ వికటాట్టహాసం చేస్తాడు-'రామరాజ్! ఈడు జఫరలీ కాదు-బాదుల్లాఖాన్-ఈడంటే పిట్టలు నీళ్లుతాగవ్- నీదండం—గిండం యిక్కడ పనికిరాదు ఈ బాకు నీ రక్తాన్ని రుచిమూసివుండును- కాని మా బాదుల్లా యుద్ధంలో నీ తలకాయి యెగరగొట్టి నిజాముప్రభువుకి నజరానాగా ఇస్తానన్నాడు-అందుచేత తిరిగి బాకు

ఒరలోకి దిగుతోంది"—అని ఆ ముసుగుమనిషి ఆనిశి రాత్రి మాయమైపోయేడు.

విజయరామరాజు గారు దిగ్భ్రమ చెందేరు-ఆయన కళ్లనే ఆయన నమ్మలేకపోయేరు-ఎంత మోసం జరిగింది? చారుని వేషంలో పరాయివాడు తన కళ్ళలో నే దుమ్ముకొట్టేడు- గుట్టు తీసుకుని పారిపోయాడు- ఇంతలో, తను అంతవరకు ఎదురుచూస్తున్న బద్దన్న వచ్చేడు.

రాజు : ఎవరది ? బద్దన్నా !

బద్దన్న : చిత్తం ప్రభూ !

రాజు : (గంభీరంగా) ఏమిటి విశేషాలు ?

బద్దన్న : ప్రభువులకి తెలియని విశేషాలేమిటి వున్నాయ్ బాబూ ! నా కన్నముందర నా వేషంలో పగవాడి దూత తమతో నే పరిహాసం చేసేడు. శ్రీకాకుళంలో యెక్కడ చూసినా సాయబుల యుద్ధసన్నాహాలే కనిపిస్తున్నాయి. పరిస్థితి శ్రుతిమించి రాగాన పడింది.

రాజు : సరే నువ్వెళ్లు !

మర్నాడు మచ్చకొండమీదనుంచి ఉదయభానుడు తొంగిచూస్తున్నాడు అయ్యకో నేటికి నీళ్లకు వచ్చిన అమ్మలక్కలు గతిరాత్రి కోటలో జరిగిన గలాటాగురించి కథలు గాథలుగా చెప్పుకుంటున్నారు. బొంకుల దిబ్బమీదవున్న బండివాడి మొదలు రాజమహాలులో పని చేసే ఉన్నతోద్యోగివరకు విజయనగర రాజ్యానికి సంబంధించిన రాజకీయాలనే ముచ్చటించుకుంటున్నారు.

* * *

ఒకరు : బాబూ నిజమేనా !

రెండవవారు : ఇలాంటివి నిజం గాక అబద్ధమౌతాయండీ ! ఊరంతా కోడై కూస్తూవుంటే యింకా నమ్మవంటావేమయ్యా ! అసలు ప్రభువువారే రణస్థలంనుంచి తిరోగమిస్తున్నారు.

ఇంకొకరు : ఎంత దుర్దినం !

ఒకరు : మెల్లిగా అంటావేమిటి ! క్షామంతో పాటు యిదొక అరిష్టం. ఈ ప్రాంతాలలోకల్లా చెప్పగలిగిన మొనగాడు మన రాజుగారే. ఆయనే తలవంచితే యిక బాదుల్లాకు పట్టపగ్గాలుంటాయా !

ఇంకొకరు : అవిగో ! అవి మన సర్దార్ల గుఱ్ఱాల లాగ వున్నాయి. వాటి వెనక ప్రభువువారుకూడా వున్నట్టున్నారు.

ఉదయం పది గంటలసమయం. ఎవ్వరి ముఖానా కత్తివేస్తే నెత్తురులేదు. గోడమీద చిత్తరువులలాగ సేవకులు రాజబంధువులు, ఉద్యోగులు నిశ్శబ్దంగా వున్నారు: ప్రభువులు నెమ్మదిగా మెట్లెక్కి రాజమహాలు ప్రవేశించేరు. వందిమాగధులు లాంఛనప్రకారం జయవిజయీభవ, దిగ్విజయీభవ, మన్నెసుల్తాన్ అని యేమేమో చెప్పబోతున్నారు: రాజుగారు పళ్లు పటపట కొరికి వారివైపు ఎర్రగా చూసేరు. ఏదో గట్టిగా చెప్పాలనుకుంటున్నారు కాని, ఆయనావేశించిన ఆగ్రహం ఆ మాటను పైకి రానీయలేదు: 'హుం' అనే సింహగర్జన వంటి కఠోర గంభీరమైన ధ్వని ఆయన గళంలోనుంచి వెలువడింది: సభ్యులంతా భయకంపితులైనారు. ఆయన అనుచరవర్గం అంతా గడగడలాడిపోతున్నారు- ఎవరేం చేయాలో ఎవరికీ తెలియకుండా పోయింది- ఆ సమయాన ఒక మూల కూర్చున్న సూరకవి కొంచెం ముందుకు వచ్చేడు. ఆ క్రొవ్వాడి కోరమీసం, విశాలమైన ఫాలభాగం, ఒరలోని గంటం ఒక వైపు రాజఠీవిని మరొక వైపు పాండిత్య ప్రతిభనూ ప్రదర్శిస్తున్నాయి- సూరకవి సభ్యుల హృదయాలకి ముళ్ళుకన్నా వాడిగా గ్రుచ్చుకునేటట్లుగా—

గీ. మొత్తనైనట్టి యరటాకు మీదగాక
మంటమీదను చెల్లునే మంటవాడి
బీదలైనట్టి సరదార్ల మీదగాక
కలదె క్రొవ్వాడి బాదుల్లఖానుమీద ?

సీ. గరిడీలలోపల గంతు వేయుటకేమి
ఈటెబట్టి యరిపై దాటవలెను
సొగసుగ మొలకత్తి బిగియ జెక్కుటకేమి
వెఱవక వైరుల నఱకవలెను
మాటి మాటికి పెద్ద మాటలాడుటకేమి
యదలించి రిపుల జెండాడవలెను
ఒమ్మున నెత్తిగంధమ్ము బూయుటకేమి
గాయంపు నెత్తురుల్ గ్రమ్మవలెను

గీ. గాని లేకున్న సత్కీర్తి కాంతగలదె ?
పూసపాటి కులాంభోధి పూర్ణసోమ
సమర జయభీమ గజపతి సార్వభౌమ
విమల సద్గుణధామ శ్రీ విజయరామ !

ఆ పద్యాలు సభ్యుల చెవుల్లో పిడుగులు పడ్డట్టుగా పడ్డాయి. అవనత శిరస్కులైన భటులందరూ కత్తులూ, యీటెలూ సద్దుకోడం ప్రారంభించేరు. ఉత్తర క్షణంలో ఏం జరిగేది పరమేశ్వరుడికీ, భావి కాలానికీ మాత్రమే తెలుసును. రాజుగారి ఉష్ణీషం స్వేద బిందువులతో చెమ్మగిల్లింది. చెక్కిళ్లు కెంపు బారేయి. కళ్ళు అగ్నివర్షం కురిసినట్లుగా ఉన్నాయి. 'అవధార్' అని ఉరుము ఉరిమినట్టుగా కేక పెట్టేరు. ఆ గర్జనతో కోటంతా దద్దరిల్లిపోయింది—'విజయమో వీరస్వర్గమో, మళ్ళండి రణస్థలానికి' అనే గంభీర వాక్కులు శ్రీ వారి గళసీమనుండి వెలువడ్డాయి. ఒక్క క్షణంలో సేనావాహిని పట్టపగ్గాలు లేకుండా రణస్థలం వైపు నడిచింది. నగారాఖానాలో జయభేరి మారు మ్రోగింది. సభ్యులంతా సూరకవి వేపు తెల్లబోయి చూసేరు. అతనిది సాహస కృత్యమని, రాజును నిండు సభలో గర్హించడం అనుచిత కార్యమని కొందరు విమర్శించేరు. కత్తిపోటు కన్న కలంపోటు బలీయమయినదని సూరకవి యీ నాటికి నిరూపించ గలిగేడని మరికొందరు మెచ్చుకున్నారు. లోకంలో అనేక రకాల భావాలు గలవాళ్లుంటారు. వాళ్ళందర్నీ మెప్పించడం యెవరి తరం? సూరకవి మారు మాటాడలేదు. శ్రీ వారు యుద్ధభూమికి తరలి వెళ్ళగానే మౌనముద్ర అతని ముఖాన ఆవరించింది. ప్రభువుల జయసిద్ధికోసం తన యిష్టదైవమైన రామచంద్రమూర్తిని ప్రార్థిస్తూ కాలం గడుపుతున్నాడు.

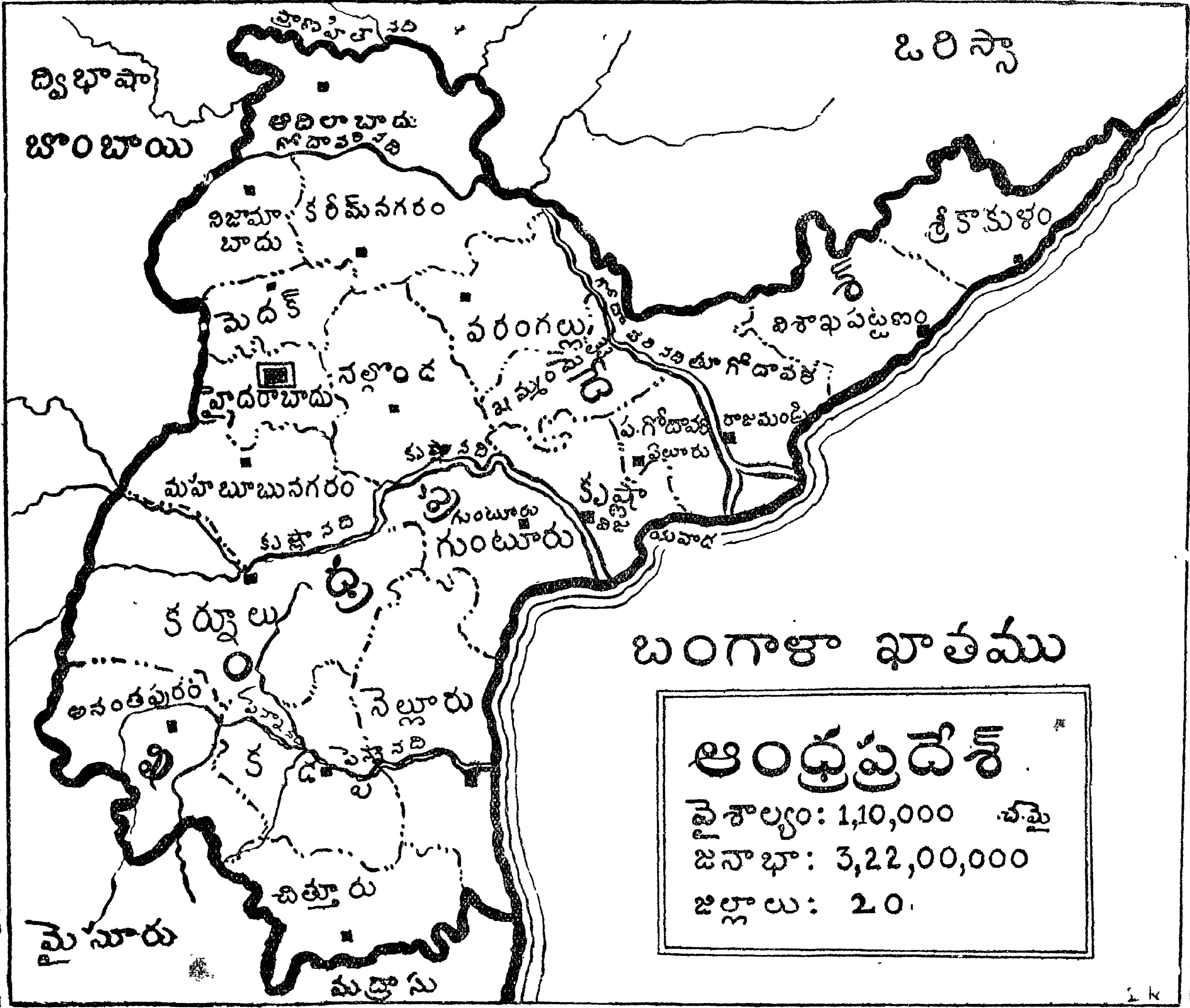
వారం రోజులు కాలగర్భంలో లీనమయిపోయేయి. రణస్థలంనుంచి వచ్చే వార్తలకోసం ప్రజలంతా ఉద్విగ్నులౌతున్నారు. ఏ క్షణంలో ఏం సంభవిస్తుందోనని ప్రముఖులైన రాజోద్యోగులందరూ ఎక్కువ ఆత్రుతతో పరిస్థితిని గమనిస్తున్నారు. ఆనాటి మధ్యాహ్నం రెండు బాకుల చిహ్నంగల విజయనగర రాజుల పతాకాన్ని విజయసూచకంగా ఎగరవేస్తూ ప్రతీహారి తొందరగా సింహద్వారంవైపు వస్తున్నాడు. అతని మందస్మితం, ఉత్సాహ పరివృతమైన ముఖం విజయవార్తను అతని కన్నముందే చెప్తున్నాయి:

నాటి సాయంకాలం శ్రీ వారు బాదుల్లాఖానుపైన సాధించిన విజయాన్ని అభినందించడానికి గాను ప్రత్యేకమైన సభ ఏర్పాటు చేయబడింది. సభకు పుర ప్రముఖులు, పండితులు, రాజోద్యోగులు మొదలైనవారంతా వచ్చేరు — రంగవల్లికలతో, ఆకుపచ్చని తోరణములతో, సువాసినుల మంగళ హారతులతో, శ్రావ్యమైన మంగళవాయిద్యాలతో సభామందిరం విజయశ్రీకి ఆలవాలమైవుంది— శ్రీ విజయరామ మహారాజులుంగారు సింహాసనాన్ని అధిష్ఠించేరు. ఆంధ్ర మొదలైన మన్నెజమీల అధిపతులు ప్రభువు సన్నిధిని ఉచితాసనాలలో ఆసీనులయ్యేరు. దర్బారులోని సంస్కృత పండితులు శ్రీ వారికి గీర్వాణభాషలో సన్మానపత్రం సమర్పించారు.

అనంతరం ప్రభువువారు లేచి యీ విధంగా ప్రసంగించేరు— "మీరందరూ మా రాజవంశీయుల యెడల చూపిన ఆదరభావానికి చాలా సంతోషం. ఇది కేవలం నేను వ్యక్తిగతంగా సాధించిన విజయం మాత్రమే గాదు. ఇది ధర్మం అధర్మంపైన సాధించిన విజయం; విజ్ఞత మూర్ఖత్వంపైని సాధించిన విజయం; పౌరుషం దురహంకారంపైన సాధించిన విజయం; దేశాన్ని కిరాతులైన దుష్టప్రభువుల బారినుండి తప్పించే ప్రయత్నంలో మన సేనావాహిని కృతకృత్యురాలయింది. కాని ఆ సేనావాహినికే జీవం పోసి ఆపత్సమయంలో దివ్యజ్యోతిని చూపించిన మహామహుడు, మీలోనే నిరాడంబరముగా ఆమూల కూర్చున్నాడు. ఆనాటి సూరకవి వాక్కులే బాదుల్లాఖానుని ఓడించడానికి నిశితమైన శరాలకంటె కోటి రెట్లు ఎక్కువగా పనిచేశాయి. మొదట నేను కత్తిపోటుతో సాధించలేని విజయం సూరకవి కలంపోటు మూలంగా సాధించ గలిగేడు. నేను విజయశ్రీని చేపట్టడానికి కారకుడు ఆ సూరకవి. కనుక ఆయన యీ అర్ధాసనాన్ని అలంకరించాలి" అని ప్రభువులు తిరిగి సింహాసనంమీద కూర్చున్నారు. సూరకవి చిరునవ్వుతో లేచి

శా॥ ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిం
డెన్ నీ ప్రశంసల్ గురాల్
బల్లాలం బొడిపించి హుమ్మని యర
బ్బానెక్కి పైకొంచు బా
దుల్లాఖానుని బారదోలితివి నీ
దోశ్శక్తి సూబాలకున్
మళ్ళింపం దరమానె శ్రీ విజయ రా
మా మండలా రా!

అని ప్రభువును ఆశీర్వదించాడు. దర్బారు గాయకుల శ్రవణపేయమైన వీణావాద్యంతో నాటి సభ జయప్రదంగా ముగిసింది.

ఆంధ్రప్రదేశ్
వైశాల్యం: 1,10,000 చ.మై
జనాభా: 3,22,00,000
జిల్లాలు: 20.
బంగాళా ఖాతము
ఒరిస్సా
ద్విభాషా
బొంబాయి
మైసూరు
మద్రాసు
ఆదిలాబాదు
కరీమ్‌నగరం
నిజామాబాదు
మెదక్
వరంగల్లు
హైదరాబాదు
నల్గొండ
మహబూబునగరం
శ్రీకాకుళం
విశాఖపట్టణం
రాజమండ్రి
ఏలూరు
కృష్ణా
గుంటూరు
కర్నూలు
అనంతపురం
నెల్లూరు
చిత్తూరు
ప్రాణహిత నది
గోదావరి నది
కృష్ణా నది
పెన్నా నది

స్వర్ణయుగము

శ్రీ॥ శే॥ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు

దక్షిణ హిందూస్థానమునందు రాయల రాజ్యకాలము సకలవిధములను ప్రజాజీవనమునందు జ్ఞానకాంతులను ప్రసరింపజేసినది. సాహిత్య నిర్మాణములు ప్రాచీనాచారసంప్రదాయ పాశబంధముల నతిక్రమించి నూతనమార్గముల నవలంబించినవి. ప్రజల సాహసకార్యములకు రణరంగములు సాధనములైనవి. దిగ్విజయములు దేవాలయ మందిర గోపురాది నిర్మాణములకును విజయసంకీర్తనములకును సాధనములైనవి. జలాశయము లూసరక్షేత్రములను సుక్షేత్రములను జేసినవి. దేశమునందంతటను శృంగార వీర భక్తిరసములు తాండవమాడి నవీన కావ్యనిర్మాణము లుద్భవిల్లినవి. శాంతియుతమైన సామ్రాజ్యమునందు లలితకళలు, ధర్మమీమాంసలు, విద్యాగోష్ఠులు, మఠములు, ఆశ్రమములు ప్రబలినవి. సామ్రాజ్యమునం దంతటను సప్తసంతానములు శరపరంపరగను ప్రసరించినవి. ఆ మహోత్సవసమయమునం దాంధ్రహృదయమునందు చైతన్యము తాండవమాడినది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు క్షాత్రధర్మమునందువలెను మానవధర్మమునందును ధర్మారాధనమును చేయుటకు సమకట్టిన విధమును విష్ణుచిత్తీయ కావ్యార్థము పరిస్ఫుటము చేయుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు స్థాపింప సమకట్టిన నిత్యధర్మము వర్తమాన యుగమునందు నూతన దేశకాలావరణములందు ప్రపంచమునం దంతటను మహాపరివర్తనమును గలుగజేయుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు స్థాపించిన స్వాతంత్ర్యధ్వజము వర్తమానయుగమునందు పునరుద్ధరణ మగుచున్నది. స్వాతంత్ర్యధ్వజోద్ధరణమున కా కాలమునందువలెను వర్తమానకాలమునందును స్వాతంత్రప్రియులైన వీరులు, ధీరులు, కవులు, గాయకులు, కళోపాసకులు సాధకులుగ నున్నారు. ఆ కాలమునకును నేటికిని సాధనములు వేరైనను మానవ ధర్మాభ్యుదయము సాధ్యము, సమానము.

ఆంధ్రోద్యమసారథి దేశోద్ధారకుడు

మాదన్న

విశాలాంధ్రము

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధాని

మ॥ చిరవాంఛా పరిపూర్తి నేఁటికి లభించెన్ దెల్గు మాగాణి సో
దరు లేకంబయి రాత్మభాగముల చింతల్మాని, యిందన్క నం
దరు మాతృప్రియ పాదపూజ నొక చెంతన్ జేయు భాగ్యంబు చే
కురదయ్యెన్ గద? యింక శ్రేయములు గల్గున్ దల్లి యాశీస్సుచే.

సీ॥ గోదావరీ పావనోదకమ్ముల మున్గి
యనఘు మార్కండేయు నంఘ్రి కెఱఁగి
యావలఁ గృష్ణామహాంబువులం దోఁగి
దుర్గామహాదేవి దోయిలించి
యావెన్క నోరుగల్లరిగి విశ్రుతుఁడైన
శ్రీరామచంద్రుని సేవనలిపి
తరువాతఁ దుంగభద్ర జలమ్ము సేవించి
హంపీ విరూపాక్షు నాశ్రయించి

గీ॥ పిదపఁ జిల్లర దేవుళ్ళ పీఠములకు
శిరమువంచి నమస్కృతుల్ జేసికొనుచు
నేటి కొక సుస్థిరంబైన నిలయమునకుఁ
దరలివచ్చిన యాంధ్రమాతకు! జోహారు!

మ॥ జనమాన్యత్వముగన్న బౌద్ధమతమున్ సాధించి సంస్కార మొ
య్యనఁ గావించిన దాంధ్రుఁడే కద! స్వరాజ్యం బబ్బ సత్యాగ్రహం
బున వెన్జూపని దాంధ్రుఁడే కద! జయంబున్ గాంచె నిప్పట్ల నా
తని సంస్కారమె రిత్తవోవునె పవిత్రంబైన సిద్ధాంతముల్.

మ॥ ఇలు జూడన్ వలెనన్నచో మొదటఁ దా మిల్లాలి నీక్షింపఁగా
వలెనంచున్ మన పెద్దలందరు సుమీ! వారింపు మున్ముందుగాఁ
దలిరుం బోఁడుల కష్టనష్టములు మీఁదన్ దామె సిద్ధించు నీ
కలఘు ప్రాభవ భోగభాగ్యము లవశ్యం బాంధ్ర! మేల్కాంచుమా!

శా లాం ధ్ర ము

మ॥ తెలుగుందల్లికి నన్నపూర్ణయును పేర్దీపించె నీ ఖ్యాతి య
న్యులకున్ లేదులవమ్ము, దాని కిక ముందున్ లోటులేకుండఁ బు
ష్కలహా రీతిని సర్వవస్తువులతో సాధించి భాండారముల్
నిలువన్ జేయును నీ నదీ జలములే నిత్యంబు తోడయ్యెడిన్.

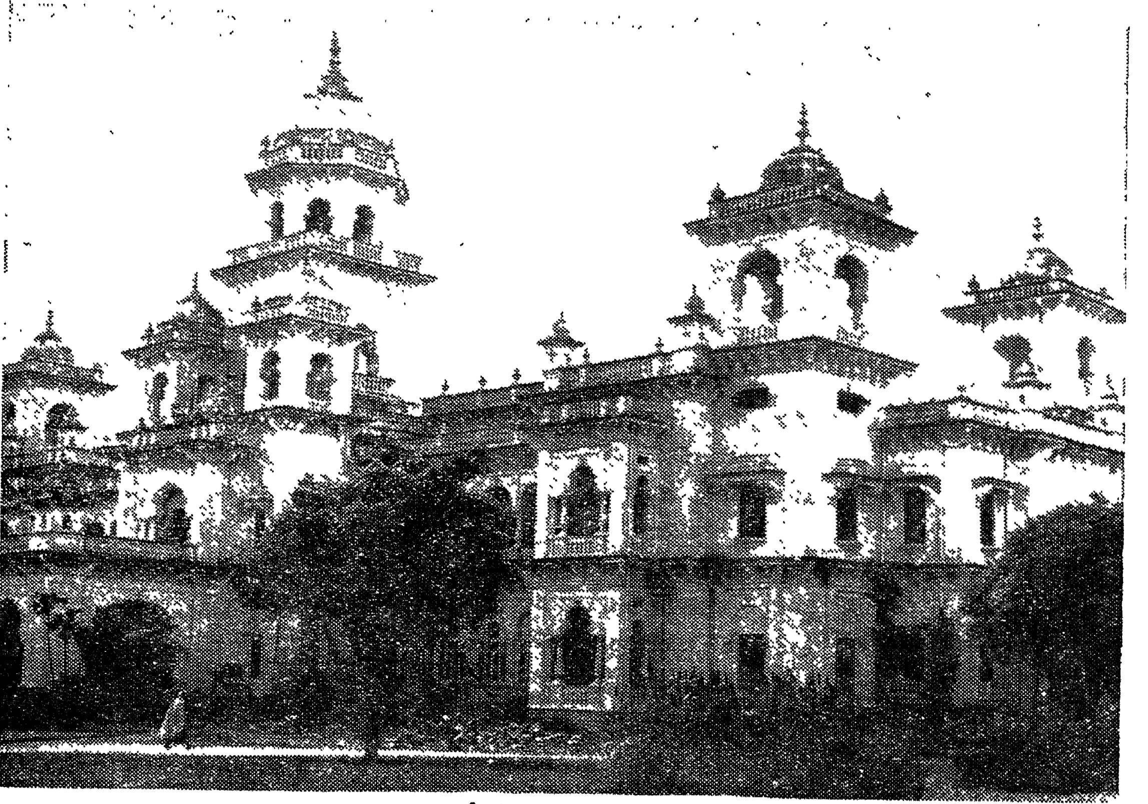
మ॥ ఒకనాఁ డాంధ్రుని కీర్తి సౌరభము సర్వోర్వీజనాహ్లాదిదై
కకుబంతంబులనిండ నిండినది; సంకల్పించి పూర్వోన్నతిన్
బ్రకటింపన్ వలె నేడుగూడ మన సౌభాగ్యంబహో మార్గ ద
ర్శకమై తక్కిన భారతంబునకు నాపాదించుఁ గల్యాణముల్.

సీ॥ చిన్నకుర్రని రాజ శీర్షావతంసుగాఁ
బెంచిన తిమ్మరుసు ప్రేమగుణము
మనుమసిద్ధి నృపాలు మనుపఁగాఁజని సిద్ధి
గాంచిన తిక్కన్న కౌశలంబు
బంధనంబునబడ్డ ప్రభువును విడిపించు
కొన్న యుగంధరు పన్నుగడలు
అపచార మొనరింప నాత్మీయుఁడనుకోక
దండించు మాదన్న ధర్మపరత

గీ॥ సప్త సంతానములచేఁ బ్రశస్తిగాంచి
వరలిన ఘ రాతనా మాత్య వైభవములు
మరల మనమంత్రులందు సంభవముగాంచి
యాంధ్ర మొక భూతలస్వర్గమగునుగాక!

గీ॥ వేంకటేశ్వరు సత్కృపావీక్షణములు
నారసింహుని చందనార్ద్రప్రవృత్తి
కలపురక్షింపఁబూర్వమే ఘనయశమ్ము
బ్రాపుఁగొందుము మనకు శ్రీరామరక్ష.

మ॥ తరుణంబీయది కావునన్ భవదుదాత్తంబైన త్యాగమ్ముచే
నిరవొందెన్ మునుముందు రాష్ట్రమటుపై నీరీతి నాంధ్రావనీ
పరమార్థంబని పొట్టివంశజుని దేవత్వంబు గైకొన్న సో
దరు శ్రీరాముని, గేలుమోడ్చి మనసాధ్యానింతమా! పేర్మిమై.

ఆంధ్రప్రదేశ్ శాసనసభా భవనము

ఆంధ్ర రాజధానులు

శ్రీ వాసిరెడ్డి పార్థసారథి

వానలు వెనుకపట్టినవి. పరిశుద్ధాత్ముని మనస్సువలె, ఆకాశము నిర్మలమైనది. శరత్కాలము ప్రవేశించినది. 1956 నవంబరు 1వ తేదీనాటికి శరద్రుతువు నిండు యౌవని. జాబిల్లి తన వెండి వెన్నెలలను తెలుగు నేలలందు వర్షిస్తున్నాడు. కవులకు రసికులకు ఇది పంట కాలము. ఆంధ్రలక్ష్మి పచ్చని పైరు చీరను శృంగారించుకున్నది.

ఇట్టి శుభసమయమందు ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మి హైదరాబాదు సింహాపీఠమునందు వేంచేయుచున్నది. ఇది ఆంధ్ర పుత్రునికి ఆహ్లాదకర ముహూర్తము.

రాజకీయవేత్తలు ఆమెకు వింజామరలు వీస్తున్నారు. కవి గాయకులు వినుతించుచున్నారు. వంది మాగధులు ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మిని స్తోత్రం చేస్తున్నారు.

ఈ తల్లి ఇంతవరకు అనేక రాజధానీ నగరములలో వాసం చేసింది. ఆ యా కాలములను బట్టి, ఈ తల్లి ఆ యా చోట్ల దివ్యజ్యోతియై ప్రకాశించింది. ఈయమ, ఏ ఏ కాలములందు, ఏ ఏ రాజధానీ నగరములందు తన దివ్య తేజమును ప్రసరింప చేసినదో అద్దానిని నా చేతనైనంతవరకు గద్యపాఠము చెప్పవలెనని నా ఉత్సాహము.

ఈయమ ఆంధ్రలక్ష్మి. అంధ్ర, ఆంధ్ర, తెనుగు, తెలుగు అనే నామములతో పిలుస్తూవుంటారు. అనాదికాలమందు, ఈ ప్రదేశము కీకారణ్యమై, చీకటి భూమిగా వుండేది. అందుచే అంధభూమి అన్నారని ఒక వాదము. విశ్వామిత్ర సంతతిలో అంధ్రుడనేవాడున్నాడట. ఇతనివల్ల, ఈ పేరు కలిగిందని మరొక వాదము.

తెలుగు దేశమని పేరు అనాదియందు లేదు. ఇటీవల వచ్చింది పేరు. మన దేశంలో, ప్రధానమైనవి మూడు శివక్షేత్రము లున్నవి. ఇవి ద్రాక్షారామము, కాళేశ్వరం, శ్రీశైలము. ఇవి మూడు, మూడు దిక్కుల వున్నవి. ఈ మూడుశివలింగక్షేత్రముల మధ్య వున్న దేశమును త్రిలింగ దేశమన్నారు. ఇదే తెలుగు తెనుగుగా మారినది-ఇదొక వాదము. కళింగ దేశము మూడు రాష్ట్రములుగా వున్నది. ఉత్తర కళింగ ఒకటి. దీనినే ఉత్కళ అంటారు. రెండవది మధ్య కళింగ. మూడవది, త్రికళింగ. త్రికళింగే, కాలక్రమేణా త్రిలింగ అయిందంటారు. ఇదొక వాదము.

ఇవేకాక, ఈ భూమిని మంజీరమని, వజ్రభూమి అని పిలిచేవారట. మంజీర గోదావరి నదికి ఉపనది. ఈ మంజీరా నది ప్రక్కల, ప్రజలు వుంటూ వున్నందున, మంజీరదేశ మన్నారు. కృష్ణానది ప్రక్కల వజ్రములు ఎక్కువగా దొరికేవి అందువల్ల, ఈ భూమిని వజ్రభూమి యని పిలిచేవారు.

రామాయణ కాలమునకు పూర్వమే, ఈ ప్రాంత మరణ్యమయమైయున్నా, కొన్నిచోట్ల ప్రజలు జీవిస్తూ వున్నారు. ఈ దేశమునకు దండకారణ్యమని పేరున్నది. ఇక్కడ అనాదికాలమందు దండుడనే రాక్షసరాజు రాజ్యం చేస్తుండినాడు. ఇతను తన గురువు కూతురును మోహించి బలాత్కరించాడు. కుల గురువు శుక్రాచార్యులు ఇందుకు ఆగ్రహించి, శపించాడు. ఏడురోజులు మట్టివాన కురిసి, దేశం నాశనమౌగాక యని అన్నాడు. అట్లే జరిగింది. అప్పుడు ఇక్కడ భూకంపమో, అగ్నిపర్వతమో, మంచు తుపానులో వచ్చి, దేశమును సర్వనాశనం చేసి వుంటవి, హెచ్. జి. వెల్సు పూర్వం మంచుతుపానులు వచ్చి అనేక నాగరిక రాజ్యములను పొట్టన పెట్టుకున్నవని వ్రాశాడు. ఇట్లే ఇక్కడ కూడా జరిగి వుంటుంది. ఇందుకొక సాక్ష్యం తెలంగాణాలో వున్న రాక్షస బొగ్గు. ఎంత అటవీప్రదేశం నాశనం కానిది, ఈ గనులు ఏర్పడి వుంటవి ?

రఘువంశములో, రఘు మహారాజు తూర్పు సముద్రపు వైపుగా కావేరి వరకు దండయాత్రకు వచ్చినట్లు వ్రాయబడినది. ఇతను వంగదేశమును జయించి, ఉత్కళులను,కళింగులను జయించి కావేరీ

నదివద్దకు వెళ్ళాడు. రఘు మహారాజు కళింగులను జయించాడు. గోదావరికి ఉత్తరమున వున్న భూమి కళింగ భూమి కనుక, ఆనాటికే ఇక్కడ జనావాసం వున్నది. కళింగులే ఆంధ్రులు.

మహాభారత యుద్ధంలో ఆంధ్రులు కూడా వున్నారు. కనుక, ఆ రోజులలో ఆంధ్ర రాజ్యం వున్నది. ఐతరేయబ్రాహ్మణంలో ఆంధ్ర ప్రసక్తి వున్నది. ఇది భారతయుద్ధం తర్వాత వ్రాయబడ్డదట. అనగా మూడు వేల సంవత్సరముల క్రిందట, ఆంధ్రులు పట్టణ గ్రామములను కట్టుకుని నివసిస్తూ వున్నారు.

ఇక్కడ, రెండు వేల అయిదు వందల సంవత్సరములకు పూర్వమే నాగులనే జాతి వున్నారు. వీరు ధాన్యకటకమును రాజధానీ నగరంగా రాజ్యం చేశారు. వీరే ద్రావిడులకు ఆది పురుషులు. వీరు మాట్లాడింది ద్రావిడ భాష. ఈ భాష స్థల కాలముల మార్పుల వల్ల తెలుగు, కన్నడము, అరవము కేరళభాషలుగా మారింది. తర్వాత మన దేశమునకు అనేక భాషలవారు వచ్చి, రాజ్యం చేస్తూ, మనలో కలిసిపోయినారు. వీరు కలిసినట్లే వారిభాషలుకూడా, మనభాషలో లీనమైనవి. ప్రాకృతము, సంస్కృతము, మహారాష్ట్రము, హిందూస్తాని, ఆంగ్లేయము మొదలైన అనేక భాషలు మనభాషతో కలిసి, తెలుగుభాష సంపన్నమైనది. నాగులు నగములలో వుంటూ, నాగములను పూజించినందువల్ల నాగులైనారు. వీరు విగ్రహారాధనకు ప్రథములు. వీరినిచూచి బౌద్ధులు, వారిని చూచి హిందువులు విగ్రహారాధకులైనారు. నాటి సర్పపూజలు, నేటికికూడా నాగులచవితిగా మనలో వున్నవి. వారి పేర్లు నాగయ్య, నాగమ్మలు ఇప్పటికీ మనం పెట్టుకొంటున్నాము. వీరికీ ఉత్తర హిందూస్తానపువారికి సంతతయుద్ధాలు జరిగేవి. పాతాళ లోకంలో నాగులువుంటున్నట్లుమహాభారతంలో వ్రాయబడ్డది. పాతాళలోకమనగా, దిగువదేశమైయుండాలి. లేక అడవులూ, కొండలమధ్యవుండి పాతాళలోకము వలె వుండివుండాలి. అర్జునుడు నాగకన్యను వివాహమాడినట్లు, పరీక్షిత్తును నాగుడు చంపినందున, జనమేజయుడు నాగుల సంహారం చేసినట్లు మహాభారతంలో వున్నది. కనుక మహాభారత కాలం నాటికే వీరు ప్రబలులై రాజ్యములు చేస్తూవున్నారు. వారు బలవంతులు. పెద్దపెద్ద సువర్ణ ఆభరణములను అలంకరించుకునే వారు. స్త్రీలు అత్యంత సుందరులు. వీరికి శిల్పవిద్య తెలుసు. వీరు తక్షశిలనుండి ఈ దేశం వచ్చివుంటారు. అనాది ఆంధ్రులు వీరే వీరి చిత్రములు ధాన్యకటక స్తూపములందు చిత్రించబడ్డవి.

ఆంధ్రరాజుల ప్రథమ రాజధానీనగరము శ్రీకాకుళము. దీనిని కాకుళమనికూడా అంటారు. ఇది కృష్ణ వడ్డునవున్నది ఇక్కడ ఆంధ్రవిష్ణువనేరాజు రాజ్యం చేశాడు ఇతను లోకప్రఖ్యాతుడు. ఇతనిని గురించి పురాణములలో వ్రాయబడ్డవి. ఈయనను భగవంతుడుగా ఆరాధించారు. కృష్ణదేవరాయలవారు శ్రీకాకుళమువచ్చి ఈ ఆంధ్రవిష్ణువు నారాధించారు.

తర్వాత ఆంధ్రసామ్రాజ్యమునకు రాజధానీ నగరముగా ధాన్యకటకమున్నది ఇప్పుడు కృష్ణవడ్డున వున్న అమరావతి అనే పట్నంవద్దవున్న ధరణికోటే ఈ ధాన్యకటము ఇక్కడ ఆంధ్రరాజ్యలక్ష్మి బహు కాలం నివసించింది. ఈ కాలంలో నే లక్ష్మియై బంగారు పంటలనిచ్చి కటాక్షించినది. సరస్వతియై విద్యా వినయముల నిచ్చినది మహిషాసుర మర్దనియై అరిరాజులను పరిమార్చినది. ఇక్కడ శాలివాహనులు 450 సంవత్సరములు రాజ్యం చేశారు. ఈ శాలివాహనుల చరిత్రవిన్న ప్రతి ఆంధ్రుని హృదయం పులకాంకితమౌతుంది. వీరు ధాన్యకటక రాజధానీ నగరమునుండి క్రీస్తు పూర్వము 225 నుండి, క్రీస్తుతర్వాత 225 వరకు రాజ్యం చేశారు. వీరు ఆంధ్రదేశము నేగాక, ఉత్తరమునవున్న మగధదేశమును జయించి పాలించారు. వీరి రాజ్యము ఉత్తరమున మగధవరకునూ పడమట మహారాష్ట్ర కర్ణాటదేశములకు వ్యాపించింది. వీరి రాజప్రతినిధులు, పైఠాన్‌లో వుండేవారు. వీరిలో శాలివాహనుడు గొప్పవాడు. ఇతని కాలంలో మధ్యాసియానుండి శక, పల్హవ, యవనమూకలు భారతభూమిమీదకు దండెత్తివచ్చినవి మహమ్మద్ ఘజనీ, బాబరునాటివలె గాక, ఇతను వారిని ఎదిరించి పారద్రోలినాడు. అందులో అఖండశక్తులు చూపించినందువల్లే ఇతనిని శకారి అన్నారు. ఈ కారణమువల్లనే శాలివాహన శకమును నిర్మించారు. ఆనాటినుండి, ఇప్పటివరకు, అనగా రెండు వేలసంవత్సరములుపై చిలుకు ఇతని నామమును, దక్షిణాపథమున వాడుతున్నాము. క్రీ శ. 78 సంవత్సరముల తర్వాత ఈ శకము ప్రారంభమైనది. ఎన్నోశకములు పుట్టినవి గిట్టినవి. కాని ఈ శాలివాహన శకం మాత్రం మనలో జీవనదిగా వుంటూనే వున్నది. ఇతని తర్వాత యజ్ఞశ్రీ

అనేవాడు గొప్పవాడు. ఇతని పేరు రోము, అయిగుప్త, పర్షియా, చీనా, జపాన్, కొరియా, సుమిత్రి, జావా లంకభూములందుకూడా వ్యాపించినది. చీనీయులు ఇతనిని యగ్నాయ్ అనేవారు. ఆనాడు పై దేశీయులతో మనకు రాజకీయ, మత, వ్యాపార, విద్యా సంబంధములుండెడివి. ఈ నాడు భారతభూమికి ఢిల్లీ నగరమెట్లో ఆనాడు ధాన్యకటకము భారతదేశము నంతటికిని అట్లున్నది. విద్యార్థము, మతార్థము హ్యూయని త్సాంగ్ చీనానుండి, అనేక యడారులను, పర్వతాలను, నగులను, కొండలను దాటివచ్చాడు రోము నాణెములు ఆనాడు ఇక్కడ చలామణి యౌతుండేవి. శాతవాహనుల నాణెములు రోములో చలామణి అయేవి. వీరి నాణెములమీద ఓడ చిహ్నమున్నది. ఆనాడు నౌకా వ్యాపారము, భూవ్యాపారం పూర్తిగా జరుగుచున్నది.

కృష్ణనుండి అనేక నావలు చీనా, జావా, జపాన్ రోముల వరకు వెళ్ళి వచ్చేవి భూమిమీద కూడా అరణ్యములను నరికి, కొండలను తొలిచి రస్తాలను ఆనాడు వేశారు. ధాన్యకటకమునుండి నాగార్జున కొండమీదుగా గుజరాతు రాష్ట్రంలోని బ్రోచివరకూ రస్తా వుండెడిదట. దీనిమీద వ్యాపారము విదేశములకు జరుగుచుండెను. ఆంధ్రభూమి, భారతదేశం మధ్యలో వున్నది. అందువల్ల యుద్ధరీత్యా, వ్యాపారరీత్యా మనకు అనేక సదుపాయాలున్నవి. ఆనాడు శాలివాహనులు వీటిని ఉపయోగించుకుని, విశాల సామ్రాజ్యమును స్థాపించారు. బౌద్ధమతం ఆనాడు వృద్ధియైనది. ధాన్యకటకములో అనేక బౌద్ధారామములు స్తూపములను నిర్మించారు. 18 వ శతాబ్దములో ధరణికోట అమరావతీ ప్రఖ్యాతులు విని రాజా వాశిరెడ్డి వెంకటాద్రి నాయుడు వారు, తన రాజధానిని చింతపల్లినుండి అమరావతికి మార్చుకున్నాడు. కోట గోడలు, నగర నిర్మాణములకు ధరణి కోటలో పాడుబడి వున్న రాళ్ళు తీయించాడు. అట్టి సమయంలో కన్నింగాం వచ్చాడు. అందులో బయల్పడిన స్తూపము ఈయన కంటబడ్డది. ఆశ్చర్యమగ్నుడైనాడు. ప్రభుత్వం వారికి తెలుపగా, ఇవి త్రవ్వించి, శిల్పములన్నిటిని తీయించారు. ముఖ్యమైనవాటిని ఇంగ్లండుకు జేరవేశారు. ఇక్కడ బుద్ధుని పన్నువున్న స్తూపమున్నది. దాని చుట్టూ రాతి స్తంభములతో ఒకదానితర్వాత వకటిగా రెండుప్రాకారము లున్నవి. ఈ స్తంభములమీద చిత్ర నిర్మాణములు అద్భుతంగా వున్నవి. ఆనాటి రాజకీయ సాంఘిక, మత, విద్యా, వ్యవసాయ విషయములన్నిటినీ ఈ రాళ్ళమీద చిత్రించారు. ఇందువల్ల ఆకాలం. పరిస్థితులను మనం గ్రహించగలము ఈ స్తూపములలో ఎక్కువ తక్కువ జాతులనక, అందరూ సమంగా వచ్చి పూజలు చేస్తుండేవారు. ప్రజలలో బౌద్ధమతము బాగా జీర్ణించినది. విద్యా వ్యాపారములు వృద్ధియైనవి. అందువల్లే ఆ కాలమును స్వర్ణయుగమన్నారు.

ధాన్యకటకమును, ధనకటకమని ధాన్యవతీ పురమని ఆనాడు పిలిచేవారు. టిబెటీయులు, ద్పల్-ల్దాన్-బ్రాస్-స్పూఘ్రియిక్సు, అని పిలిచేవారు. అనగా ధాన్యరాసులు ఎక్కువగా దొరికే పట్నమని అర్థము. ధనికటకమనీకూడ అన్నందువల్ల ధాన్యరాసులే గాక ధనరాసులు కూడా దొరికేవి. ఈ విధంగా ఈ పట్నము 5 శతాబ్దములు ప్రపంచమన్ననలను పొందినది. కాలక్రమేణ బౌద్ధ బ్రాహ్మణ మతములకు కక్షలేర్పడినవి. ఈ కారణము ధాన్యకటకమునకు నాశన హేతువైనది. అయిదవ శతాబ్దములో పడమటి చాళుక్యరాజైన, వాతాపిపాలకుడు, పులకేశివల్లభుడు ఈ పట్నమును నాశనము చేశాడు. నాటితో, ఆంధ్రుల గర్వకారణమైన ధాన్యవతీపురము మరుగున పడిపోయినది.

దేశములో కలిగిన కలతలవల్ల 3 వ శతాబ్దమున ఆంధ్రరాజ్యం చితికిపోయినది. అప్పుడు పల్లవులు రాజ్యానికి వచ్చారు. వీరు పర్షియాదేశంనుండి వచ్చిన పల్హవులు. శాలివాహనుల కాలంలో అణగిమణగి వుండి, ఇప్పుడు పైకివచ్చారు. వీరు మద్రాసుకు దక్షిణంగావున్న కాంచీపురమును రాజధానీ నగరంగా చేసికున్నారు. వీరు క్రీస్తుశకము 225 నుండి 340 వరకు రాజ్యం చేశారు. వీరు బ్రాహ్మణమతమును వృద్ధిపరచారు. వీరు అగ్నిష్టోమ, వాజపేయ, అశ్వమేధ క్రతువులను చేశారు. విద్యను పోషించారు. సంస్కృత విద్యను, వీరి రోజులలో చదువుకొనుటకై కాంచీపురమునకు విద్యార్థులు వచ్చేవారు. అనేక దేవాలయములను నిర్మించి, దానధర్మాలు చేశారు. వీరు కాంచీపట్నమునుండి ఉత్తరమున గుంటూరు జిల్లా వరకు రాజ్యం చేశారు. ఇక్కడకు చీనానుండి కూడా యాత్రికులు వచ్చారు.

3 వ శతాబ్ధమునుండి కృష్ణ దిగువను పల్లవులు రాజ్యం చేస్తుండగా, కృష్ణ గోదావరి నదుల మధ్య దేశమును సాలంకాయనులు రాజ్యంచేశారు. వీరు వేంగీ అనే పట్నమును రాజధానిగా రాజ్యం చేశారు. వేంగీ ఏలూరుదగ్గరవున్నది. వీరు ఈ రాజధానిలో క్రీస్తుశకము 275 నుండి 450 వరకు రాజ్యం చేశారు

వీరు సంస్కృతమును వృద్ధిపరిచారు. ఈ 3, 4 వ శతాబ్దములలో ఆంధ్రభాషలోనికి సంస్కృత శబ్దములు కొల్లలుగా ప్రవేశించినవి. వీరు బ్రాహ్మణ మతావలంబులు. వీరికాలంలో బౌద్ధమతము క్షీణింపసాగింది. వీరూ అశ్వమేధాది యజ్ఞములు చేశారు. వీరు వేంగీ పట్నంలో సూర్యదేవాలయాన్ని కట్టించారు. అనేక ఆలయములకు దానధర్మములను చేశారు.

మూడవ శతాబ్దంలో రాజ్యం చేసినవారిలో ఇక్ష్వాకులు కూడా వున్నారు. వీరు కృష్ణా గుంటూరు సీమ పడమటి భూములమీద రాజ్యం చేశారు. వీరి రాజధానీనగరము విజయపురము. ఇది కృష్ణఒడ్డున నాగార్జునకొండవద్ద వున్నది వీరు ఇక్కడ క్రీస్తుశకము 250 నుండి 340 వరకు రాజ్యం చేశారు. మగవారు బ్రాహ్మణ బౌద్ధ మతములను సమంగా చూచారు. అనేక యజ్ఞములను చేశారు. రాణులు బౌద్ధమతమునకు విశేషసహాయం చేశారు. అనేక బౌద్ధారామములను నిర్మించి, దానధర్మములను ఇచ్చారు. ఈ కాలంలోనే, ఈ విజయపురములో నాగార్జునాచార్యులు నివసించారు. ఈయన జగత్ప్రఖ్యాతుడు. మహాయానసృష్టికర్త. ఈయన, రస, వైద్య, వేదాంత, మంత్రశాస్త్రములలో నిధి. వీరికాలంలో చీనా సుమత్రా మొదలైన దేశములనుండి యాత్రికులు ఇక్కడకువచ్చి వెళ్ళేవారు. సముద్రయానం కూడా జరుగుతుండేది. నావలు కృష్ణానదిద్వారా నాగార్జునకొండ వద్దకు వచ్చేవి. ఇక్కడ అవి ఆగుటకు రేవు కట్టబడి వున్నది. విద్య, మతము, వేదాంతాన్వేషకులను, ఈ పట్నం ఎక్కువగా ఆకర్షించినది. వీరిలో వాశిష్ఠీ పుత్ర శ్రీశాంతిమూలుడు అశ్వమేధయాగం చేశాడు. పూర్వం ఇక్ష్వాకులవలె, ఇతనూ అశ్వమును వదలిపెట్టాడు. వీరిని ఏ రాజైనా యెదిరించ తలచిన, ఆ గుఱ్ఱాన్ని పట్టుకోవాలి. అప్పుడు యుద్ధం జరుగుతుంది. కాని ఎవరు ఈ గుఱ్ఱాన్ని పట్టుకోలేదు. అందువల్ల ఇతనికి చక్రవర్తి అనే బిరుదు వచ్చింది.

సాలంకాయనులను పోద్రోలి, విష్ణుకుండినులు రాజ్యానికి వచ్చారు. వీరి రాజధానీనగరము లెందులూరు. ఇదే ఇప్పటి దెందులూరు. ఇది సాలంకాయనుల వేంగీపట్నంలో ఒకభాగం. వీరు బ్రాహ్మణమతావలంబులై క్రతువులను చేశారు.

ఇక్ష్వాకులు సన్నగిల్లిన తర్వాత, పల్లవులు ఇంకొకసారి ప్రబలులై, రాజ్యానికి వచ్చారు. వీరు క్రీస్తుశకము 340 నుండి 640 వరకు రాజ్యం చేశారు. వీరు ఈ 3 శతాబ్దములు కాంచీపురమును రాజధానీ నగరంగా చేశారు. అందువల్లే కంచి మన సాహిత్యంలో స్థానం ఏర్పరుచుకున్నది. కథ పూర్తి కావటంతోనే కంచికి వెడుతుంది. ఆనాడు విద్యాలయములు కంచిలో ఏర్పడినవి. ప్రతి విద్యార్థి, పండితుడు అక్కడకు వెళ్ళేవారు. వీరు బ్రాహ్మణమతావలంబులై యజ్ఞములను చేశారు. అనేక దేవాలయములను నిర్మించి దానధర్మముల నిచ్చారు.

గోదావరికి ఉత్తరముగా వున్న దేశమును మహానది వరకు కళింగులు రాజ్యం చేశారు. వీరిది అనాది వంశము. ఆంధ్రులను కూడా కొంతకాలం కళింగులన్నారు. వీరు క్రీస్తుపూర్వము 160 నుండి, క్రీస్తు తర్వాత 1530 వరకు రాజ్యం చేశారు. వీరు సింహపురము, సరియాపల్లి రాజధానులుగా రాజ్యం చేశారు. వీరు పదిహేనువందల ఏళ్ళు ఏకధాటిగా రాజ్యం చేశారు.

సాలంకాయన, విష్ణుకుండినుల రాజ్యం తర్వాత పశ్చిమ చాళుక్యులు రాజ్యమునకు వచ్చారు. వీరితో మహారాష్ట్రం మొదలైన శబ్దములు మనభాషలోనికి వచ్చినవి వీరూ వేంగినే రాజధానీనగరముగా చేసికుని 7 వ శతాబ్దములో రాజ్యం చేశారు. వీరిలో పృథ్వీవలభ మహారాజు కళింగ దేశంలో కొంత జయించి పిష్ఠపురమును రాజధానీ నగరంగా రాజ్యం చేశాడు. పిఠాపురమే ఇది. ఇది చాళుక్యుల అనాది రాజధాని.

వీరితర్వాత తూర్పుచాళుక్యులు రాజ్యానికి వచ్చారు. వీరు క్రీస్తుశకము 630 నుండి 1127 వరకు రాజ్యం చేశారు. బహుకాలం రాజ్యం చేసి, ఆంధ్రులలో లీనమై పోయిన వారు వీరు. వీరు ప్రథమములో వేంగిపట్నమును రజధానీనగరంగా చేసుకున్నారు.

తూర్పు చాళుక్యులను ఆంధ్రచాళుక్యులనవచ్చు. వీరు ఆంధ్రులతో కలిసి, ఆంధ్రుల అభ్యున్నతికి అనేక మహత్కార్యములు చేశారు. వీరిలోని అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనునికి రాజమహేంద్రుడనే బిరుదున్నది. ఇతనిబిరుదుమీదనే గోదావరి ఒడ్డున రాజమహేంద్రవరమును నిర్మించారు. ఇక్కడ బలిష్ఠమైన కోటలను, బురుజులను కట్టారు. వేంగి తర్వాత 11 వ శతాబ్దములో రాజమహేంద్రవరము రాజధానీనగరమైంది. ఇదిరాజరాజ నరేంద్రుని రోజులలో, కృష్ణదేవరాయల రోజులలో విజయనగరము ఎన్ని విధాల వృద్ధిలోనికి వచ్చిందో అన్ని విధాల వృద్ధికి వచ్చింది. తూర్పు చాళుక్యులు, ఆంధ్రులలో లీనమై ఆంధ్రభాషకు మహోపకారమును చేశారు. రాజమహేంద్రపురములో మహాభారతమును తెలిగించుటకు ప్రారంభంచేయబడ్డది. అప్పుడు

ఇక్కడ ఆంధ్ర, కర్ణాట, తమిళ విద్యలు వృద్ధి చెందినవి. ఇప్పటి వరకు భారతమును ఎవరూ తెనిగించ సాహసించలేదు. భారతము పంచమ వేదము. ఈ వేదమును తెనిగించిన యెడల పాపమని, తాము నశించెదమని భయం ఏర్పడ్డది. ఈ నాటికి కూడా భారతమును గృహములందు చదువుట అపాయకరమనే భావమున్నది. అట్టి పరిస్థితిలో రాజరాజ నరేంద్రుడు భారత ఆంధ్రీకరణమునకు ప్రయత్నించడం, వీనికి నన్నయ భట్టు, నారాయణభట్టు సహాయపడ్డారు. అనిష్టము కలుగకుండా వుండుటకు, నన్నయ భట్టుచేత యజ్ఞం చేయించి, భారత ఆంధ్రీకరణమును ప్రారంభించారు. కాని వీరు పూర్తిచేయలేక పోయిరి. ఈ ఆంధ్రచాళుక్యులు కావ్యప్రియులు. విద్యాగోష్ఠిజరిపేవారు. వీరు బ్రాహ్మణ మతావలంబులు. అనేక దేవాలయములను కట్టించారు. దేవాలయములకు, పండితులకు అనేక దానధర్మాలనుచేసి, బ్రాహ్మణమతాన్ని పోషించారు. ఆనాడు రాజమహేంద్రపురంలో బౌద్ధుల పోటీకూడా వుండేది. బ్రాహ్మణుల బౌద్ధులమధ్య తీవ్రకలహములు జరుగుచుండెడివి. రాజు బ్రాహ్మణ మతావలంబి. భారతమును ఆంధ్రీకరించి, మతమును ప్రజాసామాన్యమునకు దగ్గర చేశాడు. ఇది నాడుగొప్ప విప్లవము. ఇందు చేబౌద్ధులు రాజరాజ నరేంద్రుని మీద అనేక అపవాదాలు సృష్టించారు. సారంగ ధరుని కథను ఈ రాజరాజనరేంద్రునికి అంట కట్టారు. రాజరాజనరేంద్రునికి సారంగధరుడనే కుమారుడు గాని, చిత్రాంగి అనే భార్యగాని లేరు. ఇదంతా కల్పన. ఇప్పుడు రాజమహేంద్రవరంలో చిత్రాంగి దిబ్బవున్నది బౌద్ధులు విరోధంతో నమ్మేట్లు సృష్టించారి కథను. రాజరాజనరేంద్రుని భార్య పేరు అమ్మంగదేవి, కుమారుడు కులోత్తుంగ చోడదేవుడు. కాంచీపురరాజు చోళరాజు కూతురు ఈ అమ్మంగదేవి. ఈ రాజుకు వేరే పుత్రసంతతి లేనందున కులోత్తుంగ చోడదేవుడు తాతగారింటే వున్నాడు. అందువల్ల ఆంధ్రరాజ్యం బలహీనమైనది.

తరువాత కాకతీయులు రాజ్యానికి వచ్చారు. వీరు చాళుక్యులకు సామంతులుగా వుండేవారు. చాళుక్యుల సంతతి కాంచీపురములో వుండి అరవదేశమునుండి రాజ్యం చేశారు. అందువల్ల ఇక్కడ విప్లవం జరిగింది. కాకతీయులు రాజ్యమాక్రమించారు. వీరు మొదట హనుమకొండ రాజధానీ నగరంగా రాజ్యం చేశారు. అక్కడినుంచి ఓరుగల్లుకు రాజ్యం మార్చారు. స్వచ్ఛమైన తెనుగుబిడ్డ, నడిబొడ్డుమీద రాజ్యం చేసింది కాకతీయులు. వీరు ఓరుగల్లును రాజధానీ నగరంగా క్రీస్తుశకము 1089 నుండి 1323 వరకు రాజ్యం చేశారు. వీరు ఉత్తరాన కళింగదేశమునుండి, దక్షిణాన కాంచీపురమువరకు, పడమట శ్రీశైలం వరకు రాజ్యం చేసి, చక్రవర్తులని బిరుదుపొందారు. వీరికాలంలో మహమ్మదీయ దండయాత్రలు దక్షిణాపథంమీదికి రాజొచ్చినవి. గణపతిదేవుని కుమార్తె రుద్రమదేవి. ఈమె ప్రచండ పరాక్రమంతో మహమ్మదీయులను పారద్రోలింది. ప్రతాపరుద్రుడు అనేక దేశాలను జయించాడు. కాని నాడు జైన శైవ ద్వేషాలు ప్రబలంగా వున్నవి. చక్రవర్తులు శైవభక్తులు. జైనులు కోపించి రాజ్యంగుట్టును ఇతరులకు చేరవేశారు. రెడ్డిరాజులు సహాయం చేయనందున, జైనుల రాజద్రోహంవల్ల ఓరుగల్లు పతనమైంది. గణపతి రుద్రచక్రవర్తికాలంలో విద్య, వ్యాపారము, వ్యవసాయముల వృద్ధికై, ఓరుగల్లు రాజ్యమందు అనేక రస్తాలు వేయించి, మోటుపల్లి మొదలయిన రేవులను వృద్ధి పరచి, చెరువులను త్రవ్వించి, వైద్యశాలలను, పాఠశాలలను ఏర్పరిచాడు. ఈ పట్నమందు సంగీత, నాట్య, సాహిత్యములు వృద్ధైనవి. ఈ కాలంలో శైవవాఙ్మయం వృద్ధైనది.

ఒక్కరాతిమీద కట్టబడ్డది కనుక ఓరుగల్లు అన్నారు. ఒంటిమిట్టని, ఒరంగల్లని, ఏకశిలానగరమని దీనికి పేర్లున్నవి. భాగవత కర్త పోతన్నది ఈనగరమేనని కొందరి వాదన.

ఈ నగరము చుట్టూ మూడు ప్రాకారాలున్నవి. కంపకోట, మట్టికోట, రాతికోట అనే కోటలున్నవి. మధ్య ఆంధ్రచక్రవర్తి రాచనగరు. దాని చుట్టూ రాతికోట దాని చుట్టు మట్టికోట, దాని చుట్టూ కంపకోట వుండేది. బైటికోటలో మైలసంత జరిగేది. లోపల మడి సంతలు జరిగేవి బైటతక్కువకులస్తులుండేవారు. మైల సంతలో మాంసాదులు విక్రయిస్తుండేవారు. మడిసంత అనగా బ్రాహ్మణసంత. ఇక్కడ ఉన్నత కులాల వారికి కావలసినవి దొరికేవి. రాజబాటలందు గజ తురగ సేవలు తిరుగుచుండేవి కనుక, ప్రజలు సందుగొందుల వెళ్ళవలసి వచ్చేది.

క్రీడాభిరామమనే వీథి నాటకంలో ఏకశిలానగరమునుగురించి వ్రాయబడ్డది. దీనిని వల్లభామాత్యుడు వ్రాశాడు. కాని దీనిని శ్రీనాథుడు వ్రాసి, ఇతని పేరు పెట్టాడని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సిద్ధాంతీకరించారు. ఇది వివాద గ్రస్తమైన విషయం.

ఓరుగంటిలో అనేక ప్రసిద్ధ దేవాలయములున్నవి. భైరవాలయము, చముడేశ్వర మహాశక్తి ఆల

యము, వీరభద్రేశ్వరాలయము, పాండవుల గుడి, బౌద్ధ విహారము, ముసల్మానులమసీదులున్నవి. అందులో శ్రీ కేశవ స్వయంభూ ఆలయం ప్రఖ్యాతమైనది. ఇది గొప్ప పర్వతమువలె ఎత్తుగా కట్టబడ్డది. ఆకాలంలో ఇక్కడ భైరవార్చన మైలారుదేవుని పూజలు గొప్పగా జరుగుచుండేవి. వీరేగాక ఏకవీరామహాదేవి ఉత్సవములు బ్రహ్మాండంగా జరిగేవి. ఈమె జమదగ్ని భార్య, పరశురాముల వారి తల్లియైన రేణుకాదేవి. పరశురాముని తల్లికి నాడు ఉత్సవములు ఆంధ్ర భూమిలో జరుగుచుండేవి. వీరుల ఆరాధనలు గూడా జరిగేవి. అప్పటివే, నేటి వీరుల పూజలు. వీరికి గుళ్లు కూడా కట్టించారు. ముఖ్యంగా పల్నాటి వీరులకు దేవాలయములున్నవి. పల్నాటి వీరచరిత్రలు గానంగా పాడేవారు. అక్కలతిరుణాళ్లుకూడా వైభవంగాజరుగుచుండెడివి. జక్కులస్త్రీలు నృత్యనాట్యములు చేసేవారు. కోళ్లపందెములు, పొట్టేళ్ళ యుద్ధములు జరుగుచుండేవి. ఇవిచూచి ఆనందించుటకు దూరదేశ, గ్రామములనుండి ప్రజలు ఎగబడేవారు. వీరికి భోజనములుపెట్టుటకు పూటకూళ్ల ఇళ్లుండేవి. ఇక్కడ వక్కరూకఇచ్చిన, తృప్తియైన భోజనంపెట్టేవారు. లక్ష్మణ యొజ్జఇంట భోజనములు రూకకుపెట్టేవారు. కప్పురభోగివంటకము, గోధుమపిండి వంటలు, పంచదారగుప్పెడు, అప్పుడుకాచిన ఆవునెయ్యి, పెసరపప్పు, అరటిపండ్లు, పెరుగు, నాలుగైదు సంజుళ్లు ఆ భోజనంలో పెట్టేవారు. పూటకూటి ఇళ్ళు కాముకులకు విలాస స్థానములుగా వుండేవి.

నాడు గొప్పవారు చేస్తే యుద్ధమో, రాచకార్యములో వుండేవి. లేనియెడల ప్రబంధగోష్ఠి జరిపేవారు. లేనియెడల వేశ్యాసంగతులైవుండేవారు. అక్కడ సంగీత, నృత్య, నాట్యములు జరిగేవి. జాయపసేనాని సంగీతముమీద గ్రంథమును ఇక్కడే వ్రాశాడు. పెద్దలేదారిని నడచిన పిన్నలుకూడా ఆ దారినే వెళ్లేవారు. కనుక సామాన్య ప్రజకూడా వేశ్యాలోలులై వుండేవారు. ఆనాడు భోగకాంతల స్నేహం ప్రబంధ గోష్ఠి పురుషార్థములుగా ఎంచేవారు. ఈ దురభ్యాసం ఎంతదూరం పోయిందనగా, ఇందుకై జారధర్మాసనములను ఏర్పరిచేటంతవరకుపోయింది. వేశ్యలు విటులను మోసంచేస్తుండేవారు. అట్టివారిని ఈ జారధర్మాసనములలో విచారించేవారు. తప్పుచేసిన వారికి కఠిన శిక్షవేశేవారు. తలగొరిగించో విరూపినో చేశేవారు. ప్రతాపరుద్రునికి భోగకాంతవున్నది. ఈపెపేరు మాచల్దేవి. ఈమె మందిరము రాజమందిరమువలె వుండేది. అందులో అనేకశిల్పములు చిత్రములుండేవి. ఈమె అందములోను, ఐశ్వర్యములో ఆదిలక్ష్మివలె వుండేదట.

వారాంగనలు అద్దంచూచుటనే ఉత్సవము జరిపేవారు దీనినె ముకురవీక్షణంటారు. ఇది గొప్పవారిచేత చేయించేవారు. ఆంధ్రేశ్వరు మోసాలపై ఘటికాయంత్రం ఉండేది. ఘడియ, ఘడియకు గంటలు కొట్టేవారు.

శివదేవయ్య యను ఆరాధ్యులు చక్రవర్తికి మంత్రిగాను, గురువుగాను వున్నారు. ఈ పాలనవరకు విశ్వబ్రాహ్మణులకు, బల్జివారికి, కరణము ఉద్యోగాలుండేవి. వీరు జైన మతావలంబులై, ఓరుగంటికి ప్రాణకంటకులైనారు. అందుచే, వీరికరణీకములను లాగివేసి, నందవరీకులకు ఇచ్చారు. ఇటువంటి కక్షలవల్ల ఓరుగల్లు పడిపోయినది.

కాకతీయులు పతనమైన తర్వాత, ఓరుగంటి పట్నమును నాశనంచేసి పదివేలయేనుగులు, ఒంటెలమీద సువర్ణ ధన రాసులను మహమ్మదీయులు తీసుకువెళ్ళారట.

ఈ కాలమందే, కొందరు, చోడులనే మాండలిక ప్రభువులు ఏర్పడ్డారు. వెలనాటిచోడులకు చందవోలు రాజధానిగావున్నది. ఇదిరేపల్లెతాలూకాలో వున్నది. తెలుగుచోడులు నెల్లూరుజిల్లాలో రాజ్యంచేశారు. వీరికి నెల్లూరు (సింహపురము) రాజధానిగా వుండేది. మనుమసిద్ధి యుద్ధాలు ఈ కాలమందే జరిగినవి. ఖడ్గతిక్కన, కవితిక్కన ఈ నెల్లూరివారే. నాడు నెల్లూరు పాడిపంటలతో తులతూగుతుండేది. ఈ రాజులు విద్యనుకూడా పోషించారు.

రెడ్డిరాజులు మధ్యాంధ్రదేశాన్ని క్రీస్తుశకము 1323 నుండి 1450 వరకు రాజ్యంచేశారు. వీరి రాజధానీ నగరము కొండవీడు. ఇది రణనీతి ప్రకారము, కొండలమీద కట్టుదిట్టంగా కట్టబడ్డది. దీనిమీద కోటను శత్రువులకు దుర్భేద్యంగా నిర్మించారు. యుద్ధవిశారదుడైన, కృష్ణదేవరాయలువారే, ఈ కోటను జయించుటకు, అనేక నెలలు వేచివున్నాడు.

రెడ్డిరాజులు కూడా కావ్యప్రియులు. విద్యాగోష్ఠులు జరిపి, కవులకు అనేకవిధాల సహాయంచేశారు. వీరిలో దానకర్ణుడు వేమభూపాలుడు. దేశం నలువైపులనుండి కొండవీటికి రస్తాలు వేయించారు. చెరువులు త్రవ్వించారు. కొండవీటినుండి నావలమీద

విదేశీ వ్యాపారములు జరిగేవి. కొండవీటి సీమలో ఆనాడు వసంతోత్సవములు జరుగుచుండేవి.

కొండవీటి రెడ్డిరాజులలో కొందరు, రాజమహేంద్రవరము రాజధానీ నగరంగా కొంతకాలం రాజ్యంచేశారు. వీరిలో కాటయ వేమారెడ్డి గొప్ప సంస్కృత పండితుడు. ఈయన కొన్ని గ్రంథములను వ్రాశాడు. శ్రీనాథుడీ పట్నమునందు కొంతకాలం వుండి, విద్వద్గోష్ఠివల రాజులను, ప్రజలను సంతోష పరిచేవాడు. ఇతను గొప్పకవి. శృంగారమందు ఈయనకు మక్కువ. అనేక చాటుపద్యములను చెప్పాడు. ఈ పద్యములవల్ల ఆ యానగరముల పరిస్థితులు మనకు తెలుస్తున్నవి. ఆ నాటివారు కావ్య, వారాంగనారసికప్రియులు. ఆ నాడు తృప్తియైన భోజనము, ఆడంబరమైన వస్త్రములు, విలువయైన నగలను ధరించేవారు. వంటికి కస్తూరి గ్రంథములు పూసుకునేవారు. అప్పుడు కస్తూరి మొదలైన సుగంథ ద్రవ్యములు విదేశాలనుంచి నావలమీద వస్తుండేవి. ప్రతి యువకుడు, శ్రీనాథునివలే వుండవలెనని ముచ్చట పడేవాడు. ఆకాలపు ప్రతిబింబము శ్రీనాథుడు. సంస్కృత, ఆంధ్రభాషలు వృద్ధియవుచున్న కాలమది. ఆనాటి పచ్చిశృంగారమునకు కొందరు బుద్ధిమంతులు రోయకపోలేదు. ఇదే వేమనయోగి ఉద్యమం. క్రీస్తుశకము 1450 తో రెడ్డిరాజుల రాజ్యరము అస్తమించింది. దీనితర్వాత విజయనగర భానుడు ఉదయించి, మిట్టమధ్యాహ్నపు సూర్యునివలె భాసించాడు. కర్నాట ప్రభువులకు విజయనగము రాజధానీ నగరమైనది. కర్ణాటాంధ్ర రాజ్యలక్ష్మికి ఈ నగరము క్రీస్తుశకము 1336 నుండి 1565 వరకు ఆట పట్టయినది.

హరిహరరాయలు ఈ ప్రదేశంలో వేటకు వెళ్లాడట. అప్పుడు, ఈ పట్నమున్నచోట కుందేలొకటి వేటకుక్కకు ఎదురుతిరిగిందట. దీనినిచూచి రాజు ఆశ్చర్యపడి, ఇది స్థానబల మనుకున్నాడు. ఈ విషయమును విద్యారణ్యస్వాములవారికి నివేదించాడు. వారువిని, ఆ స్థలం, పోతుగడ్డనీ, అందు పట్నం నిర్మించమని సెలవిచ్చారు. అందుకు వారు లగ్నము కూడా నిశ్చయంచేశారు. ఈ నగర నిర్మాణము క్రీస్తుశకము 1336 లో జరిగింది. దీనికి సరియైన, ధాతనామ సంవత్సర, వైశాఖ శుద్ధసప్తమీ, పుష్యమీ నక్షత్రమందు, సింహాలగ్నమునకు స్తంభముహూర్తము పెట్టారు. కాని, స్థాపకులు, త్వరపడి కర్కాటక లగ్నంలో శంఖుస్థాపన చేశారు. స్థిరలగ్నమైన సింహాలగ్నం, బదులు చరలగ్నమైన కర్కాటకంలో జరిగిందీ స్థాపన. ఆచంద్రతారార్కముగా వుండునని పెట్టినలగ్నమందు జరుగలేదు. కనుక షుమారు రెండుశతాబ్దములు పైచిలుకే ఈ పట్నము వర్ధిల్లినది. విద్యారణ్యుల వారు గొప్పఅద్వైతి. హిందూమతోద్ధారకుడు. ముసల్మానుల ముప్పును తప్పించుటకై, ఈ నగర నిర్మాణం చేశాడు. వీరు పంచదశి మొదలైన అనేకగ్రంథాలు వ్రాసిన మహనీయుడు. ఈ బ్రహ్మజ్ఞాని పేరిటే, ఈ నగరమునకు, విద్యానగరమని పేరు పెట్టారు. ఈ మహనీయుని శక్తివల్లనే, కొంతకాలమైనా, ఈ పట్నము కర్నాటాంధ్ర రాజ్యలక్ష్మికి నివాసమై, పున్నమనాటి చంద్రునివలే, పదహారు కళలతో ప్రజలను ఆనందపెట్టింది.

ఈ విజయనగరము తుంగభద్రా నదీతీరమందు కట్టబడ్డది. ఇప్పటి హంపీ శిథిలములే, నాటి విజయనగర పట్నరాజము. యుద్ధనీతిరీత్యా, శత్రువులకు దుర్భేద్యంగా ఈనగరనిర్మాణంచేశారు. చిన్నచిన్నగుట్టలమీద కట్టారు ఈ నగరమును. ఒక వైపున తుంగభద్రానది అగడ్తవలే వున్నది. కొన్ని వైపుల కొండలు కోటగోడలవలె వున్నవి. వీటిమధ్య ఈ పట్నము పొడవు 12 మైళ్ళు, వెడల్పు 10 మైళ్ళు వున్నది. రామాయణంలోని, కిష్కింధానగర సిథిలములమీదే, ఈ నగరమును నిర్మించారని చరిత్రకారులైన శ్రీ భండార్కర్, రైస్‌ల అభిప్రాయము. పట్నము మహా వైభవంలో వుండగా 30 లక్షల జనాభా వుండేదట. అనగా ఈనాటి లండన్, న్యూయార్కు నగర రాజములవలె, నాడు ఆ నగరము ప్రపంచ ప్రఖ్యాతికలిగి, రాజకీయ, వ్యాపార, మత, విద్యా, యాత్రిలకు ఆలవాలమై వుండేది. నాడు రోమ్ దేశంనుండి నికోలాకాంటి, పర్షియా దేశంనుండి అబ్దుల్ రజాక్, పోర్చుగీస్ దేశంనుండి పియస్‌లనేవారు ఈ పట్నముకు వచ్చారు. వీరు ఈ రాజులచే మర్యాద చేయుబడ్డారు. నెలలకొలది ఇక్కడవుండి ఈ పట్న సౌభాగ్యమును చూరగొన్నారు. ఇటలీదేశీయుడు, తమ రోమ్ పట్నముకన్నా, ఇది మిన్న అని వ్రాసుకున్నాడు. ఆనాటి వారి వ్రాతలు, మనకు ఈ నగర చరిత్రకు ఆధారములైనవి. రాణులు సువర్ణ రత్నాభరణముల బరువులవల్ల, నడవలేక నడుస్తున్నారని వ్రాశారు. సామాన్యపు దొమ్మరి స్త్రీవద్ద కూడా బంగారునగలుండేవట, బజారులలో సువర్ణ, వజ్ర, రత్నములు రాసులు పోసుకుని వ్యాపారం చేస్తుండేవారట. శరన్నవరాత్రులకు అమ్మవారికి అలంకరించే కిరీటం, నాటి సామంతుల ఆస్తులకన్నా ఎక్కువ ఖరీదైనదట వేశ్యలవద్దకూడా, విపరీతంగా బంగారు, రత్నాభర

ణము లుండేవట. బీదస్త్రీలు కూడా కాళ్లకు, చేతులకు సువర్ణాభరణములు లేకుండా లేరట.

విజయనగర రాజులలో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ప్రపంచ విఖ్యాతుడు. సర్వశక్తి సమన్వితుడు. ఇతను అనేక రాజ్యరమలను లోగొన్నాడు. మహమ్మదీయ ప్రవాహమును అరికట్టాడు.

కృష్ణదేవరాయలు కావ్యప్రియుడు. అందుచే ఈతని ఆస్థానములందు అష్టదిగ్గజములనే, కవిరాజులుండేవారు. వీరికి, ఏ రాజు చేయని గౌరవములను చేశాడు. కవి వతంసకులకు, ఈ చక్రవర్తి స్వహస్తములతో, కాళ్లకు గండపెండేరము తొడగి, కవి పల్లకిని తాను స్వహస్తంతో ఎత్తాడు. ప్రబంధములకు ఆ నాడు సువర్ణయుగము. అందును పెద్దన్నగారిని, మను చరిత్రను మరువలేము. నాడు విజయనగరము, విదేశ స్వదేశ రాయబారులతోను, సామంతులతోను, పండిత ప్రకాండులతోను, సంగీత, నృత్య నాట్య విద్యావతంసులతోను, వ్యాపార శ్రేష్ఠులతోను, వారాంగనలు, విటులతోను, గజ, తురగ సేనావాహినులతోనూ కళకళలాడు చుండెడిది.

ఆనాడు గజయుద్ధములు గుఱ్ఱపు స్వారీలు, మల్లయుద్ధములు, ప్రబంధ గోష్ఠులు, నృత్య నాట్యములు అనేక వేడుకలు జరుగుచుండెడివి. అనేక దేవాలయములను నిర్మించి మాన్యము లివ్వబడ్డవి. వీటిమీద చూడచక్కని చిత్రములను నిర్మించారు. దేవుళ్ల ఉత్సవములు కూడా జరిగేవి. వీటన్నిటికై బయటి ప్రజకూడా, తిరునాళ్ల ప్రజగా వచ్చేవారు. ఇట్టి పట్టణ రాజము తల్లికోట యుద్ధంతో సర్వనాశనము అయింది. క్రీస్తు శకము 1565 సంవత్సరమున ఆంధ్ర భానుడు మరుగున పడ్డాడు. రాజ్యం ఛిన్నాభిన్నమైనది. యుద్ధంలో ఓడటంతోనే, నిలిచిన నాయకుడు లేడు. పట్నమును రక్షించుటకు రక్షక భటుడు లేడు. ప్రాణాలను అరచేతులపెట్టుకుని ఎటువారటు పారిపోయినారు. 3 రోజులు ఎరుకల వినాదులు దోయగా, మూడు నెలలు మహమ్మదీయులు దోచారు. అమూల్యములైన రత్నరాసులను, సువర్ణమును ఎత్తుకువెళ్లారు. నాడు రాజుగారి ఖజానాలో వె[illegible] కోట్ల సువర్ణ వరహాలున్నా, అనేక వజ్రవైడూర్య త్నాసులున్నవట. ఇవిఅన్ని పరులపాలైనవి. దేశము బీదదైపోయి నాటినుండి కరువులు కాటకాలు దరిద్రములకు ఆటపట్టయినది.

పోయినవిపోగా, ఇప్పుడా పట్నంలో నాటి దేవాలయములు, దసరాదిబ్బ, ఏనుగులశాల, రాతిరథము, రాణుల స్నానమందిరములున్నవి. ఇందులో విరూపాక్ష దేవాలయం గొప్పది. దీని గోపుర నిర్మాణము ఇప్పటికీ ఆశ్చర్యానికి కారణమవుతుంది. ఈ ఆలయ మండపములో అనేక చిత్రములను వ్రాశారు. వాటి రంగు ఇప్పటికీ చెదరలేదు. ఈ ఆలయమును కృష్ణదేవ రాయలవారు నిర్మించారు. ఆలయం వెనుక ఒకవిగ్రహమున్నది. అది విద్యారణ్యులవారి విగ్రహమై వుంటుందంటారు. దీనితర్వాత చెప్పుకోతగ్గది విఠలస్వామి ఆలయము. దీనిశిల్పము అద్భుతం. దీనిలో మూలవిగ్రహం లేదు. కొందరు మహమ్మదీయులు ఎత్తుకువెళ్లారంటారు. ఈ ఆలయ స్తంభములమీద వ్రేలితో మీటిన స, రి, గ, మ, శబ్దములు పుట్టును. ఈ ఆలయమందే రాతిరథమున్నది. ఇరుసు మొదలైనవన్నీ రాతితోనే చేసి, సున్నంలేకుండా బిగించబడివున్నది. హజార రామాలయమును రాణివాసంకొరకు కట్టించారంటారు. ఈ రామాలయం గోడలమీద, రామాయణకథను, చిత్రములుగా చెక్కారు. శిల్పము అద్భుతంగా వున్నది. ఉగ్రనృసింహాలయంకూడా గొప్పదే. దానిలోని నరసింహస్వామి విగ్రహము 8 గజములు ఎత్తునఉన్నది. అంతఃపుర స్నానమందిర నిర్మాణంకూడా గొప్పదే. చుట్టూ కట్టడము, మధ్య నీళ్లకు సరస్సును నిర్మించారు.

రాజుగారు కొలువుదీరే రాజసభవున్నది. భువనవిజయమనే ప్రఖ్యాత మహామందిరమిది. ఇక్కడే అష్టదిగ్గజములు కవితామృతమును వర్షించినారు. రాయబారులకు, సామంత ప్రభువులకు దర్శనమిచ్చింది ఇచ్చటే. ప్రదర్శనములను దసరాదిబ్బమీద జరిపేవారట. ఇక్కడ హిందూరాజుల రివాజుప్రకారము దసరాఉత్సవములు జరిపేవారు. దీని గోడలమీద, అద్భుత చిత్రనిర్మాణమున్నది. ఏనుగులు, ఒంటెలు, రౌతులు, వరుసలుతీర్చి పరిగెత్తుతున్నట్లు ఇందు చిత్రించబడ్డవి. ఇక్కడ మల్లవిద్యా ప్రదర్శనములు, నాటకములు ప్రదర్శించబడేవి. వేలకొలది ప్రజలు ఇందు కూర్చుని చూచుటకు వీలుగా నిర్మించారు. దీనిక్రింద, చిన్నగదిలో భేతాళవిగ్రహమున్నది. శరన్నవరాత్రి ఉత్సవములందు, రాయలవారు, ఈ భేతాళునకు పూజలు సల్పి, సైన్యప్రదర్శనములకు వెళ్ళేవారట. ఆనాడు రాజులు వెండి, సువర్ణ రత్నములతో తులాభారం తూగేవారు.

ఈ ద్రవ్యమును ప్రజలకు పంచిపెట్టేవారు. ప్రభువును తూచిన ఆ త్రాసు పూర్తిగా రాతితో చేయబడ్డది వున్నది. దండెము, కొక్కెములు, సిబికలుఅన్నీ రాతితోనే చేయబడ్డవి ఇవి ఆనాటి పనివాని, పనితనం తెలుపుతున్నది.

తల్లికోట పతనానంతరము, ఆంధ్ర రాజధాని, పెనుగొండకు, అక్కడినుంచి చంద్రగిరికి, అక్కడి నుండి రాయవేలూరుకు మారినవి. ఈ మూడుపట్నములు రాజధానీనగరములుగా క్రీస్తుశకము 1565 నుండి 1675 వరకు వున్నవి. ఈ మూడుచోటులందు, శత్రువు చొరవీలుకానట్లు కోటలను నిర్మించారు. చంద్రగిరికోట తిరుపతికొండలందు కట్టారు. ఈ కోట నిర్మాణము అనేకమైళ్ళ వెడల్పున వున్నది. అందు నాటి మేడలు ఇప్పటికీ చెక్కుచెదరక వున్నవి. కొయ్యదూలాలు లేకుండా, అంతా రాతితోనే నిర్మించారు. అందువల్ల ఆ మేడలు చెడకుండా, ఇప్పటికీ నిలిచివున్నవి. ఇక్కడినుండే ఆంగ్లేయులకు మద్రాసుపట్నము కట్టుకొనుటకు స్థలము ఇవ్వబడ్డది. రాయవేలూరు కోట కూడా ఇప్పటికీ వున్నది. దానిఅగడ్తలు, వెడల్పయిన కోటగోడలు, దేవాలయము, బైటికివెళ్లుటకు రహస్యబాటలు అద్భుతంగావున్నవి. విజయనగరరాజులనాడు శిల్పికి పంటకాలము, సువర్ణయుగము. అతనికి కడుపు నిండా, వంటినిండా ఇచ్చి రాజులు పోషించారు. నాటి ఆంధ్రశిల్పి తన తెలివినంతటినీ రాతిమీదచూపి, చిరంజీవియై, ప్రపంచ ప్రఖ్యాతినందాడు. విజయనగర పతనానంతరము విద్య, వ్యాపారము, వ్యవసాయములు కుంటుపడ్డవి. మహమ్మదీయుల మూకలవల్ల దేశం అరాజకమై స్థిమితం తప్పింది.

చంద్రగిరి, రాయవేలూరులనుండి రాజధానీ నగర లక్ష్మి గోలకొండకు ప్రవేశించినది తల్లికోట యుద్ధంలో గెలిచిన బహమనీ రాజ్యము, 5 భాగాలైనది. అందులో గోల్కొండ భాగము క్రిందకు ఆంధ్ర రాజ్యం వెళ్ళింది. వీరు గోలకొండ రాజధానిగా రాజ్యంచేశారు. కొందరు తెలుగు కవులను పోషించారు. అక్కన్న మాదన్నలనే తెలుగువారే మంత్రులుగా ఉండి, ఇక్కడ రాజ్యచక్రమును తిప్పారు. దేశీయులతో మంచిగా ఉండవలెనని ప్రయత్నించారు. ఇక్కడ మహమ్మదీయ వంశములుకూడా మారినవి. వీరు భద్రాద్రిరామునికి, ఖజానాడబ్బు ఖర్చుపెట్టాడని రామదాసుగార్ని జయిలులో పెట్టారు. ఆ ఖైదు ఇప్పుడు గోల్కొండలో ఉన్నది. నాడు రామదాసుగారు రాముని పూజించుటకు, గీచిన గీతలున్నవట ఆ జయిల్లో. గోలకొండలో ఉర్దూభాష రాజభాషైనది. మహమ్మదీయుల వేషభాషలు మనలో ప్రవేశించినవి 19వ శతాబ్దంలో నవాబులలో అన్నదమ్ముల తగూ రాగా, దానిని ఆంగ్లేయులు ఫ్రెంచివారు సద్వినియోగం చేసికున్నారు.

ఉత్తర సర్కారులను నవాబు ఫ్రెంచివారికిచ్చాడు. ఫ్రెంచివారు మచిలీపట్నంలో ఉండి 7 సంవత్సరములు రాజ్యంచేశారు. కాని ప్రజా మత, దేవకంటకులైనారు. ఘోరకృత్యములు చేసి బుస్సీ, మన పిల్లలకు దయ్యమైనాడు.

ఆంగ్లేయులు ఫ్రెంచివారిని ఓడించారు. అందు వల్ల నైజాము ఉత్తర సర్కారులను, రాయలసీమను ఆంగ్లేయులకిచ్చాడు. ఇప్పటినుండి 1953 వరకు ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మికి మదరాసు నివాసమైనది. చంద్రగిరి రాజు వెంకటపతి రాయలు, తన తండ్రి చెన్నప్ప పేరిట కట్టమని, మదరాసు స్థలమును ఆంగ్లేయులకిచ్చాడు. అందువల్లే ఆ నగరమునకు చెన్నపట్నమని పేరు ఉన్నది.

1953 అక్టోబరు 1 తేదీన, ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మి చెన్నపట్నంనుండి కర్నూలుకు వచ్చింది. ఇందుకు పొట్టి శ్రీరాములు గారు చేసిన త్యాగము చిరస్మరణీయం. ఇక్కడే ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మి 3 ఏళ్లు రాజ్యంచేసింది. ఇక్కడ మహత్తరమైన నాగార్జునసాగర నిర్మాణము ప్రారంభం జరిగింది. దీనితో ఆంధ్ర సీమ సంపూర్ణ సస్యశ్యామల మగును.

ఈ నవంబరు 1 వ తేదీ దీపావళి దివ్యదినం ఆంధ్ర జాతికి మహా పర్వదినం. శతాబ్దాల తరబడి ఛిన్నాభిన్నమై అనేక నిష్ఠురాల ననుభవించిన ఆంధ్ర జాతి నేడు సమైక్యమై తిరిగి ఏక జాతిగా ఆవిర్భవించుతోంది; శిథిల శిథిలమైపోయిన ఆంధ్ర భూమి తిరిగి ఏక ఖండమై అఖిల భారతావనియందునూ ప్రధాన సీమయై పునరుద్భవించినది. ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మి నేడు భాగ్యనగర (హైదరాబాదు) సింహాపీఠి పట్టాభిషిక్తయైనది. ఆంధ్రుడు నేడు సంపూర్ణకాముడైనాడు.

జయ విజయీభవ!

హనుమకొండ దేవాలయంలోని నందీశ్వరుడు

మన నౌకానిర్మాణం

శ్రీ తటవర్తి సూర్యనారాయణమూర్తి

ఇతిహాసములో, పురాణములలో అన్య ప్రాచీన సాహిత్యములో పెద్ద పెద్ద నౌకలను గూర్చి మనకెన్నియో యుదాహరణములు లభించుచున్నవి రామాయణమున అయోధ్యాకాండములో నిట్టియోడలను గూర్చి చెప్పబడియున్నది వందలకొలది కైవర్త యోధు లందులో సిద్ధముగ నుండెడివారు

"నావాం శతానాం పంచానాం కైవర్తానాం శతం శతం
సన్నద్ధానాం తథా యూనామ్ తిష్ఠన్త్వి త్యభ్యచోదయత్ ||"

మహాభారతములో యంత్ర సంచాలిత నౌకా వర్ణనము కలదు.

"సర్వవాతసహాం నావం యంత్రయుక్తాం పతాకినీం"

సముద్రమార్గమున వివిధ దేశములలో వాణిజ్యము జరుగుచుండెడిది. వారాహ పురాణములో గోకర్ణుడను వణిజుడు విదేశములలో రత్నవర్తకము చేయుచుండెనని కథ కలదు.

"పునస్త త్రైవగమనే వణిగ్భావే మతిర్గతా
సముద్రయానే రత్నాని మహాస్థౌల్యాని సాధుభిః ||"

దండి ప్రణీత దశకుమారచరిత్రములో రత్నోద్భవుడను వైశ్యుని నౌక పాడైపోయెను చుముని గి పోయెను.

"తతః సోదర విలోకన కుతూహలేన రత్నోద్భవః కథం చిద్భార మనునీయ చపలలోచన యా నయా సహ ప్రవహణ మారుహ్య, పురుష పుర మభిప్రతస్థే। కల్లోలమాలికాభిహతః పోతః, సముద్రాంభ స్యమజ్జత"

మిత్రగుప్తుడను నింకొక వణిజుడేవో ద్వీపము జేరెను. అచ్చట నాతనియోడను శ్వానములు వరాహము జుట్టుముట్టడించునట్లు యవనుల నావలు ముట్టడించెను.

"తావదతి జవా నౌకాః శ్వాన ఇవ
వరాహ మస్మత్ పోతం పర్యరుత్సత ||"

దుస్తర సముద్రము దాటుటకు పోతముపయోగించుమని భర్తృహరి చెప్పియుండెను.

"పోతో దుస్తర వారిరాశి తరణే"

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రములోని "నావధ్యక్ష" ప్రకరణములో "నౌసేన" రాజ్యము తరపునుండి నావల యేర్పాటును గూర్చిన వివరణము గలదు

ఈ నావ-యోడల నిర్మాణకళపై జ్యోతిషాచార్యుడగు వరాహమిహిరుని "బృహత్సంహిత," భోజ కృతమగు "యుక్తి కల్పతరువు"లో విపులీకరణముగలదు. వృక్ష ఆయుర్వేదమునుబట్టి వృక్షములలో గూడ నాల్గుజాతులు గలవు సులభముగ అతుకుకొను లఘు-కోమల కాష్ఠము బ్రాహ్మణజాతిది. తేలికగను దృఢముగను నుండునది క్షత్రియజాతిది "ఇది ఇతరవిధములగు కర్రలతో కలుపబడజాలదు వైశ్యజాతి కర్ర కోమలముగను బరువుగనుండును శూద్రజాతిది దృఢముగ బరువుగనుండును. రెండుజాతుల గుణములుగలది" "ద్విజాతి."

"లఘు యత్కోమలం కాష్ఠం సుఘటం
బ్రహ్మజాతి తత్
దృఢాంగం లఘుయత్కాష్ఠ మఘటం క్షత్రజాతితత్
కోమలం గురుయత్కాష్ఠం వైశ్యజాతి తదుచ్యతే
లక్షణద్వయ యోగేన ద్విజాతిః కాష్ఠసంగ్రహః ||"

క్షత్రియ జాతి కాష్ఠముతో నిర్మితమయిన నౌక సుఖ సంపత్ప్రదమని భోజుని మతము.

"క్షత్రియ కాష్ఠైర్ఘటితా భోజమతే
సుఖ సంపదం నౌకా ||"

ఇట్టి నౌక వికట జలమార్గమున నుపయోగించును.

"అన్యే లఘుభిః సుదృఢై
ర్విదధతి జల దుష్పదే నౌకాం ||"

ఇతర జాతి కర్రతో నిర్మితమగు నౌకలు మంచి గుణములు గలవి కావు. అట్టివానిలో సుఖశాంతులుం

డవు. అవిఅంత మన్నికగానుండక నీటిలో చిదికి నాని పోవుచుండును. ఏ మాత్రము చిన్నదెబ్బ తగిలినను బ్రద్దలై మునిగిపోవును.

"విభిన్న జాతి ద్వయ కాష్ఠ జాతా
న శ్రేయసే నాపి సుఖాయనౌకా
నైషాం చిరం తిష్ఠతి పచ్యతేచ
విభిద్యతే సరితి మజ్జతే చ॥

భోజుడింకను వ్రాసెను—ఓడల యడుగు భాగమున కొయ్యపలక లతుకుటలో నినుముపయోగించరాదు. సముద్రములో నెటనైన నయస్కాంతములున్నచో నది ఇనుము నాకర్షించును. అట్టివేళల ఓడల కపాయము.

"నసింధు గాద్యార్హతి లౌహబంధం
తల్లౌహకాంతై ర్హ్రియతే చ లౌహం.
విపద్యతే తేన జలేషు నౌకా
గుణేన బంధం నిజగాద భోజః॥

'యుక్తికల్పతరువు'లో ఆకార ప్రకారము—పొడవు వెడల్పుల బట్టి నౌకా భేదములు చెప్పబడెను. నౌకలు మొదట ద్వివిధములు. సామాన్యములు విశేషములని. సాధారణ నదులమీద నడచునవి. సామాన్యములు. సముద్రయాత్రకుపయోగించునవి విశేషములు.

"సామాన్యశ్చ విశేషశ్చ నౌకాయా లక్షణ ద్వయం॥

పొడవు వెడల్పు ఎత్తునుబట్టి నౌకలు పది విధములు—అవి క్షుద్ర, మధ్యమ భీమ చపలపటల భయ దీర్ఘ పత్రపుట గర్భర మంథర అనునవి సామాన్యనావలు. క్షుద్రపొడవు 16 వెడల్పు 4 ఎత్తులేక లోతు 4 మూరలుండవలెను. ఇట్లే అన్నింటి కొలతలు చెప్పబడినది. మంథర-పొడవు 120 వెడల్పు 60 ఎత్తు 60 మూరలు. అన్నింటికిని వెడల్పు—ఎత్తు సమానము.

"రాజహస్తమితాయామా తత్పాదపరిణాహినీ
తావదేవోన్నతా నౌకా క్షుద్రేతి గదితాబుధైః
అతఃసార్ధమితాయామా తదర్ధపరిణాహినీ
త్రిభాగే నోత్థితా నౌకా మధ్యమేతి ప్రచక్షతే
క్షుద్రాథమధ్యమా భీమా చపలా పటలాభయా
దీర్ఘా పత్రపుటాచైవ గర్భరామంథరా తథా।
నౌకా దశకమిత్యుక్తం రాజహస్తైరను క్రమం
ఏకైక వృద్ధైః సార్ధైశ్చ విజానీయాత్ ద్వయం ద్వయం॥
ఉన్నతిశ్చ ప్రవీణాచ హస్తా దర్ధాంశ లక్షితా॥

విశేషము కూడ ద్వివిధము. దీర్ఘ ఉన్నత దీర్ఘనుండి—దీర్ఘిక—తరణి—లోల, గత్వర-గామిని తరి-జంఘాల-ధారిణి-వేగిని అని పదిభాగములు చేయబడెను ఇందు పొడవధికముగను వెడల్పు కొంచెముగను ఎత్తు అంతకంటె దక్కువగ నుండును. వేగిని పొడవు 176 వెడల్పు 22 ఎత్తు 17 3/5 మూరలు.

"రాజహంస ద్వయాయామా అష్టాంశ పరిణాహినీ
నౌకీదీర్ఘికానామ దశాంశేనోన్నతాపిచ
దీర్ఘికా తరణిర్లోలా గత్వరా గామినీతరిః
జంఘాలా ప్లావినీచైవ ధారిణీ వేగినీతథా
రాజహస్తైకైక వృద్ధ్యా నౌకానామాని వై దశ
ఉన్నతిః పరిణాహశ్చ దశాష్టాంశమితౌ క్రమాత్॥"

ఉన్నతనుండి ఊర్ధ్వ - అనూర్ధ్వ - స్వర్ణముఖి గర్భిణి-మంథర అని అయిదుభాగములు చేయబడెను. ఇందు మంథర ఎత్తు 48 మూరలవర కుంచబడెను.

"రాజహస్తద్వయమితా తావత్పరణోన్నతా
ఇయ మూర్ధ్వాభిధా నౌకా క్షేమాయ పృథివీభుజాం।
ఊర్ధ్వానూర్ధ్వ స్వర్ణముఖీ గర్భిణీమంథరా తథా
రాజహస్తైకైకవృద్ధ్యా నామపంచత్రయంభవేత్"

ఇక నౌకల యలంకారమును గూర్చి మనోహర వర్ణనము గలదు. కనక రజత తామ్రములు మూడింటిని కలిపి యుపయోగించవలెను. చతుశ్శృంగపోతము ధవళముగను త్రిశృంగము రక్తవర్ణముగను ద్విశృంగము పీతము ఏకశృంగము నీలముగను అలంకరించవలెను. (శృంగమనగా తెరచాప కొయ్య?) ఇక నౌకల ముఖములు-సింహ, మహిష, సర్ప, హస్తి, వ్యాఘ్ర, పక్షి భేకాకృతులుగ లేదా మనుజాకృతిగ యుండవలెను.

"ధాత్వాదీనామతో వక్ష్యే నిర్ణయం తరిసంశ్రయం
కనకం రజతం తామ్రం త్రితయం వా యథాక్రమం
బ్రహ్మాదిభిః పరిన్యస్య నౌకా చిత్రణకర్మణి
చతుఃశృంగా త్రిశృంగా ద్విశృంగా చైకశృంగిణీ
సితరక్తాపీతనీల వర్ణాన్ దద్యాద్యథాక్రమం
కేసరీమహిషోనాగో ద్విరదో వ్యాఘ్ర ఏవచ
పక్షీ భేకో మనుష్యశ్చ ఏతేషాం వదనాష్టకం
నావాంముఖే పరిన్యస్య ఆదిత్యాది దశాభువాం॥"

నౌకల పైభాగమున చిన్న పెద్దగదుల నిర్మాణమును బట్టి మూడురకములు. సర్వ మధ్యాగ్ర మందిరములు.

"సగృహా త్రివిధా ప్రోక్తా సర్వమధ్యాగ్రమందిరా"

ఈ చివరనుండి యా చివరవరకు మందిరము నిర్మించబడియున్నచో అది సర్వమందిరము.

"సర్వతో మందిరం యత్ర సాజ్ఞేయా సర్వమందిరా।
రాజ్ఞాం కోశాశ్వనారీణాం యాన మత్ర ప్రశస్యతే॥

ఇట్టివి మహారాజులకోశము. అశ్వములు, అంగనలు పయనించుటకుపయుక్తములు.

మధ్యను మందిరముగలది.

"మధ్యతో మందిరం యత్ర సాజ్ఞేయా మధ్యమందిరా
రాజ్ఞాం విలాస యాత్రాది వర్షాసుచ ప్రశస్యతే॥"

ఇట్టివి భూపతి విలాసయాత్ర కుపయుక్తములు వర్షాకాలమున అధికోపయోగకరము.

అగ్రభాగమున మందిరముగలది అగ్రమందిరము.

అగ్రతో మందిరం యత్ర సాజ్ఞేయా
త్వగ్రమందిరా
చిరప్రవాస యాత్రాయాం రణేకాలే
ఘనాత్యయే

ఇట్టివి దీర్ఘప్రయాణమునకును యుద్ధకార్యమున కుపయుక్తములు.

మహమ్మదీయ పరిపాలన సమయమందు కూడ మన దేశములో పెద్ద పెద్ద నౌకలు నిర్మించబడుచుండెడివి. పదమూడవ శతాబ్దమున భారతదేశమునకు వచ్చియున్న "మార్కో పోలో" అనునతడిట్లు వ్రాసెను:- ఓడలకు జంటకొయ్య పలక లతికించబడిలోహశలాకలతో వాటిని సుదృఢముగ చేయుదురు. రంధ్రముల నొకవిధమైన జిగురుతో గప్పెడివారు. మూడువందల వరకు నావికులు కావలసిన పెద్దయోడలుగూడ గలవు. ఒక్కొక్కయోడపై అయిదారు వేల బస్తాలు బరువుతో నింపెడివారు. ఇందులో పైభాగమున నివసించుటకు గాను సమస్త సౌకర్యములతో కూడిన గదుల నౌకలుండెడివి. అడుగుభాగము పాడయి పోయినప్పుడు దానిపై ఇంకొక క్రొత్తపలక అతికించబడెడిది. ఇట్లే యొక్కొక్కప్పుడు ఆరు వరుసలవరకు అడుగు భాగమున కొయ్యపలక లతికించబడెడివి.

పదునైదవ శతాబ్దమున "నికోలో కొంటి" అను నతడు మన దేశమునకు వచ్చెను. అతడు వ్రాసెను — "భారతీయ నౌకలు మననౌకలకంటె పెద్దవి. వాటి యడుగు భాగము మూడువరసల కొయ్య పలకలతో దిట్టమై భయంకరమగు తుపానుల నెదుర్కొన జాలునంతటి దృఢమైనది. ఒక భాగము పాడయిపోయి నిరుపయోగమై పోయినను మిగిలినవాటితో పని జరుగు నౌకలుగూడ గలవు'

"వర్థమా" యను పేరుగల యాత్రికుడు "కాలికట్టు" లోని నౌకా నిర్మాణమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాడు—కొయ్య పలకల కూర్పు (అతికింపు) చాల దృఢమై నీరేమాత్రమును లోనికి రానీయకుండును. ఓడలో నెప్పుడును రెండు తెరచాపలుండియుండును. ఆ నూలుగుడ్డ చాపలు గాలిని బాగుగ నింపుకొనును. అప్పుడప్పుడు రాతెంగరులు కూడ నుపయోగించబడెడివి. ఈరాన్ నుండి కన్యాకుమారి చేరుటకై ఎనిమిది దినముల సమయము పట్టును."

సముద్ర తటవర్తి భూపతుల యొద్ద పెద్ద పెద్ద యోడలసమూహ ముండెడిది. దేశములోని నదులలో తిరుగుటకై వేలకొలదిగ నావ లుండెడివి. అక్బరు యొక్క నౌకాశాఖాధ్యక్షుడు 'మీర్ బహర్' అని పిలువబడెడివాడు. ఛత్రపతి శివాజి అధీనమున గూడా నౌకా సమూహముండెడిది. దాని అధ్యక్షునికి 'దరియా సారం' అని పేరు. డా॥ రాధాకుముద ఛటర్జీ తన ఇండియన్ షిపింగ్. అను గ్రంథములో ప్రాచీన భారతీయ నౌకా చరిత్రమును విపులముగ సప్రమాణముగను వ్రాసియున్నారు.

ఇక నిప్పుడా ప్రాచీన కళయెట్లు నష్టమై పోయినదో విచారింతము.

పాశ్చాత్యులు ప్రప్రథమున మన దేశమునకు వచ్చినప్పు డిచ్చటి నౌకలను గాంచి తెల్లబోయిరి. 17 వ శతాబ్దము వరకు యూరపునౌకలు అధికముగ 600 టన్నుల మాత్రమే యుండెడివి. కాని వారు మన దేశములో గోఘా యను నౌకలు 1500 టన్నుల కంటె గూడ నెక్కువగనున్నని (గోఘా) చూచి విస్మయ మందిరి. యూరపు కంపెనీ లీ నౌకల నుపయోగించుకొన జొచ్చెను. నిపుణులగు హిందూ కార్మికుల ద్వారా నౌకా నిర్మాణమునకై వారు కొన్ని కర్మాగారములనుగూడ నెలకొల్పిరి క్రీ. శ 1811 సం॥రము లెఫ్టినెంటు వాకరు అనునతడిట్లు వ్రాసెను— బ్రిటిషువారి నౌకాశ్రయములోని ప్రతి నౌకను ప్రతి పండ్రెండు వత్సరములకు మరమ్మతు చేయవలసి వచ్చెడిది. కాని సాగొన్‌లో దయారు చేయబడిన భారతీయ నౌక లేబది సంవత్సరములుపై గడచినను నెట్టిమరమ్మతు గూడ చేయనవసరములేకుండనే పని చేయుచుండెను."

ఈస్టిండియా కంపెనీయొక్క "దరియా దౌలత్" అను నౌక 87 సం॥ రముల దనుక ఉపయోగములో నుండెను. క్రీ. శ. 1811 లో వాల్టజర్ సాల్విన్సుఅను ఫ్రెంచియాత్రికుడు తన "లే హిందూ" అను గ్రంథములో నిట్లు వ్రాసెను—ప్రాచీన కాలమున నౌకానిర్మాణకళయందు హిందువు లగ్రగణ్యులై యుండిరి. ఇప్పుడు కూడా వారు యూరపునకు పాఠము నేర్పగలరు. కళాన్వయమున కుశలులగు ఆంగ్లేయులు హిందువులకడ నౌకానిర్మాణ పద్ధతు లనేకము నేర్చియుండిరి. సౌందర్యములో - ఉపయోగములో భారతీయనౌకలు ప్రసిద్ధి గాంచినవి హిందువుల చాతుర్యము, ధైర్యమున కివి యుదాహరణములు

బొంబాయి కర్మాగారములో క్రీ. శ 1736 నుండి 1863 వరకు 300 నౌకలు నిర్మించబడినవి అందులో చాల నౌకలు ఆంగ్లేయ రాజు నౌకాశ్రేణిలో చేర్చబడినవి. ఇందులో "ఏషియా" అనునౌక 2289 టన్నులది. అందులో 84 ఫిరంగు లమర్చబడియుండెను. బెంగాలులోని హుగ్లీ, సిల్హెట్, చిటగాంగ్, ఢాకా మున్నగు చోటులయందు నౌకానిర్మాణమునకు కర్మాగారములు గలవు క్రీ శ 1781 నుండి 1821 వరకు 1, 22, 693 టన్నుల 272 నౌకలు ఒక్క హుగ్లీలో నే నిర్మించబడెను.

బ్రిటిషు నౌకా వ్యాపారులు భారతీయుల యీ ఉత్కర్షనుజూచి యోర్వజాలక పోయిరి. అందుచే ఈస్టిండియా కంపెనీపై భారతీయనౌకల నుపయోగించవలదని యొత్తిడిదెచ్చిరి. చాలసారు లీవిషయమై పరీక్ష చేయబడెను. క్రీ. శ. 1811 లో కర్నలు వాకరు చూపిన లెక్కలలో—భారతీయ నౌకలకు తక్కువ వ్యయము కాని ఎక్కువ దృఢముగనుండు ననియు అందుచే బ్రిటిషు నౌకాశ్రయములో కేవలము భారతీయ నౌకలనే చేర్చుకొనినచో చాలధనము మిగులగలదనియు స్పష్టపరచినాడు. కాని నౌకానిర్మాతలగు ఆంగ్లేయ నిపుణ కార్మికులకు వర్తకులకీ హెచ్చరిక పీడా జనకమయ్యెను. డా॥ టేలరు—"హిందూ దేశపు వస్తువులతో నిండిన భారతీయ నౌక లండన్ హార్బరులో ప్రవేశించుట జూడగనే పెద్ద ఆందోళనము గలిగెను. శత్రువుల నౌకాసమూహము దాడిచేయుటకై థేమ్సునదిలో ప్రవేశించినదా యన్నట్లు ఆంగ్లేయ నౌకా వ్యాపారులు కార్మికులు మొట్టమొదట వెలార్చిరి. మా పనులన్నియు పాడగును. మా కుటుంబము లాకటిచే మాడిపోవు"నని వారు వాపోవసాగిరి. ఈస్టిండియా కంపెనీయొక్క పరిపాలకమండలి (Court of Directors) మొత్తుకొనిరి—"హిందూ కళాసులు మన సామాజిక జీవితము గాంచినచో ఇదివరలో మన జాతి యాచరణముపై వారికిగల గౌరవము, భయము సన్నగిల్లును స్వదేశమునకు దిరిగిపోయిన పిమ్మట మన యాచార విధానములను ప్రభుత్వము చేయుచున్న మన జాతి శక్తి సామర్థ్యమును దుష్ప్రచారము చేసి ఇదివరలో మనకుగల గౌరవమును పాడుచేయుదురు. తత్ఫలిత మెంతయు హానికరము."

దీనిపై పార్లమెంటు 'సర్ రాబర్టుపీలు'ను వాని ఆధిపత్యమున ఒక కమిటీని నియమించెను. ఇందుపై సభ్యులలో విభిన్నాభిప్రాయములు గలిగినను ఈకమిటీ రిపోర్టు ననుసరించి, క్రీ శ 1814 లో ఒకశాసనము చేసిరి. తదనుసారముగ—

"భారతదేశపు కళాసులకు బ్రిటిషు నావికులగుట కధికారము లేకుండెను. భారత నౌకలపైగూడ కనీసము నాల్గవంతులలో మూడు వంతులవరకు ఆంగ్లేయులే కళాసులుండి తీరవలెను. ఆంగ్లేయ పెద్దకారి గా లేని యే నౌకయును లండన్ హార్బరులో ప్రవేశించుట కధికారము లుప్తమయ్యెను. ఇంగ్లండులో పాశ్చాత్యులు నిర్మించిన నౌకలలోనే బయటినుండి సామగ్రి రాగలదని నియమము గావించబడెను. కొన్ని కారణములచేత నీశాసనము కార్యాన్వితమొనర్చుటలో కొంత శైథిల్యత సంభవించెను గాని క్రీ శ 1853 నుండి యిది బాగుగ కట్టుదిట్టమై స్థిరపడెను అదియును గాక ఇచ్చట భారతదేశములోని నౌకా పరిశ్రమ పూర్తిగ ధ్వంసమగుటకు శాసనములుకూడా వచ్చిపడెను. భారతీయ నౌకలలో నింపబడిన సామగ్రిపై సుంకము పెంచబడెను. ఇట్లే యీపరిశ్రమ పూర్తిగా క్షీణించుటకు వెదకి వెదకి మార్గములు కనుగొనబడి శాసనరూపమున వచ్చెను. సర్ విలియం డిగ్బీ కథన మెంత సత్యమైనదో చూడుడు—"పాశ్చాత్య ప్రపంచ రాణి ఇట్లు ప్రాచ్యసాగరరాణిని వధించివేసెను"

భారతీయ నౌకాపరిశ్రమ విచ్ఛిన్నమైపోవుటకు గల కారణములలో నివి కొన్నిమాత్రమే.

[కళ్యాణ్ పత్రికకు కృతజ్ఞతతో]

సీరియల్:

విచిత్రజీవులు

హితశ్రీ

రంగము: 3

* * ఉదయం సుమారు తొమ్మిది గంటలసమయం. అడ్వొకేట్ కూర్మావతారంగారి కన్సల్టింగ్ రూమ్. సోఫాలసెట్టూ, రౌండ్ టేబిలూ ఉంటాయి. టేబిల్ మీద టెలిఫోన్ ఉంటుంది. దానిపక్కన ఓ వార్తాపత్రిక ఉంటుంది. దగ్గర్లోనే ఉన్న రివాల్వింగ్ షెల్ఫ్‌లో 'లా' పుస్తకాలు కొన్ని ఉంటాయి. రంగానికి వెనకభాగాన మధ్యగా స్క్రీన్ ఉంటుంది. స్క్రీన్ వెనకాలనించి కనిపించే ద్వారం హాల్లోకి వెళ్లే దారిని సూచిస్తుంది. కుడివైపున రెండు విడివిడి గదుల్ని సూచిస్తూ రెండు ద్వారాలు ఉంటాయి. ఎడమవైపున ఉన్న ద్వారం బయటికి వెళ్లేదారి. కుడివైపున ఉన్న గదుల్లో లోపలగా ఉన్న గదిగోడమీద ద్వారానికి పక్కగా 'టైపిస్ట్' అనీ, రెండో గది గోడ మీద 'ఆఫీసు' అనీ సైన్ బోర్డులు ఉంటాయి. తెరలేచే సరికి కల్యాణి 'టైపిస్ట్' గదిలోనుంచి ప్రవేశించి టేబిల్ మీద టైపు చేసిన కాగితాలు కొన్ని సర్ది పెట్టి వాటి మీద పేపర్ వెయిట్ ఉంచి వెనక్కి వెళ్లబోతుండగా తెరలోనుంచి 'మల్లెపూలు మల్లెపూలు' అని కొంచెం దూరంగా కేకలు వినిపించటమూ, తర్వాత ఆదరాబాదరాగా స్క్రీన్ వెనకినించి 'కల్యాణీ! కల్యాణీ!' అనిఅరుస్తూ మల్లిక ప్రవేశించటమూ జరుగుతాయి. మల్లిక పద్దెనిమిదేళ్లపడుచు. కొంచెం బొద్దుగా ఉండటంలో వయస్సుకి మించి కనిపిస్తుంది. చామనచాయ. అనాకారికాదు. అవయవాల పొందిక అంతగా రాణించక పోయినా, వివరంగా చూస్తే అందం తొంగిచూస్తూనే ఉంటుంది. కాని చూడగానే మనసుకి హత్తుకునేరూపంకాదు. ఏమాత్రమూ అణకువ లేని ప్రవర్తనా, హుందాతనం లేనినడకా, విలాసశూన్యమైన అంగవిన్యాసమూ, అతిఅలంకరణలోని అస

హాజత్వమూ ఉన్న అందాన్ని కాస్తా మరుగు పరుస్తూఉంటాయి. చేతుల్లో ఎంబ్రాయిడరీ ఫ్రేము ఉంటుంది.

మలిక : కల్యాణీ—కల్యాణీ—ఇక్కడే ఉన్నావూ? ఆవిద్యాపతిగారు రాలేదూ? విద్యాపతి గారూ, ఏమయ్యోయ్.

['ఆఫీసు' గదినుంచి విద్యాపతి ప్రవేశం. షర్టూ, ధోవతీ ధరించి ఉంటాడు. విద్యాపతిరావటం చూచి కల్యాణి వెళ్లిపోతూ ఉంటుంది.]

వొచ్చారూ, ఇంకా రాలేదనుకుంటున్నా. కల్యాణీ—కల్యాణీ—నిన్నే నమ్మోయ్.

[కల్యాణి దగ్గిరికి వొస్తుండటంచూసి విద్యాపతి వెళ్లిపోబోతాడు.]

విద్యాపతీ, విద్యాపతీ. అబ్బబ్బ. ఇద్దరూ ఇద్దరే. గుమాస్తాకి తగ్గ టైపిస్టు, టైపిస్టుకితగ్గ గుమాస్తా.

విద్యా }
కల్యా } : (ఇద్దరూ ఆగి) ఏంకావాలండీ?

మలి : ఇద్దరూ ఒక్కసారే అడిగితే ఏంచెప్పను? నాముఖం కావాలి.

విద్య : (జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నట్లు ముఖం పెట్టి) ఓ— అద్దం కావాలన్నారు కదూ? రోజూ మర్చిపోతున్నానండీ. రేపు తప్పక తెచ్చి పెడతాలెండి [కల్యాణి నవ్వుతుంది]

మల్లి : అద్దం. నాముఖం. మల్లెపూలయ్యా - మల్లెపూలు. ఎన్నిసార్లు చెప్పాలి. మల్లెపూలు నాకు ప్రాణం నాపేరే మల్లిక. కేక వినబడగానే పిలవ్వయ్యా అని వందసార్లు చెప్పాను.

విద్యా : నాకు వినబడలేదండీ

మలి : ఎందుకు వినబడుతుందీ! ప్లీడర్ గారి చెల్లెలంటే అంతలోకువ నీకసలు కంటిక్కనిపిస్తున్నానూ?

విద్యా : ఎంతమాట. కనిపించకుండా ఉండటానికి మీరేమైనా నల్లపూసా?

[కల్యాణి నవ్వుతుంది.]

మలి : నిలబడి అలా జవాబు చెప్పక పోతే కాస్త ఆమల్లెపూలు పిలవకూడదూ? అరిగిపోతారా?

విద్యా : ఎందుకరిగిపోతానండీ. చెప్పులున్నాయిగా. (నిష్క్రమణ)

మల్లి : చూశావా కల్యాణీ? ఇంతమంది గుమస్తాల్ని చూశాను కాని ఇటువంటివాణ్ణి ఎప్పుడూ చూడలేదు.

కల్యా : వాళ్లకి ఈయనకీ పోలికే లేదండి.

మలి : పాపం, పాత గుమాస్తా చేతులు నలుపుకుంటూ తిరిగేవాడు. ఇంతెందుకూ? నువ్వెప్పుడైనా ఒక్కమాటైనా బదులు చెప్పావూ?

కల్యా డబ్బుకి బదులుగాని, మాటకి బదులెందుకండీ

మలి (అర్థంకాక) సరేగాని, కొత్తరకం చోళీ ఎంబ్రాయిడరీ డిజైన్ తెస్తానన్నావు. తెచ్చావూ?

కల్యా మర్చిపోయానండీ. రేపు తప్పక తెస్తాను.

మలి నువ్వెప్పుడూ ఇంతే. ఉలెన్ హాండ్ బాగ్ కూడా ఇంకా అల్లలేదుకదూ?

కల్యా ఆఫీసు పని కొంచెం ఎక్కువగా ఉందండీ.

మల్లి నాపని నీకక్కర్లేదన్నమాట

కల్యా అదికాదు.

మల్లి నేనంటే అంత అలక్ష్యం అన్నమాట.

కల్యా : అలా అనుకోకండి

మల్లి ఎందుకనుకోనూ?

[విద్యాపతి ప్రవేశం.]

విద్యా మల్లెపూలు ఎక్కడా కనిపించలేదండీ.

మలి అవును. ఎందుకు కనిపిస్తారు? నేనంటే అందరికీ లోకువే. మంచివాళ్లని చూస్తే ఎవరికైనా అంతే. ఈరోజుల్లో గుమాస్తాలు గుమాస్తాలా? టైపిస్టులు టైపిస్టులా? తాహతు తెలుసుకోలేని అడ్డమైన వాళ్లనీ చేర్చుకో బట్టే ఈఆఫీసు ఇలా అడుక్కుతింటూంది. ఎవరికర్మం వాళ్లదీ, నాకెందుకు మధ్య.

[కోపంగా ఫ్రేము బల్లమీదకొట్టి నిష్క్రమణ.]

విద్యా : (తేరుకుని) టైపిస్ట్ గారిమీద కోపానికి కారణమేమిటో ?

కల్యా : (బల్లమీద ఫ్రేమ్ తీసుకుని డిజైన్ కుడుతూ) అల్లిక పనిలో కొంచెం అశ్రద్ధ జరిగిందండీ.

విద్యా : (పత్రిక చూస్తూ) అల్లిక, కుట్టుపనుల్లో ఆరితేరిన ఒక మంచి టైపిస్ట్ కావలెను.

కల్యా : (కొంచెం ఆసక్తిగా) ఎవరికండీ?
విద్యా : ఏం? ఎవరికైతే మీకెందుకూ?
కల్యా : ఊరికే తెలుసుకుందామని.
విద్యా : మంచి అనుభవము కలిగియుండవలెను. గడియారము వంక చూడరాదు. దరఖాస్తుతో యోగ్యతాపత్రములు జతపర్చవలెను.
కల్యా : జీత మెంతండీ?
విద్యా ఏం? మీరు దరఖాస్తు పెడతారా?
కల్యా వీలుగా ఉంటే
విద్యా ఇక్కడ ఉద్యోగం చెయ్యటం ఇష్టంలేదా?
కల్యా అది కాదు.
విద్యా చిరునామా—కె. మల్లికాంబ.
కల్యా మల్లికాంబ!
విద్యా కేరాఫ్ కె కె. అవతారం. అడ్వకేట్.
కల్యా (తెలబోయి) ఆఁ! అయితే నన్ను తీసేస్తారన్నమాట. నేనేం తప్పు చేశానండీ?
విద్యా తప్పొప్పుల పట్టిక మల్లికాంబగారి దగ్గిర ఉంటుంది.
కల్యా నేనేం ఎరగనండీ
విద్యా అయితే అసమర్థత కారణంగా తీసేసి ఉంటారు.
కల్యా నాకు టైపులో మంచి స్పీడు ఉందండీ.
విద్యా మీకు అల్లిక రాదు.
కల్యా వొచ్చండీ
విద్యా వొచ్చినా అందులో శ్రద్ధలేదు.
కల్యా నేను టైపిస్టుని.
విద్యా తాహతు తెలుసుకోండి
కల్యా (తెల్లబోయి) ఆఁ!
విద్యా అందుకే ఈ ఆఫీసు ఇలా అడుక్కు తింటోంది (నవ్వు ఆపుకుంటాడు.)
కల్యా (అతనివైపు అనుమానంగా చూసి పేపరు లాక్కుని చూస్తూ) సర్వసమర్థుడైన ఒక ఆఫీసు మేనేజర్-గుమస్తా-నౌకరు అర్జంటుగా కావలెను.
విద్యా : ఏమిటీ?
కల్యా : ఒక మేనేజర్-గుమస్తా-నౌకరు.
విద్యా : (నవ్వి) గడుసువారండీ.
కల్యా : ఎంత హడలగొట్టేశారు. నిజంగా నే ఉద్యోగం పోయిం దనుకున్నాను.
విద్యా వెధవ ఉద్యోగం. ఉంటే ఎంత పోతే ఎంతండీ?
కల్యా అవును మీకేం?
విద్యా అలా అనకండి మీబాగు కోరే వాళ్లలో నేను మీ రేమీ అనుకోకపోతే, ఓ చిన్న సలహా ఇవ్వాలని ఉందండీ
కల్యా
విద్యా సలహా ఇచ్చేముందు కొన్ని ప్రశ్నలు అడగటం రివాజు.
కల్యా అడగండీ
విద్యా మీ పేరు కల్యాణి కదూ?
కల్యా ఊఁ.
విద్యా చక్కటి పేరు. మీవయస్సెంత? ఓ. క్షమించండి. ఆ ప్రశ్న అడక్కూడదు. మీ రెంత వరకు చదివారు?
కల్యా స్కూల్ ఫైనల్ ప్యాసయాను.
విద్యా ఎప్పుడు?
కల్యా రెండేళ్ళ క్రితం.
విద్యా ఇప్పుడేం చేస్తున్నారు?
కల్యా ఉద్యోగం.
విద్యా జీతం ఎంత?
కల్యా నెలకో యాభై.
విద్యా అవివాహితలే కదూ?
కల్యా ఊఁ.
విద్యా తండ్రి పేరు?
కల్యా లక్ష్మీపతి గారు.
విద్యా వయస్సు?
కల్యా యాభైపైన. ఉద్యోగం పావుకోరు గుమాస్తా.
విద్యా ఆస్తి వుందా?
కల్యా ఉంటే ఈఉద్యోగా లేం కర్మం?
విద్యా మీ జీవితాదర్శం ఏమిటి?
కల్యా చెప్పదగిందేమీ లేదు.
విద్యా కనీసం ఓ వంద సిల్కు చీరలు సంపాయించాలని లేదూ?
కల్యా ఊహుఁ.
విద్యా హంసతూలికల్లాంటి మృదువైన విలువైన చక్కటి పట్టుచీరల సింగారం మీకెప్పుడూ కావాలనిపించలేదూ?
కల్యా ఊఁహుఁ.

విద్యా : లేదూ ? నగద్దగితమై తళుక్ తళుక్కుమని మెరిసే మీ వజ్రఖచిత కంఠాభరణాల ఉజ్జ్వల కాంతితో చూసేవాళ్ల కళ్లు మిరుమిట్లు గొల్పాలని మీరు రహస్యంగానైనా ఎప్పుడూ కోరుకోలేదూ ?

కల్యా : లేదు.

విద్యా : లేదా ? మిలమిల మెరిసే సరికొత్త సొంత కార్లో కూచుని సిమెంటు కాంక్రీటు రోడ్డు మీద జరజర గునా జారిపోతూ సరళ సమాంతర రేఖలు కలిసే చోటికి ప్రయాణించాలనే గాఢవాంఛ మీకు తప్పకుండా కలిగే ఉంటుంది

కల్యా : లేదండీ. కార్లో ప్రయాణం చేస్తే నాకు కళ్లు తిరుగుతాయి.

విద్యా : (బుర్రగోక్కుని) మీ సొంత ప్యాస్ బుక్ లో ఆరంకెల సంఖ్య చూడాలని లేదూ ? నిజం చెప్పండి

కల్యా : (జాలిగా) లేదండీ. పెద్దసంఖ్యలు చూస్తే నాకెప్పుడూ తలనొప్పే.

విద్యా : (విసుగ్గా) రామచంద్రా ! మీలాంటి వాళ్లని నేనెక్కడా చూడలేదే.

కల్యా : మనుషులందరూ ఒక్క మాదిరిగానే ఉంటారా, చెప్పండి.

విద్యా : మీలాంటివాళ్లు కంచుకాగడా వేసి వెతికినా కనిపించరు. మనస్తత్వం మీద ఓ ప్రశ్న అడుగుతాను. జవాబు చెప్పండి. సర్వసాధారణంగా ఆడవాళ్లు ముఖ్యంగా కోరుకునేదేమిటి ?

కల్యా : (ఆలోచించి) తెలియటం లేదండీ

విద్యా : పోనీ, నేను చెబుతాను. ఎంత చదువుకున్నా ఏ ఉద్యోగం చేస్తున్నా స్త్రీలకి సొంత ఇంటిమీద మక్కువ ఎక్కువండీ

కల్యా : అవును. అద్దె ఇళ్ళయితే చాలా పేచీలుంటాయి.

విద్యా : ఇల్లంటే నాలుగ్గోడలమధ్య ప్రదేశంఅని కాదు నా అభిప్రాయం. ఇంగ్లీషులో 'హోమ్' అంటారు చూడండి. అదీ. ఇప్పుడు నా సలహా చెప్పేస్తున్నాను. మీరు ఈ టైపిస్ట్ ఉద్యోగానికి వెంటనే రాజీనామా ఇచ్చేయండి.

కల్యా : రాజీనామా ?

విద్యా : అవును

కల్యా : ఇచ్చేసి——?

విద్యా : పెళ్లి చేసుకుని హాయిగా కాలక్షేపం చెయ్యండి.

కల్యా : ఇదా మీ సలహా ! ఇంకేదో గొప్ప సలహా చెబుతారనుకున్నాను

విద్యా : నా మాట వినండి నిక్షేపంలాంటి సంబంధం చెబుతాను.

కల్యా : పెళ్లిళ్ల పేరయ్యలా ఉన్నారే.

విద్యా : మీమీద అభిమానంకొద్దీ చెబుతున్నాను.

కల్యా : థాంక్స్ వెళ్లి మీ ఆఫీసు పని చూసుకోండి. (వెళ్ళిపోతుంది)

విద్యా : కల్యాణిగారూ ! ఒక్క క్షణం. ఉప్పాడ కోరి సన్యాసిరాజుగారి పేరు మీరు వినే ఉంటారు.

కల్యా సన్యాసి రాజుగారా ! ఆయన దగ్గరే మా నాన్నగారు మొన్న మొన్నటిదాకా ఉద్యోగం చేశారు.

విద్యా : (ఆశ్చర్యంగా) అలాగా ! ఆయనగారి ఏకైక పుత్రుడు నా క్లాస్ మేట్. లక్షలకి వారసుడు. చక్కటివాడు. చదువుకున్నవాడు. చాలా మంచివాడు.

కల్యా : ఎందుకండీ ఆ భజన ? పుణ్యమా, పురుషార్థమా ?

విద్యా : (వినిపించుకోక) తొలి చూపులోనే మిమ్మల్ని మనసారా ప్రేమించాడు. ప్రతి నిమిషం మీ ప్రతిబింబాన్ని చూసుకుంటూ జీవచ్ఛవంలా బతుకుతున్నాడు.

కల్యా : నా ఫోటో అతని కెక్కడిది ?

విద్యా : స్వయంగా (నాలిక కొరుక్కుని) ఓ సందర్భంలో స్వయంగానే తీసుకొన్నాడండీ.

కల్యా : ఘనకార్యం చేశాడు లెండి. (కోపంగా వెళ్లిపోతోంది)

విద్యా : మీరు అపార్థం చేసుకోకండి. మీ సౌందర్యానికి తన్మయుడై అతనలా చేశాడు. అందుకు నేనే సాక్ష్యం.

కల్యా : (జ్ఞప్తికి తెచ్చుకుంటూ) ఓ-అతనా!

విద్యా : అవును. వాడే-వాడే. సీతారామారావు. వాడికేం లోటు చెప్పండి. అదేనో

పద్యంలో చెప్పినట్టు - "యుక్తు తనయేందు జయంత వసంత కంతులన్ చక్కదనంబునన్ గెలువజాలినవాడు." ఏదో గ్రహపాటున పొరపాటు చేశాడే అనుకోండి. క్షమించ లేరూ? నిజమైన సౌందర్యానికి ముగ్ధులు కాని వాళ్లెవరు? ఆమాటకొస్తే నేను (చప్పున ఆగుతాడు)

కల్యా ఊఁ. చెప్పండి ఆమాటకొస్తే మీరు?

విద్యా ఆమాటకొస్తే... ఆమాటకొస్తే...అహఁ - అందరూ అంతేనని చెబుతున్నాను.

కల్యా : ఏదో చెప్పబోయి దాస్తున్నారే.

విద్యా దాచటానికేముందీ? కల్యాణిగారూ, నా సలహా వినండీ.

కల్యా వినకుండా నేను చెవులు మూసుకున్నానా?

విద్యా అయితే ఒప్పుకోరు మరి?

కల్యా క్షమించండి.

విద్యా తొందర లేదు. ఆలోచించుకోండి.

కల్యా అక్కర లేదు.

విద్యా (విసుగ్గా) మృదూని కుసుమాదపి, కఠోరాణి వజ్రాదపి అని ఎవడన్నాడో గాని గొప్పగా అన్నాడండీ. (నిస్పృహగా నిట్టూర్పు విడుస్తాడు) ఆశలన్నీ అడియాసలయాయి.

కల్యా : ఇదంతా స్నేహ వాత్సల్యమేనా?

విద్యా : స్నేహంలోని గొప్పతనం మీకేం తెలుస్తుంది?

కల్యా : ఈ సలహా మీరు మనస్ఫూర్తిగా ఇవ్వటం లేదని నాకు తెలుసు.

విద్యా : (చకితుడై) ఎలా తెలుసు?

కల్యా : మిమ్మల్ని చూస్తేనే తెలుస్తోంది.

విద్యా : నన్ను చూస్తేనా? అబద్ధం. నా విషయం మీకేమీ తెలీదు.

కల్యా : మీ స్నేహితుణ్ణి గురించి తెలుసుకోవాలంటే ఓ నిమిషం చాలనుకోండి. ఓ వారం రోజుల పరిచయంతో అయినా మీ విషయం తెలియదా?

విద్యా : (కొంచెం భయంగా) అయితే నన్ను గురించి మీరు చెడ్డగా ఏమీ అనుకోటం లేదుగదా!

కల్యా : (నవ్వి) లేదులెండి.

విద్యా : ఎందుకో మీ ముఖం చూస్తుంటే నాకు అసలు విషయం చెప్పెయ్యాలనిపిస్తోంది.

కల్యా : (ఆసక్తిగా) కృతజ్ఞురాల్ని.

విద్యా : సీతారామారావుని గురించి నాకేమీ చెడ్డ అభిప్రాయం లేదనుకోండి. కాని అతనికంటె మంచి సంబంధం మీకు రావాలని నాకు అంతరాంతరాలలో ఉంది. కాని మిమ్మల్ని ఒప్పిస్తే. నాకు వెయ్యి రూపాయలు బహుమానం ఇస్తానన్నాడు.

కల్యా : (కొంచెం బాధగా) వెయ్యి రూపాయల బహుమానం!

విద్యా : అవును మీకది నీచంగా కనిపిస్తుందని నాకు తెలుసు నాకూ అంతరంగంలో బాధగానే ఉంది. అది మీరెలాగో పసికట్టారు. కాని, వెయ్యి రూపాయలు! ఆడబ్బు నా జీవితాన్ని గుప్పిట్లో బిగించి ఊపిరి ఆడనివ్వటం లేదు కల్యాణిగారూ, చదువు పూర్తి చేస్తేగాని నాకు మనశ్శాంతి లేదు. పై చదువు ఆశ అణిచివేసుకున్నా కనీసం గ్రాడ్యుయేటు కావాలనే కోరిక ఆరిపోని దీపంలా వెలుగుతూ ఉత్తేజపరుస్తోంది. పిచ్చి పట్టుదల ఎక్కువౌతోంది. ఇదంతా మీకు మూర్ఖంగా కనిపించవచ్చు. కాని నా పరిస్థితి మీకు తెలియదు. ఈ విశాల ప్రపంచంలో ఒక్క వెయ్యి రూపాయలు సంపాదించలేక ఉత్సాహాన్నీ, శక్తినీ అణిచివేసుకోటం ఎంత కష్టం

కల్యా : సంపాదించలేక మీరు బాధపడుతున్నారు. కాని అంత మొత్తం చేజేతులా పోగొట్టుకొన్నవాళ్ళ మనసెలా ఉంటుందో ఊహించండి

విద్యా : (ఉలిక్కిపడి) ఎవరి సంగతి మీరు చెప్పేది?

కల్యా మా నాన్నగారి సంగతే.

విద్యా మీ నాన్నగారా?

కల్యా : అవును, అప్పు చేసి వెయ్యి రూపాయలు తెస్తుంటే దారిలో ఎవరో జేబుకొట్టేశారు.

విద్యా : (పాలిపోయి) ఎన్నాళ్లయింది?

కల్యా : సుమారు ఓ వారం రోజులవుతుంది.

విద్యా : (అశాంతిగా) లక్ష్మి ఎంత చంచల!

కల్యా : అది-అలా ఉండగా ఆమర్నాడే ఉద్యోగం కూడా పోవటంలో మరీ దిగులుగా ఉన్నారు.

విద్యా : ఎంత దురదృష్టం! (ఆమెవైపు ఓసారి చూచి చప్పున ముఖం దాచుకుంటాడు)

కల్యా : రోజులు మంచివి కావు.

విద్యా : ఇలాంటి పరిస్థితులలో మీరు నా సలహా పాటించ కూడదూ?

కల్యా : క్షమించి ఆవిషయం వొదిలెయ్యండి.

విద్యా : మీ స్వార్థం మీరు చూసుకుంటున్నారు గాని మీ నాన్నగారి విషయం ఆలోచించటం లేదు.

కల్యా : పరిస్థితులన్నీ నాకు తెలుసు.

విద్యా : ఏం ప్రయోజనం? అవకాశాన్ని వినియోగించుకోలేక పోతున్నారు.

కల్యా : నా కర్తవ్యాన్ని నన్ను నిర్ణయించుకోనీండీ.

విద్యా : (అనుమానంగా) చూస్తే, మీమనసు ఆది వరకే ఎవరికో అర్పించినట్లున్నారు...
[కల్యాణి ముఖం ఎర్రబడుతుంది]
ఎవరో ఆపుణ్యాత్ముడు.
[కల్యాణిముఖం పక్కకి తిప్పుకుంటుంది]
సీతారామారావు కంటే అన్ని విధాలా గొప్పవాడై ఉండాలి.

కల్యా : (కోపం అభినయిస్తూ) ఆఫీసులో మాట్లాడే మాటలు ఇవేనా? ప్లీడర్ గారు వింటే ఇద్దరికీ ఉద్వాసన చెబుతారు. వెళ్లి మీపని చూసుకోండి. ఎంబ్రాయిడరీ ఫ్రేంబల్ల మీద పడేసి (వెళ్ళబోతూంది)

విద్యా : (అకస్మాత్తుగా ఆలోచన తట్టి) ఓ ఆదృష్టవంతుడు కొంప తీసి అడ్వకేట్ కూర్మావతారం కాదుగద!
[చరాలున వెనక్కి తిరిగి జేవురించిన ముఖంతో విద్యాపతి వైపు చూస్తుంది కల్యాణి]
కాదుగద ఏమిటి, నా ముఖం! గుడ్డివాడిని కాక పోతే ఎప్పుడో గ్రహించి ఉండాలిసింది. వలపన్నటం ఆడవాళ్లకి వెన్నతో పెట్టిన విద్యకదూ!

కల్యా : (ఆవేశంగా వొళ్ళుమరిచి) ఛీ!
[ఏదో అనటానికి పెదవులు కదిలించబోయి మాటలు రాక నిశ్చేష్టగా నిలబడి, రోషంగా చూస్తూ రొప్పుతుంటే కన్నీళ్ళు గిర్రున తిరుగుతాయి]

విద్యా : (పశ్చాత్తాపంతో, బాధగా) క్షమించండి. దుర్మార్గుణ్ని. మీ మనసు. కష్ట పెట్టాను.
[ఒక్క క్షణం తటపటాయించి రుమాలుతో కన్నీళ్లు తుడుస్తాడు]
క్షమించరూ?
[పరిస్థితి గ్రహించి కల్యాణి చప్పున వెనక్కి తగ్గుతుంది. అదే సమయంలో చేతిలో ఓ ప్యాకెట్ తో సీతారామారావు ప్రవేశం. ఆ దృశ్యం చూసి ఓ క్షణం స్తంభీభూతుడౌతాడు]

సీతా : ద్రోహం. మోసం వంచన అన్యాయం విశ్వాసఘాతుకం.
[కల్యాణీ, విద్యాపతీ దిగ్భ్రమ చెంది అతని వైపు చూస్తారు]
కలిసి మెలిసి తిరుగుతూ గోతులు తవ్వే కపట స్నేహితుడి వనుకోలేదోయ్, విద్యాపతీ.

విద్యా : సీతారామారావ్!

సీతా : (విచారంగా) నీ తప్పేముందీ! మహామహులే సౌందర్యానికి దాసులైనారు. నువ్వు కూడా కల్యాణిని ప్రేమిస్తున్నావా, విద్యాపతీ?

విద్యా : (ఆశ్చర్యంగా) నేనా? కల్యాణినా?
[అప్రయత్నంగా కల్యాణి వైపు చూస్తాడు. ఆమె కళ్ళు పక్కకి తిప్పుకుంటుంది]

సీతా : ప్రేమ సార్వజనీనం. సర్వోత్కృష్టం. ఈ ప్రజాస్వామిక యుగంలో ప్రేమించటం ప్రతివాడికీ జన్మహక్కు. ప్రేమించు, విద్యాపతీ, ప్రేమించు, కాని క్యూలో నిలబడు. ఆలస్యంగా వొచ్చిన పెద్ద మనిషి క్యూలో ముందుకి జొరబడ కూడదు.
[ట్రాఫిక్ కానిస్టేబిల్ పోజ్ లో ద్వారం వైపు చెయ్యి జాపుతాడు.]
థాంక్యూ.
[విద్యాపతి ఇద్దరి వైపూ ఓసారి చూచి 'ఆఫీసు' గదిలోకి నిష్క్రమిస్తాడు.]

కల్యాణిగారూ, మనసులో భావాలు పోటీలు పడుతున్నాయి ఏం మాట్లాడాలో తెలియటం లేదు. 'లౌ ఎట్ ఫస్ట్ సైట్'. తొలి చూపులో ప్రేమించేవాడే ప్రేమికుడు. అనంతంగా క్షణక్షణ ప్రవర్ధమానమయ్యేది ప్రపంచంలో ప్రేమ ఒక్కటే. ప్రేమ విలువ గుర్తించండి. నా హృదయంలోకి తొంగి చూసి నా బాధని అర్థం చేసుకోండి

కల్యా ఎవరికైనా డాక్టర్ని చూడండి. ఇది అడ్వకేట్ గారి ఆఫీసు.

సీతా ఆఫీసైనా ఆసుపత్రి ఐనా మీరున్న చోటే స్వర్గం మీరు నన్ను అవమానించినా, అభిమానించినా నేను మాత్రం మిమ్మల్ని ఆరాధించకుండా ఉండలేను. చందమామకో నూలుపోగు. ఆ సహజ సౌందర్యానికి ఈ చిన్ని కానుక ఏమైనా వన్నె తెస్తే సముద్రంలా ఉప్పొంగి పోతాను (పాకెట్ చింపి చీరఇస్తూ) స్వీకరించి నన్ను ధన్యుణ్ణి చెయ్యరూ ?

కల్యా (తిరస్కరిస్తూ) దయచేసి హద్దులు దాటకండి.

సీతా : ప్రాసిక్యూట్ చేయిస్తారా ? కల్యాణి గారూ, మీరు స్వీకరిస్తేగాని నేనిక్కడి నుంచి కదలను.

[కల్యాణి కోపంగా చీరలాకుల్ని విసురుగా ద్వారంవైపుకి గిరవాటు వేస్తుంది. అదే సమయంలో ప్రవేశిస్తున్న సుందర్రావు చేతుల్లో అది పడుతుంది. అది చూసి కల్యాణి నాలిక కొరుక్కుని త్వరగా టైపిస్ట్ గదిలోకి వెళ్ళిపోతుంది]

సీతా : (విచారంగా) వాసనలేని పువ్వు ;
[తల వంచుకుని నిష్క్రమిస్తుంటే సుందర్రావు జాలిగా అతనివైపు చూస్తూ లోపలికి ప్రవేశిస్తాడు. ఆ సమయంలోనే అడ్వకేట్ కూర్మావతారం ప్రీకాన్ వెనకనుంచి ప్రవేశం]

సుంద : నమస్కారమండి ప్లీడర్ గారూ.

కూర్మా : నమస్కారం కూర్చోండి

సుంద : (కూర్చుని) నేను ఆర్టు డైరెక్టర్ సుందర్రావుని.

కూర్మా : అలాగా ! మిమ్మల్ని కలుసుకోవటానికి ఎంతో సంతోషంగా ఉంది.

సుంద థాంక్స్. తమరు సన్యాసిరాజు గార్ని ఎరుగుదురనుకుంటాను.

కూర్మా ఎరక్కేం !

సుంద వారు నాకు చాలా ఆప్తులు.

కూర్మా అలాగా !

సుంద మన ప్రముఖస్థానిక నాయకుడు కోటి సూర్యప్రకాశరావు గారున్నారు చూశారూ, వారికి ఘనసన్మానం చెయ్యాలని మేం కొందరం సంకల్పించాం.

కూర్మా : దేనికి ?

సుంద : మనవాళ్ళని మనం సన్మానించకపోతే పైవాళ్ళు సన్మానిస్తారా ?
ఉన్న సంగతి చెప్పారు.

సుంద : మనం పదిమందిమీ కలిసి ఓహో, కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారు ! అంటే అందరూ ఓహోహో అంటారు.

కూర్మా : ప్రజాస్వామ్యం .

సుంద ఉట్టిమీదనుంచి స్వర్గానికి ఎగిరితే ఉట్టిని మర్చిపోగలరా ఎవరైనా ?

కూర్మా : (నవ్వి) ఎలా మర్చిపోగలరూ ?

సుంద అందువల్ల ఈ ప్రయత్నం సఫలం కావాలని తమరు ఆశీర్వదించాలి.

కూర్మా

సుంద : వట్టి ఆశీర్వచనమే కాదు. మీ సహకారం అడుగడుగునా కావాలి.

కూర్మా అలాగే.

సుంద మరి తమ తాంబూలం... ?

కూర్మా ఎంత ?

సుంద ఎంతండీ ! ఓ నూట పదహార్లు. అంతే !

కూర్మా ఊళ్ళో చందాలు వసూలు చెయ్యటం లేదూ ?

సుంద చేస్తున్నామనుకోండి. తమలాంటి పెద్దల పేర్ల పక్కన పెద్ద మొత్తాలు కనిపిస్తేగాని

ప్రజలకి ధైర్యంగా ఉండదు. (కాగితం ఇస్తూ) ప్రస్తుతం అంకె వెయ్యండి. చాలు. తరవాత ఇవ్వొచ్చు. (కూర్మావతారం కాగితం మీద రాస్తాడు) కృతజ్ఞులం. (నవ్వుతూ) పెట్టుబడి కింద ఖర్చు రాసుకున్నట్టే లెండి.

కూర్మా : సన్మానం ఎప్పుడూ ?

సుంద : ఎప్పుడోనా ! అంతా ఓ వారంరోజుల లోపే అన్నట్టు తమరు ఇంకో చిన్న సహాయం కూడా చెయ్యాలి

కూర్మా : ఏ సహాయం ?

సుంద : మన మునిసిపల్ కౌన్సిల్ హాల్లో సన్మానసభ ఏర్పాటు చేద్దామనుకుంటున్నాం. పర్మిషన్‌కి దరఖాస్తులు దాఖలు చెయ్యాలి. తమరు ఆనమానా కాస్త ఇప్పిస్తే.

కూర్మా : ఓ. దానికేం. (గట్టిగా) విద్యాపతీ
('వస్తున్నానండీ' అంటూ విద్యాపతి ప్రవేశం) వీరు ఆర్టు డైరెక్టర్ సుందరావు గారు. ఏదో దరఖాస్తు దాఖలు చెయ్యాలంటున్నారు. కాస్త వారి పని చూడు. (సుందరావుతో) కొంచెం పనుంది, వస్తానండీ.

సుంద : సెలవు. (నమస్కారం చేస్తాడు.)
[కూర్మావతారం బయటికి నిష్క్రమణ]

విద్యా : మీ పేరేమిటన్నారు ?

సుంద : సుందరావు. సత్యశివసుందరావు.

విద్యా : అలాగా ?
[అతని పక్కన సోఫాలో కూచుని పరకాయించి అతని ముఖం చూస్తాడు]
మిమ్మల్ని ఎక్కడో చూశానండీ.

సుంద : ఎక్కడ చూశారు ?

విద్యా : (ఆలోచిస్తూ) అదే జ్ఞాపకం రావటం లేదండీ.

సుంద : (విద్యాపతిని దీక్షగా చూసి) ఎబ్బే-ఎక్కడా చూసి ఉండరు. పొరపాటు పడ్డారు.

విద్యా : పొరపాటు కాదండీ.

సుంద : అయితే నాపోలిక ఉన్నవాళ్ళని చూశారేమో లెండి.

విద్యా : అయి ఉండొచ్చు. మీప నేమిటో చెప్పండి. మీతో ఇలా బాతాఖానీ వెయ్యటం మామల్లి కాంబగారు చూస్తే బ్లాక్‌మార్క్ వేసేస్తుంది.

సుంద మల్లికాంబగారెవరు ?

విద్యా ప్లీడర్ గారి ప్రియసోదరి, అవిడకక్కర్లేని గొడవంటూ లేదు.

సుంద అలాగా ?

విద్యా ఈ భూగోళాన్ని తన భుజస్కంధాలే మోస్తున్నాయని ఆవిడ గారి ఉద్దేశం.

సుంద కలవారి ఆడబడుచు కదండీ.

విద్యా మహాతల్లి ఎవరిల్లు మెట్టి పావనం చేస్తుందో గాని వాళ్లు తరించారనుకోండి ఇంతకీ, మీ దరఖాస్తు ఏ విషయం గురించి ?

సుంద : మునిసిపల్ కౌన్సిల్ హాల్లో కోటి సూర్యప్రకాశరావు గారి సన్మానసభ ఏర్పాటు చేయటానికి పర్మిషన్ కోసం దరఖాస్తు పెట్టాలండీ

విద్యా : ఓహో ! (గట్టిగా) మిస్ కల్యాణి.
[చేతిలో నోటుబుక్‌తో కల్యాణిప్రవేశం]

కల్యా : మీరేనా ! అడ్వకేట్ గారేమో అనుకున్నాను.

విద్యా : (సీరియస్‌గా) దరఖాస్తు ఒకటి రాసుకోండి,

కల్యా : (చిరునవ్వుతో) రెడీ.

విద్యా : మహారాజశ్రీ కమీషనర్ గారి దివ్యసముఖమునకు,
ఘనమైన అయ్యా,
(సుందరావుతో) తేదీ చెప్పండి.

సుంద : తేదీఖాళీ వొదిలి పెట్టండి. తరవాత వేద్దాం.

విద్యా : సరే, రాసుకోండి (వొత్తి పలుకుతూ) ఘనమైన అయ్యా,
ఫలానా-తేదీన మునిసిపల్ కౌన్సిల్ హాల్లో శ్రీ కోటి సూర్యప్రకాశరావు గారి సన్మానసభ ఏర్పాటు చేసుకొనుటకు మాకు పర్మిషన్ ఇప్పించ ప్రార్థన.
(వొత్తిపలుకుతూ) దివ్య చిత్తమునకు తేవలెను.

ఇట్లు
విధేయులు.

జతపర్చబడినవి.
1. పౌరులకు విజ్ఞప్తి.
2 ఆహ్వానము.

క్లైప్ చేసి తీసుకురండి అయిదు నిమిషాలో కావాలి.

కల్యా : అలాగే (నిష్క్రమణ)

విద్యా : ఒక్క అయిదు నిమిషాలు కూర్చుంటారు కదూ? నేను వెళ్ళి పని చూసుకుంటాను ఈ పేపరు చూస్తూ ఉండండి. (నిష్క్రమణ - ఆఫీస్ గదిలోకి) మల్లిక (స్క్రీన్ వెనుక నించి ప్రవేశం)

మల్లి : కల్యాణీ, నా ఎంబ్రాయిడరీ ఫ్రేమ్ ఏదీ? (సుందరరావుని సరిగా చూడక) నువ్వేం సుమా స్వామయ్యా విద్యాపతీ, తీరిగ్గా కూచొని పేపరు చదువుకుంటున్నావూ?

[సుందరరావు ఆమె వంక చూస్తాడు]

అమ్మో. మీరెవరూ? విద్యాపతి అను కున్నా పొరపాటున.

సుంద : (వినయంగా) నా పేరు సత్యశివసుందర రావండి.

మల్లి : అదేం పేరూ?

[బల్లమీద ఉన్న ఎంబ్రాయిడరీ ఫ్రేమ్ తీసు కుంటూ, మల్లి సుందరరావు వైపు చూస్తుంది. అతనలా ఆమె వైపే రెప్పవాల్చకుండా చూస్తూంటాడు.]

అదేమిటి? అలా చూస్తారేం;

సుంద : (తన్మయత్వంతో తల ఊపుతూ) ఆహా! ఓహో!

మల్లి : ఆఁ!

సుంద : లెనార్డో, రాఫేల్, టిటియన్, డ్యూరర్, రూబెన్స్ రెంబ్రాండ్, ఇన్‌గ్రిస్. డిగాస్, బోస్, రామారావు మొదలైన మహామహుల చిత్రాలెన్నో చూశాను గాని, ఈ రేఖా సౌందర్యం నభూతో నభవిష్యతి.

మల్లి : వాళ్లందరూ ఎవరు?

సుంద : ప్రపంచ ప్రఖ్యాత చిత్రకారులు.

మల్లి : పాఠం చదివినట్టు వాళ్లందరి పేర్లూ చదివారెందుకూ?

సుంద : ఆ రేఖల సోయగం చూసి ఉత్సాహాన్ని ఆపుకోలేకపోయాను.

మల్లి : ఏ రేఖలూ?

సుంద : ఓహో! ... సౌందర్య వైభవం!
ఆ ... మెరుపుల
... మొదలైంటి నాసికా
అనిమిషంగా చూడకుండా ఏ చిత్రకారు డుండగలడు!

మల్లి : నన్నుగురించే ఈ మాటలన్నీ!

సుంద : క్షమించండి. ఆవేశంలో అనేశాను మీ పేరు తెలుసుకోవొచ్చా?

మల్లి : మల్లిక. నవమల్లి కొంబ.

సుంద : ఎంత చక్కటి పేరు, బొండుమల్లియలాంటి ఆ అందానికి సరిపోయింది.

మల్లి : ఇప్పుడు మీరన్న మాటలన్నీ నిజమేనా?

సుంద : నిజమా! మనసులో అనుకున్న దానిలో ఎన్నో వంతు పైకన్నాను!

మల్లి : మరి మా వాళ్ళందరూ నేను బావుండనని చెప్పి పొడుస్తారేమండీ!

సుంద : వాళ్ళలో కళాజ్ఞానం లేదన్న మాట అలా అన్నానని మరేమీ అనుకోకండి

మల్లి : నేను లావుగా ఉంటాననీ, బావుండననీ అందరూ అంటే నిజమేననుకు నేదాన్ని. కాని చాటుగా అద్దంలో చూసుకుని బాగానే ఉన్నానని తృప్తిపడేదాన్నండీ

సుంద : మీరు అందంగా లేరని అన్న వాళ్లకి అందం అంటే ఏమిటో తెలీదు. ఆ చక్కటి ముక్కు చూస్తుంటే ముక్కు తిమ్మన పద్యం జ్ఞాపకం వొస్తోందండీ.

మల్లి : ముక్కు తిమ్మన ఎవరూ?

సుంద : తెలీదూ? ఉన్నాడు లెండి ఒకాయన. ఎంగుకూ? నేనే ఆశువుగా ఓ పద్యం ఆల్లేస్తాను.

మల్లి : మీరు పద్యాలు రాస్తారా?

సుంద : (అవునన్నట్టు సంజ్ఞచేసి)

"నానాసూన వితానవాసనల నానందించు సారంగమేలా నన్నొల్లదటంచు గంధఫలి బల్కాకం దపంబంది యోషా నాసాకృతి దాల్చి సర్వసుమనస్సౌరభ్య సంవాసియై

పూసెం, ప్రేక్షణ మాలికా మధుకరీ పుంజంబు ఓహో
లిర్వంకలన్."

మల్లి : నాకేం బోధపడలేదు గానీ, ఎంతబాగా చదివారండీ

సుంద : మీ ముక్కు సంపెంగ మొగ్గలా ఉందని భావం. అంతే

మల్లి : ఈ పద్యం మీరే రాశారా?

సుంద : రాయటమేమిటి! ఇప్పటి కిప్పుడు ఆశువుగా అల్లేస్తే!

మల్లి : కవులన్న మాటలు నమ్మక తప్పదండీ.

సుంద అన్నవాడు కవీ, చిత్రకారుడూ కూడా ఐతే?

మల్లి : మీరు బొమ్మలు కూడా వేస్తారా?

సుంద : బొమ్మలూ! నేను ఆర్టు డైరెక్టర్ నండి. అరడజన్ చిత్రాలకి ఆర్ట్ డైరెక్షన్ నిర్వహించాను.

మల్లి : ఏ చిత్రాలండీ అవి?

సుంద : (తికమకపడి) మీరు తెలుగు చిత్రాలు చూస్తారా, హిందీ చిత్రాలు చూస్తారా?

మల్లి : నాకు హిందీరాదుగా.

సుంద : మరి నేను పేర్లుచెబితే మాత్రం ఏంలాభం? మీకు తెలియదుగా.

మల్లి : పోన్లెండి కొంచెంకాఫీ తెచ్చిస్తానండీ?

సుంద : కాఫీ! నో కాఫీ! ఆ సౌందర్యం అలాకొద్ది క్షణాలు చూడనివ్వండి. అదేవాలూ
[బాగ్ లోంచి స్కెచ్ పేపరు తీసిపట్టుకొని]
కొంచెంసేపు అలాగే నిలబడండి. కదలవద్దు అబ్బె - అలాకాదు. తలకొంచెం అటు తిప్పండి. ఊఁహూ.

మల్లి : ఎందుకూ - బొమ్మగీసేస్తారా?

సుంద : లేకపోతే ఇంకా నాకెందుకూ? బూడిదలో పోసిన పన్నీరె - ఏదీ కొంచెం - ఇలా చూడండి-అలాకాదు
[దగ్గిరికెళ్లి స్పృశించబోయి ఊరుకుని పోజుసూచిస్తూ సంజ్ఞలు చేస్తాడు]

మల్లి అబ్బ. నాకు చేతకావటం లేదండీ. పోన్లెండి బొమ్మ లేకపోతే.

సుంద : ఒక్క నిమిషం.
[తటాలున చుబుకం పట్టుకుని తలపైకెత్తి కళ్లలోకి చూసి]
: బ్రహ్మాండంగా ఉన్నారు.
(కాగితంమీద స్కెచ్ గీసేస్తాడు.)
చూడండి. ఎంత అద్భుతంగా ఉన్నారో.

మల్లి : (బొమ్మచూసి పొంగిపోతూ) నిమిషంలో గీసేశారండీ ఎంత గొప్పవారు!

సుంద : ఆఁ! ఇదికూడా ఓ గొప్పతనమే. మూడు రంగుల్లో మీ ముఖం అచ్చు గొట్టినట్టు చిత్రించింతరవాత ఆ మాట అనండి మీ కిష్టమైతే. మల్లికాదేవిగారూ, మీరేమీ అనుకోకపోతే నాదోచిన్న ప్రార్థన

మల్లి : ఏమిటది?

సుంద : మీకో చిన్న బహుమానం ఇవ్వాలని ఉందండీ

మల్లి : ఎందుకూ?

సుంద : మిమ్మల్ని చూస్తుంటే నామనసులో వెన్నెల జల్లులు కురుస్తున్నాయి.

మల్లి : మీభాష నాకర్థంకాదు.

సుంద : ఓ స్నేహితురాలికి వివాహం జరుగుతుంటే బహూకరిద్దామని ఈ చీర తీసుకున్నాను. (చీరతీసి ఆమెకిస్తూ) కాని ఇది మీకు కానుకగా ఇవ్వాలని మిమ్మల్ని చూచి నప్పటినించీ నా మనసులో మరీమరీ కోరికగా ఉంది.

మల్లి : నాకా?

సుంద : అవును. కాదనకండి, మీ ప్రియ-స్నేహితుడు ఇచ్చే కానుక మీరు స్వీకరించ కూడదూ? మీరు స్వీకరించకపోతే నా హృదయంలో తీరనిబాధగా ఉంటుంది.

మల్లి : మీకు బాధకలిగించటం నా కిష్టం లేదండి.

సుంద : ధన్యుణ్ణి (చీర ఇస్తాడు)

మల్లి : (తీసుకుంటూ) మా అన్నయ్య. ఏమైనా అంటాడేమో.
[ఆదృశ్యం అప్పుడే ప్రవేశిస్తున్న కల్యాణి చూస్తుంది.]

సుంద : పరవాలేదు లెండి.
[కల్యాణి సుందరావు దగ్గిరకొచ్చి అతనికి ఒప్పు చేసిన కాగితం ఇస్తుంది.]

కల్యా : ఇదిగోనండీ మీదరఖాస్తు.

సుంద : (తీసుకుని) థాంక్స్. వొస్తానండీ, మల్లికాదేవిగారూ. (నిష్క్రమణ)

(అతను వెళ్ళినవైపే చూస్తూంటుంది మల్లిక.

కల్యా : (ఇద్దరివైపూ, చీరవైపూ చూసి) మల్లికాంబ గారూ...మల్లికాంబగారూ.

మల్లి ! (ఉలిక్కిపడి) నువ్వింకా ఇక్కడే ఉన్నావూ! ఎందుకూ ?

కల్యా : ఆ సుందర్రావు గారి ప్రవర్తన కొంచెం అనుమానాస్పదంగా ఉందండీ

మల్లి : ఏం ? నిన్నేమైనా అన్నాడా ?

కల్యా : నన్ను కాదు.

మల్లి : అయితే ఎవర్ని ?

కల్యా : నేను మాట్లాడేది మీ విషయమే.

మల్లి : (కోపంగా) ఈ సి ఐ డి. పని నీకెవరిచ్చారూ ?

కల్యా : మీ రలాఅనుకుంటే సరే

మల్లి : అనుమానానికి కారణం ?

[కల్యాణి జవాబుచెప్పదు]

మాట్లాడవేం ? అంత ఈర్ష్య పనికిరాదు కల్యాణీ.

కల్యా నాకెందుకూ ఈర్ష్య ?

మల్లి లేకపోతే అనవసర విషయాల్లో నీ జోక్యం ఎందుకూ ? నువ్వు వెళ్ళిపోవచ్చు. నీపని నువ్వు చూచుకో.

[కోపంగా స్క్రీన్ వెనక్కి నిష్క్రమిస్తుంది]

విద్యా (ప్రవేశించి) ఆసుందర్రావుగారు వెళ్ళారా?

కల్యా ఆఁ ఇప్పుడే.

విద్యా ఇంతకిముందు ఆయన్ని ఎక్కడో చూశానండీ

(ఆలోచనగా) ఎక్కడ చూశానూ ?

(నడుస్తుంటే కాలికి పేపర్ తగుల్తుంది)

ఈ పేపరేమిటండీ ?

కల్యా ఏమో.

విద్యా ఇందాక ఇది అక్కడ ఉన్నట్టు లేదే.

కల్యా ఏమో.

విద్యా జ్ఞాపకశక్తిలో ఇద్దరం ఒకటల్లేనే ఉందే. నాకు మంచితోడే దొరికారు అన్నిట్లో.

కల్యా అన్నిట్లోనా ? (చప్పున ఏదోస్ఫురించి సిగ్గపడి ముఖం దాచుకుంటుంది)

విద్యా కోపం వొచ్చినట్టుంది. నాకంటే మీ రన్నిట్లో గొప్పవారేలెండి. ఇంతకీ ఈ సుందర్రావుని ఎక్కడ చూశానూ ?

(ఆలోచనగా అతను పైకి చూస్తుంటే అతనివైపోసారి చూసి బయటికి నిష్క్రమిస్తుంది కల్యాణి.) వ్పు జ్ఞాపకం రావటం

[చుట్టూమాసి కల్యాణి కనిపించక]

కల్యాణిగారూ, కల్యాణిగారూ!

(బయటినించి కూర్మావతారం ప్రవేశం)

కూర్మా : ఆవిడవెళ్లి, అరగంటైతే అలా అరుస్తావేమిటయ్యా, విద్యాపతీ ? ఏంకావాలి ?

విద్యా : (సిగ్గుపడి) అహఁ, ఏం లేదండి.

: ఈ పేపరేమిటే (అతని చేతిలోనుంచి తీసుకొని చూస్తూ) ఓ శారీస్టోర్ ! ఏమిటిగిరాకీ ? అడ్వాన్సుగా తీసుకున్న వెంజీతం హారతి పట్టేశావా ?

విద్యా : లేదండి

కూర్మా మరి ఇదేమిటే ?

విద్యా : నేలమీద పడిఉంటే చూస్తున్నాను.

కూర్మా : నేలమీద పడిఉంది ? నిజమేనా ?

విద్యా : నిజమేనండి.

కూర్మా : (అనుమానంగా విద్యాపతివైపూ కల్యాణి గదివైపూ చూసి) వ్యవహారం ఏమీ జరపటం లేదుగద !

విద్యా : రామరామ.

కూర్మా : నాకు తెలుసులే నువ్వు బుద్ధిమంతుడివే. అలా కూర్చో. (విద్యాపతి కూర్చుంటాడు) నీ ట్రెయినింగు ఎంతవర కొచ్చింది ?

విద్యా : ముఖ్యమైనవన్నీ తెలుసుకున్నట్టేనండి.

కూర్మా : నోట్లు, రసీదులు, తాకట్లు, విక్రయదస్తావేజులూ, ఎగ్రిమెంట్లూ, వాయిదా పిటీషన్లూ, దరఖాస్తులు, చార్జీలు, ఆర్డీలు, రిజిష్టర్డ్ నోటీసులు, రాజీనామా వీలునామాలు నమిలి మింగేశావా ?

విద్యా : (నవ్వి) యథాశక్తిని.

కూర్మా : ఏదీ, ఓ రిజిష్టర్డ్ నోటీసు నమూనా చెప్పు

విద్యా : (గొంతు సవరించుకొని)

కె. కూర్మావతారం ఎం. ఏ, ఎల్.ఎల్ బి. అడ్వకేట్ గారి దగ్గర్నుంచి—

ఫలానా వారికి,

ఇందుమూలంగా మీకు తెలియచేసే దే

మంటే మీ దొడ్లోని మామిడిచెట్టు తాలూకు రెండుకొమ్మలు మాక్లయింటు పెంకుటింటి మీదికివాలి సదరు ఇంటికి నష్టము కలిగిస్తూ మాక్లయింటు హక్కులకు భంగము కలిగించుటవలన ఈనోటీసు అందిన తక్షణం సదరు కొమ్మలుకొట్టించి నష్టపరిహారం ఇవ్వవలెను. లేనిచో కోర్టుమూలంగా తగుచర్య తీసుకొనబడునని గ్రహించవలెను.

కూర్మా: భేష్. కాని ఒక్కచోట అనుసులో కాలు వేశావోయ్.

విద్యా ఎక్కడండీ

కూర్మా మామిడి చెట్టుకొమ్మలు వాలితే క్లయింటుకే లాభంకదుటోయ్. అందుకని అవతలవాడు ఎలాగూవాటిని స్వయంగానే కొట్టేస్తాడు. ఇక నోటీసెందుకూ ?

విద్యా నిజమేనండి వేపచెట్టుకొమ్మలు అని సవరణ.

కూర్మా: అదీ వాస్తవికత అంటే; అర్జీ రాయటంలో ముఖ్యంగా గమనించాలసిన అంశం ఏమిటి ?

విద్యా: 'మహారాజశ్రీ ఫలానావారి దివ్యసముఖమునకు, ఘనమైన అయ్యా' అని ప్రారంభించి 'దివ్యచిత్తమునకు తేవలెను, ఇట్లు విధేయుడు' అని ముగించాలి

కూర్మా: ఫలితం అనుకూలంగా లేనప్పుడు ఆక్షేపణ తెలియచేయాలంటే ?

విద్యా: ఫలానావారికి అని ప్రారంభించి 'దివ్యచిత్తమునకు తేవలెను' అనేది కొట్టిపారేసి 'గమనించవలెను' అని రాయాలి.

కూర్మా: అప్పుతీసుకున్న పెద్దమనిషి సకాలంలో తీర్చలేకపోతే_

విద్యా: పెద్దమనిషి కాడు.

కూర్మా: పైపై సభ్యత చెడకుండా కసితీర్చుకునేదెలా ?

విద్యా: మొదటి రిమైండర్లో మహారాజరాజశ్రీ అని సంబోధించి తరవాత ఒక్కొక్క రిమైండర్లో ఒక్కొక్క బిరుదూ క్షౌరంచేయాలి మహారాజరాజశ్రీ, మహారాజశ్రీ, శ్రీ—చివరికి మిగిలేది అసలు పేరే.

కూర్మా: భేష్. చాలా సూక్ష్మబుద్ధివోయ్ విద్యాపతీ. ఇంత ఘటికుడి వనుకోలేదు.

విద్యా: తమరు నేర్పిన విద్యయే.

కూర్మా: నువ్వు లాయరు కావలసినవాడివోయ్.

విద్యా: అవకాశాలు అందరకు దొరుకుతాయా ?
నీ తెలివితేటలన్నీ ఇలా అజ్ఞాతంగా ఉండిపోవటం నాకిష్టంలేదోయ్. నిన్నెలాగైనా పైకి తీసుకురావాలని ఉంది

విద్యా: ఆ అభిమానమే చాలండీ

కూర్మా: లాయరవటం నీకిష్టమేనా ?

విద్యా: ఇచ్ఛ ఉండాలిగాని చదవటానికేం ?

కూర్మా: ఈ ఆఫీసులో పనిచేస్తుంటే నీకుకూడా సొంతంగా ప్రాక్టీసు పెట్టాలనిలేదూ ?

విద్యా కోరికలే గుర్రాలైతే స్వారీచెయ్యని వాళ్లెవరు ?

కూర్మా: ఎగతాళిగా 'సినిమాలో వేషం వేస్తావా' అంటే మా మల్లికకూడా అలాగే అంటుందోయ్

విద్యా మల్లికాంబగారా ?

కూర్మా ఊఁ. మా మల్లికను చూశావూ ?

విద్యా చూడకేమండీ ?

కూర్మా దాన్నిగురించి నీ అభిప్రాయం ఏమిటి ?

విద్యా చాలా మంచివారండీ.

కూర్మా నిజంగానా ?

విద్యా (అయిష్టంగా) నిజమేనండి.

కూర్మా అది ఉత్త అమాయకురాలోయ్.

విద్యా అవునండి.

కూర్మా నేనంటే ఎంతో గౌరవం. నే నెంత చెబితే అంతే.

విద్యా అలాగండి ?

కూర్మా ఎన్నో సంబంధాలు వస్తున్నాయిగాని నాకేది నచ్చటం లేదోయ్.

విద్యా కష్టమేనండి.

కూర్మా అన్నట్టు,మామల్లిక ఎలాఉంటుం దంటావ్ ?

విద్యా నిక్షేపంలా ఉంటారండి.

కూర్మా నిజం ?

విద్యా నిజమేనండి !

కూర్మా పోనీ, నువ్వేదాన్ని చేసుకోరాదుటోయ్, విద్యాపతీ ?

విద్యా: (ఆశ్చర్యంగా) నేనా !

కూర్మా: నువ్వే. ఏం? నచ్చినట్టే మాట్లాడావుగా ?

విద్యా : (పచ్చివెలక్కాయగొంతుకన పడ్డట్టు అయి) నేను తగనండీ.

కూర్మా : ఏం ? నీకేంతక్కువ ? తెలివితేటల్లేవా ? రూపంలేదా ? గుణంలేదా ? నిక్షేపంగా బి. ఎల్. చెప్పిస్తాను. రపీపాటికి ప్యాసై వొస్తావు. నాదగ్గిరే జూనియర్ గా వేసు కుంటాను. నువ్వుకోర్టులో ఆర్గ్యుమెంట్ చెబుతుంటే కోర్టుహాలు దద్దరిల్లి పోదూ? క్లయింట్లు హడిలిపోరూ? పేరుకు జూనియరే గాని విద్యాపతి సీనియర్ ప్లీడర్లని తలదన్నా డని అందరూ మెచ్చుకోరూ? లీడర్ ఆఫ్ దిబార్ అయిపోవుటోయ్ అయినాళ్ళల్లో! నీకేంతక్కువోయ్ విద్యాపతీ ? ఏం. ఏమంటావ్?

విద్యా : (ఉక్కిరిబిక్కిరై) నాకేమనాలో తెలియటం లేదండీ

పోనీ సావకాశంగా ఆలోచించుకో. అంత తొందరేంలేదు. తెలివిగలవాడివి, అభివృద్ధి లోకి తీసుకొద్దామనే అభిమానంతో అడి గాను గాని మామల్లికకి సంబంధం దొరక్క కాదు.

విద్యా : ఎంతమాట!

[చేతిలో కొన్ని కాగితాలతో ధర్మారావు ప్రవేశం]

ధర్మా : నమస్కారం పీడర్ గారూ.

కూర్మా : నమస్కారం కూర్చోండి మీ పేరు ధర్మా రావు గారు కదూ?

ధర్మా : (కూర్చుంటూ) తమరికి బాగా జ్ఞాపకం ఉందండి. మర్చిపోయారేమో ననుకున్నాను. (విద్యాపతిని చూసి) నువ్వుకూడా ఇక్కడే ఉన్నావయ్యా, విద్యాపతీ. నామున్నై రూపాయలూ ఎగ్గొట్టావుకదూ?

విద్యా : (నవ్వుతూ) ఎగ్గొట్టను లెండి. ఉన్నప్పుడు ఇస్తాను.

కూర్మా : మీరు వచ్చిన పనేమిటి?

ధర్మా : తమతోకొంచెం.రహస్యంగామాట్లాడాలండీ. [విద్యాపతి వైపు చూస్తాడు అది గ్రహించి విద్యాపతి చిరునవ్వు నవ్వుతో నిష్క్రమిస్తాడు.]

లాండ్ లార్డ్ అండ్ బ్యాంకర్ సన్యాసి రాజు అనే ఆయన ఉన్నాడు మాశాయా, ఆయన నామీద దావా వేశాడండీ (కాగి తాలు ఇస్తాడు)

(కాగితాలు చూస్తూ) ఊఁ-చెప్పండి.

ధర్మా : నోటురాసి ఆయన దగ్గిర వెయ్యి రూపాయలు అప్పుతీసుకున్నానండీ. ఇప్పుడా నోటు లిమిటేషన్ పట్టిపోయింది.

కూర్మా : (ఉత్సాహంగా కాగితాలు బల్లమీద కొట్టి) లిమిటేషన్ పట్టిందీ! కంగ్రాట్యులేషన్స్. (చెయ్యిపట్టి ఊపుతాడు.)

ధర్మా : కాని లిమిటేషన్ పట్టకుండా చెల్లువేసినట్టు ఫోర్జరీ చేసి దావా వేశాడండీ. చెల్లుతుం దంటారా?

చెల్లదు చెల్లదు చెల్లదు కాని అది ఫోర్జరీ అని నిరూపించాలి. తగిన సాక్ష్యం ఉందా?

ధర్మా : తమదగ్గిరికి సాక్ష్యం లేకుండా వొస్తానా? (ఆకాగితాల్లో ఓకాగితం తీసి ఇస్తూ) ఇది చదవండి

కూర్మా : (చదివి) అజాగ్రత్తగా నోటుకి కాలదోషం పట్టించి నందువల్ల లక్ష్మీపతి అనేనుమస్తాని డిస్మిస్ చేశాడా సన్యాసి రాజు గారు! ఓహ్ అద్భుతమైన సాక్ష్యం. (ఉత్సాహంగా) గెలిచారండీ, కేసు.

ధర్మా : (సంతోషంగా) గెలిచానూ? ఇంకా సందేహమా! కాని ఈ కాగితం ఎలా సంపాదించారు?

ధర్మా : ల [illegible]పతిగారి దగ్గిర కొన్నాలెండి. అవసర మైతే ఆయన గారు కోర్టుకి కూడా వొచ్చి మన తరఫున సాక్ష్యం చెబుతారు.

కూర్మా : ఇంకేం ఫస్టు. వకాలత్ ఇస్తారా?

ధర్మా : చిత్తం.

కూర్మా : (గట్టిగా) విద్యాపతీ, వకాలత్ నామా ఫారం తీసుకురావోయ్.

ధర్మా : లాపాయింటు తమరికి తెలిసినట్లు మరొకరికి తెలీదండీ. ఆరోజు ఇన్సాల్వెన్సీ కోర్టులో బెదిరించే చేశారు నన్ను. అందుకే తమదగ్గిరి కొచ్చా నండి.

కూర్మా: అప్పుడు ముప్పై రూపాయలు ఎగ్గొట్టించినా ఇప్పుడు వెయ్యిరూపాయలు ఇప్పిస్తానండి. (నవ్వుతాడు.)

ధర్మా : తనుదయ.

[విద్యాపతి వకీల్ ఫారం తెస్తాడు]

కూర్మా: సంతకం చెయ్యండి ధర్మారావు గారూ!

ధర్మా : అయ్యా బాబోయ్. సంతకమే!

కూర్మా: అదేమిటి? అలా భయపడతారేం.

ధర్మా: ఆహాఁ. చెయ్యి...కొంచెం... వణుకుతుంటేనూ.

ధర్మా : ఇప్పటి దాకా బాగానే ఉంది గదండీ

ధర్మా : అకస్మాత్తుగా అప్పుడప్పుడు అలా వొణుకు వొస్తుందండీ

కూర్మా: చెయ్యి పట్టుకోవోయ్ విద్యాపతీ, కొంచెం. (విద్యాపతి చెయ్యి పట్టుకుంటాడు) ఊఁ. సంతకం చేసెయ్యండి.

ధర్మా : చెయ్యి...పడిపోయినట్టుందండీ.

కూర్మా: చెయ్యిపడి పోతే కేసు ఓడిపోతారు.

ధర్మా : చెయ్యాలిసిందే! పీకలమీదికి రాదుగదా! (కాగితం తేరిపార చూస్తాడు.)

కూర్మా: రాసులెండి అలా చూస్తారేం? త్వరగా చేసెయ్యండి. భయంలేదు. (కలంఇస్తాడు)

[ఇద్దరూ వొణుకుతున్న ధర్మారావు చెయ్యి పట్టుకొని సంతకం చేయిస్తుండగా తెర.]

రంగము: 4

* * ఉదయం; సన్యాసిరాజు గారి ఇంట్లో డ్రాయింగు రూమ్. డవాలు వేసుకొని వరహాలు సోఫాలు దులుపుతూ ఓసారి అటూఇటూ బెదురుగా చూసి ఓ సోఫాలో కూలబడి పరవశిస్తాడు. ఇన్‌స్పెక్టర్ దండయ్య నాయుడు ప్రవేశం.

ఇన్ : (వరహాల్ని వింతగా చూస్తూ) సన్యాసిరాజు గారూ!

వర : (కళ్లు మూసుకుని, అలవాటుగా) దయసెయ్యండి. (చటుక్కున స్పృహకలిగి దిగ్గునలేచి) దణ్ణం బాబూ. (చేతులు నలుపుకుంటాడు)

ఇన్ : (నవ్వుతూ కూర్చొని) ఎలా ఉందిరా సోఫా?

వర : బుద్ధి గడ్డితింది బాబూ! చమించండి. (లెంపలేసుకుంటూ.)

ఇన్ : ఎందుకురా! సోఫాలు మనుషులు కూర్చోటానికి కాదూ?

వర : చిత్తం తమలాంటోళ్ళకి గాని మాలాంటోళ్ళకా బాబు?

ఇన్ : ఏం? నువ్వు మాత్రం మనిషివి కావూ?

వర : చిత్తం. డవాలా జవాన్నిగా బాబూ.

ఇన్ : పనుల్లో తేడాలుంటే ఏంరా? మనుషులందరికీ సమాన హక్కుల్లేవూ?

వర : అంతే నంటారా బాబూ?

ఇన్ : కాదు మరీ!

వర అయితే తప్పేటంటారా బాబూ

ఇన్ : మనుషులంతా ఒకటే ఐనప్పుడు తప్పేముందిరా!

వర : (ఇన్‌స్పెక్టర్ పక్కన కూచుంటూ) తమరు మా మంచోరు దొరా!

ఇన్ : (దిగ్గున లేచి లాఠీ నేలకొట్టి) ఓరి వెధవా! బుద్ధిలేదూ? చనువిస్తే నెత్తి కెక్కుతావ? నీ అంతర మెక్కడ నా అంతర మెక్కడ?

వర : (దిగ్భ్రాంతుడై) పొరపాటు. పొరపాటు. చమించండి బాబూ. మీపాదాలట్టుకుంటాను.

ఇన్ : (తగ్గి) అహాఁ-అదికాదురా! కూచో కూడదని కాదు. మనిషి కాస్త శుభ్రంగా ఉండద్దూ?

వర అదా బాబూ!

ఇన్ అదేరా! మీ అయ్యగారు లేరూ?

వర ఉన్నారండి.

ఇన్ ఏంచేస్తున్నారు.

వర పూజలో ఉన్నారు బాబు.

ఇన్ పూజా! మీ బాబుగారు పూజలు చేస్తారా?

వర చిత్తం. రోజూపొద్దుటాలే దనలక్ష్మి పూజ చేసారండి.

ఇన్ : ఇంకెంత సేపటికి కొతుంది పూజ ?

వర : అయిపోయి నట్టేనండి. ఇంక వొచ్చేస్తారు.

ఇన్ : అయితే మీ అయ్యగారికి ధనలక్ష్మి ప్రత్యక్షమైందన్నట్టా ?

వర : అయిందనే అంటారు బాబూ కనపడీ కనపడగానే ఠపీమని ఇనప్పెట్టెలో బిగించి తాళం వేశేశారంటారండి జనం

ఇన్ : అయితే మీ అయ్యగారికి బాగా డబ్బుందంటావా ?

వర : అమాట తెమరు వేరేఅడగాలా ?

ఇన్ : భూములు బాగా ఉన్నాయా ?

వర : ఒకప్పుడు బాగా ఉండేవండీ ఆమధ్ది నే చాలామటుకు అమ్మేసి డబ్బుచేసుకున్నారండి

ఇన్ : ఎందుకూ ?

వర : 'దున్నేవాడిదేభూమి' అంటున్నారు కదండి తీరాచేసి సరైన డబ్బియ్యకుండా భూములు కొట్టేస్తారేమోనని అపని చేశారండి.

ఇన్ : డబ్బంతా బ్యాంకుల్లో వేశారా ?

వర : మొదట వేశారుగాని తరవాత అమధ్దని కొన్ని బ్యాంకులు దివాలా తీసేసరికి బయమేసి తీసేశారండి.

ఇన్ తీసేసి ?

వర ఇళ్లుకొన్నారండి

ఇన్ అయితే మీ అయ్యగారికి ఇళ్లున్నయన్నమాట

వర ఇప్పుడేయీ లేవండి. ఆటితో ఇబ్బందులు పడి అయినకాడికి అమ్మేశారండి

ఇన్ అమ్మేసి ?

వర బంగారం చేసుకున్నారండి.

ఇన్ అంతా ఇంట్లోనే దాచారా ?

వర చిత్తం.

ఇన్ రోజులు మంచివికావుగోయ్ కొంపతీసి ఎవడికన్నా పడితే షైసల్.

వర : ఏంటి బాబూ, తమరే అట్టంటారు. (గర్వంగా తాళాలు చూపిస్తూ) సూడండి అట్టాటిట్టాంటివి అనుకున్నారేమో. ఒక్కొక్కటే చూపిస్తూ కల్కత్తా, బొంబాయి, చెన్నాపట్టంనించి మంచి స్ప్రింగుతాళాలు కొత్త కొత్త రకాలన్నీ ఈడకు రావాల్సిందే. పైగా ఇద్దరు గూర్ఖాలు కాపలా. రెండు జాగిలాలు హమేషా ఆడే ఉంటాయి చీల్చిపారెయ్యవు? హా?

ఇన్ : మంచి జాగ్రత్తలోనే ఉన్నారన్నమాట.

వర : చిత్తం. అందులో నేను డవాలేసుకు నిలబడితే ఇంటివైపు ఎవరన్నా కన్నెత్తిసూడటానికి ధైర్యం చేస్తారా!

ఇన్ : నువ్వు ప్రైవేట్ నౌకరువి కదా! నీకు డవాలెందుకురా?

వర : హాదాగా ఉంటుంది ఏసుకోమన్నారండి సన్యాసిరాజుగారు. ఈ బిళ్ళ తళతళ మెరుస్తుంటే దీన్ని సూసిన కాడినించీ మాబుడ్డోడికి మా మనసుగా ఉందండి.

ఇన్ : అదేం మనసురా?

వర : బుడ్డోడు కదండి.

ఇన్ : అయితే మాత్రం

వర : చిత్తం. "పెద్దయింతరవాత మా రాజులు ఎట్టాగూ ఏస్తారు. ఇప్పటి నించీ దేనికశా?" అని కూకలేశానండి.

ఇన్ : మంచిపని చేశావుగాని నేనో విషయం అడుగుతాను సమాధానం చెబుతావా?

వర : చిత్తం. అడగండి.

ఇన్ : మీ అయ్యగారు మంచివారేనా?

వర : కాకేం బాబూ!

ఇన్ : కొట్లాటలూ, కొట్లాటలు — ఇలాంటి వాటి జోలికి పోరూ?

వర : నాతో ఎప్పుడూ పేచీ పెట్టుకోలేదు బాబూ. జీతం పెంచమని అడిగితే మాత్రం ముక్కుమీద వేలేసుకుంటారండి (అభినయిస్తాడు) ఇంక గప్ చిప్.

ఇన్ : సామాన్యంగా మీ అయ్యగారు ఏం చదువుతారు?

వర : పేపరండీ

ఇన్ : భర్తృహరి సుభాషితాలూ, సుమతీశతకం ఎప్పుడూ చదవరూ?

వర : అది మాటేమో గాని మాబుడ్డోడు సుమతీ శతకం వొల్లేసేశాడండి. (చేతులు కట్టుకుని

కొంచెం రాగంతీస్తూ)
"అడిగిన జీతం బియ్యని
మిడిమేలపు దొరనుగొల్చి మిడుకుట కంటెన్
వడిగల ఎద్దులగట్టుక
మడిదున్నుక బ్రతుకవచ్చు మహిలో సుమతీ"

ఇన్ : భేష్. చూశావూ, అలా అన్నాడేగాని అడిగిన జీతం ఇయ్యకపోతే సమ్మెలు చేసి గొడవచేయమన్నాడా ?

వర : (తెల్లబోయి) లేదు బాబూ.

ఇన్ అందుకేనోయ్ సుమతీశతకం అంటే నాకు ఇష్టం మా ఠాణాలో ప్రతిఖైదీకీ—వింటున్నావా ? ప్రతిఖైదీకి రోజూ లాఠీ చూపించి మరీ నూరినూరి పోస్తున్నానోయ్ ఈ పద్యాలు. చిన్నప్పుడు మా అయ్యవారు బెత్తం పట్టుకుని అవన్నీ నాచేత వప్ప చెప్పిస్తేనే నేనీనాడు ఈ ఇన్‌స్పెక్టర్ పదవి వెలగబెడుతున్నాను.
(జేబులోంచి సుమతీశతకం తీసిచూస్తూ)
ఆహాహా !
శ్రీరాముని దయచేతను
నారూఢిగ సకలజనులు నౌరా ! యనగా
ధారాళమైన నీతులు
నోరూరగ చవులుపుట్ట నుడివెద సుమతీ.
[చివరపంక్తి వరహాలు కూడా అంటాడు]
(సన్యాసిరాజు మధ్య ద్వారం నించి ప్రవేశం)

సన్యా నమస్కారం 'ఇన్‌స్పెక్టే'రు గారూ.

ఇన్ నమస్తే, సార్, నమస్తే.

సన్యా సుమతీశతకం తిరగేస్తున్నారే.

ఇన్ ఏదో కాలక్షేపం.

సన్యా ఆపద్యాలంటే నాకూ తగని అభిమానమండి.

ఇన్ (సంతృప్తిగా) అలాగాండి?

సన్యా చిన్నప్పుడు వీధిబళ్ళో సుమతీశతకం యావత్తూ మంచినీళ్ళ ప్రాయంగా ఏకరువు పెట్టే వాణ్ణి. అందుకే గదండీ ఇప్పుడీమాత్రం నిశ్చింతగా బతుకు తున్నాను
(ఆకస్మాత్తుగా)
తెప్పలుగ చెరువు నిండిన
కప్పలు పదివేలు చేరుగదరా సుమతీ.
ఆహాహా! ఏం హెచ్చరిక!

వర : (అందుకుంటూ) ఎప్పుడు సంపదగలిగిన అప్పుడు—

సన్యా : హుష్. ఇన్‌స్పెక్టరుగారు ఏదో పనిమీద వచ్చినట్టున్నారు.

ఇన్ : మరేనండి
[వరహాలు పద్యం తనలోనే చదువుకుంటూ వెళుతూ మధ్యలో ఆగి వెనక్కి సన్యాసి రాజు వైపు చూస్తాడు]

వర : లక్ష్మీంపతి గారికి కబురెట్టమన్నారు గదండి బాబూ! సన్యాసి రాజుగారు నుంచున్న పళాన రమ్మన్నారని చెప్పొచ్చానండి.

సన్యా : ఏమన్నారు?

వర : నువ్వుపద. నీ ఎనకాలే వొస్తున్నాలే అన్నారండి. మడిసి మాదిసులుపడిపోయారండి. అయితే, ఇనస్పెట్టరు బాబూ తెలీకడుగు తాను, ఆరిడబ్బు మల్లీ దొరుకుద్దంటారా?

సన్యా : (అందుకుని) ఆఁ ఇంకేం దొరుకుతుంది! పుస్తకం, వనితా, విత్తంపరహస్తంగతంగతం.

ఇన్ : (రోషంగా) అయితేపోలీసుడిపార్టుమెంటు ఎందుకండీ!

సన్యా : మనుష్యుల్లో నిజాయితీ లేకపోతే పోలీసు వాళ్ళేం చేస్తారూ?

ఇన్ : (కొంచెం సంతోషించి) ఉన్నమాట చెప్పారు అందుకే (సుమతీశతకంచూపిస్తూ) ఈ శ్రమ. (పుస్తకం జేబులో పెట్టుకుంటూను) ప్రతివాడూ చక్కగా చదువుకుని బాగుపడకూడదూ?

వర : కొంటానికి డబ్బుండొద్దు బాబూ?

సన్యా : ఏడిచావులేరా. నువ్వెళ్ళు.
[వరహాలు బుర్రగోక్కుంటూ నిష్క్రమణ తమరి పనేమిటో సెలవిచ్చారుకారు.

ఇన్ : మరేంఅనుకోకండి. తమర్ని కొన్ని ప్రశ్నలు అడగాలి.

సన్యా : ఏ విషయం?

ఇన్ : ధర్మారావుగారి బట్టలకొట్టు లూటీ విషయం

సన్యా : (ఆశ్చర్యంగా) ధర్మారావుగారి బట్టలకొట్టు లూటీ? లూటీ జరిగిందా?

ఇన్ : (ఆశ్చర్యంగా అతని వంక తదేకంగా చూసి) మీకు తెలియదూ?

సన్యా : మీరు చెప్పేదాకా నాకు తెలీనే తెలియదండీ. మా వరహాలు కూడా చెప్పలేదే. వాడికి తెలీనివిషయమే ఉండదు. ఎప్పుడు లూటీ చేశారు?

ఇన్ : రాత్రి.

సన్యా : పాపం (కసిగా) బాగాచ్చే... (తప్పుకుని) నష్టపోయాడా?

ఇన్ : ఒక్క చుడముక్క కూడా లేకుండా లూటీ చేసేశారండీ

సన్యా : (తృప్తిగా) అయిందీ! కాకేం చేస్తుందీ! అనకూడదు కాని అంతే కావాల్లెండీ.

ఇన్ : ఏం?

సన్యా : వాడ్ని పరమ నీచుడు అనకూడదు కాని—

ఇన్ : ఏం చేశాడూ?

సన్యా : వాడి వెధవపని చేశాడండీ పరమదౌర్భాగ్యుడు అనకూడదు కాని—

ఇన్ : ఏం చేశాడో చెప్పరేం?

సన్యా : లుచ్ఛా పని కదండీ అనకూడదు కాని—

ఇన్ : (విసుగ్గా) ఆపాడుపనేమిటో చెబితే ఇద్దరం కలిసి తిడదాం.

సన్యా : నోట్ సంతకం పెట్టకుండా—అదే బాకీ ఎగ్గొట్టాలని చూశాడండీ.

ఇన్ : అలాగా!

సన్యా : దగుల్బాజీ కదండీ.

ఇన్ : మళ్ళీ అనకూడదు కాని, ఈమాటలన్నీ ఆయనగూడా మిమ్మల్ని అన్నాడండీ.

సన్యా : (కోపంగా) అన్నాడూ? వాడిపని పట్టకుండా వొదుల్తానా!

ఇన్ చూస్తే మీఇద్దరికీ బాగా కక్షలున్నట్టున్నాయి.

సన్యా : కాని పనులు చేస్తే కక్షలుండవు టండీ?

ఇన్ : ఆ కక్షతో మీరే దుకాణంలూటీ చేయించారంటున్నాడు.

సన్యా : (తెల్లబోయి) ఆఁ— నేనా? రామరామ.... ఎలా కూశాడండీ ఆకూత?

ఇన్ : నేనే అడిగాన్లెండి—అనుమానం ఎవరిమీదైనా ఉంటే చెప్పమని.

సన్యా : (కోపంగా) సాక్ష్యం?

ఇన్ : అదీ అడిగాను ఆధారాలున్నాయా అంటే. అదంతా నాకు తెలీదు బాబూ ఆధారాలు వెతకటం పోలీసువారి పనే నన్నాడు.

సన్యా : (హఠాత్తుగా తట్టి) కొంపతీసి మీరుకూడా నన్ను అనుమానించటం లేదు కద! నేనే పాపం ఎరగనండోయ్.

ఇన్ : పెద్ద మనుషులు, మీరిలాంటి వాటిలో ఎందుకు దిగుతార్లెండి ఉద్యోగ ధర్మంలో ప్రశ్నలడగాలని వొచ్చాను. అంతే.

సన్యా బతికించారు (ఆలోచించి) చూడగా చూడగా నాకో అనుమానం తడుతోందండీ

ఇన్ : ఏమిటి?

సన్యా ఇందులో ఏదో మోసం ఉందండీ.

ఇన్ : మోసమా?

సన్యా ఇన్ని కొట్లుంటే ఒక్క ధర్మారావు కొట్లోనే లూటీ ఎందుకు జరగాలి? కాపలావారేమైనారూ? రాత్రికిరాత్రి ఎవరికంటా పడకుండా సరుకు ఎలా జేరేశారూ?-వొట్టిది. వొట్టిదండీ ఇన్స్పెక్టరు గారూ లూటీ జరగనే లేదు.

ఇన్ : జరక్కపోవటమేమిటీ? నేను కళ్లారా చూస్తే!

సన్యా : జరుగుతుంటే చూశారా?

ఇన్ : జరిగింతరవాత.

సన్యా : ధర్మారావే సరుకంతా ఎక్కడో దాచి నామీదికి నెట్టాలని చూస్తున్నాడండీ.

ఇన్ : (ఆశ్చర్యంగా) తమాషాగా ఉందే! ఎక్కడ దాచాడంటారు?

సన్యా : ఎక్కడదాచాడో మీరే వెతికించాలి. ఇల్లూ గిల్లూ అంతా సోదా చేయించండి. బయట పడకపోతే నన్నడగండి కొట్టువెనకాల్నించి దొడ్డిదమ్మంగుండా ఇంట్లోకి జేరవేసిఉంటాడండీ! హోరిధర్మారావ్ !

[ఇన్స్పెక్టరు ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు. సుందరావు ప్రవేశించి ఇన్స్పెక్టర్ వైపు రెండుమూడు సార్లు చూస్తాడు.]

సుంద : నమస్కారం సన్యాసిరాజు గారు.

సన్యా : రండి. రండి. కూర్చోండి.

ఇన్ : సరే నేను వస్తానండి.

[ఇన్స్పెక్టర్ లేచి వెళ్లిబోతూ సుందరావు]

వైపు యథాలాపంగా చూసి, మళ్లీ పరకాయించి చూసి సన్యాసిరాజు వైపు చూస్తాడు.]

సన్యా : వీరు సుందర్రావుగారు నాకు చాలా ముఖ్య స్నేహితులు. (సుందర్రావు నమస్కారం చేస్తాడు)

ఇన్ : మిమ్మల్నెక్కడో చూశానండీ

సుంద : రోడ్డుమీద యథాలాపంగా చూశారేమో లెండి.

ఇన్ : కాదండీ అలాంటి పరిచయం కాదు! ఎక్కడో చూశాను మీది ఈ ఊరేనా?

సుంద : నాకో ఊరేమిటి;

ఇన్ : మీరేం చేస్తున్నారు?

సుంద : (నవ్వుతూ) ప్రస్తుతం కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారికి సన్మానం చేద్దామని ప్రయత్నిస్తున్నాను. (ఇన్‌స్పెక్టర్ బుర్రతడుముకుని కొంచెం తటపటాయించినిష్క్రమిస్తాడు.)

సన్యా : చూశారా సుందర్రావుగారూ? తన బట్టల కొట్టు లూటీ చేయించానని ధర్మారావు నా మీద అభాండం వేశాడు.

సుంద : లూటీ !

సన్యా : ఆc-అసలు లూటీ కాలేదని నా అనుమానం. అదో పన్నాగం-మనమీద కక్ష తీర్చుకోటానికి.

సుంద తాటాకు చప్పుళ్లకి కుందేళ్లు బెదుర్తాయిటండీ ?

సన్యా (నవ్వి) అంతే...అంతే.

సుంద హనుమంతుడి ముందరా కుప్పిగంతులు !

సన్యా వెధవని పట్టీలు కొట్టించనూ ?

సుంద ప్లీడర్ గార్ని మళ్ళా కలుసుకున్నారా ?

సన్యా ఆ. వాడు కొంచెం పెద్ద ఎత్తుమీదే ఉన్నాడని లోపాయికారిగా తెలిసిందండీ. లక్ష్మీపతిగారిని సాక్ష్యం వేసుకుంటాట్ట.

సుంద : ఆయనెవరూ ?

సన్యా : మాపాత గుమాస్తా అండీ. అజాగ్రత్తగా నోట్ లిమిటేషన్ పట్టించాడని డిస్మిస్ చేశాన్లెండి.

సుంద : ఆయన సాక్ష్యం చెబుతానన్నాడా ?

సన్యా : ఆ. విశ్వాస ఘాతకుడండీ.

సుంద : మీవైపు తిప్పుకోలేరూ ?

సన్యా : మన ప్లీడర్ గారూ అదే అన్నారండి. ఆయనది చాలా బలమైన సాక్ష్యంట. పైగా తెలివి తక్కువగా ఫలానా కారణంవల్ల డిస్మిస్ చేశానని కాగితంకూడా ఇచ్చాను.

సుంద : ఏదో ఎరచూపించి మీ పక్షానికి తిప్పుకోండి.

సన్యా : అందుకే కబురు చేశాను బహుశా వొస్తా ఉంటాడు. ఏదో విధంగా ఆ ధర్మారావుని సాధిస్తేగాని నాకు మనశ్శాంతి లేదండీ సుందర్రావుగారూ. ఎంత డబ్బయినా సరే.

సుంద : సాధించకేమండీ! మీ లాంటి పెద్దమనిషి ఫోర్జరి చేశాడంటే నమ్మేదెవడు? అందులో రెండురోజుల్లో మీ పరువు పదిరెట్లు పెరగబోతుంటే ?

సన్యా : ఎలాగండోయ్ ?

సుంద : కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారి సన్మానసభకి మీరే అధ్యక్షులనే సంగతి మర్చిపోయారా?

సన్యా : ఓ! అదా! అన్నట్టు సన్మాన ప్రయత్నాలెంతవరకు వచ్చాయి ?

సుంద అవన్నీ నేను చూసుకుంటున్నాగా. మీకెందుకు శ్రమ! ఎల్లుండికి అంతా రెడీ చేసే బాధ్యత నాది.

సన్యా : చందా లేమాత్రం వసూలయాయి ?

సుంద : ఆc !-ఎవరండీ ఇచ్చేవాళ్లు !

సన్యా : అదేమిటి అలా అంటారు? చాలా మంది నూటపదహార్లూ అర్ధ నూటపదహార్లూ ఇచ్చామని నాతో చెప్పారే ?

సుంద : కాగితంమీద అంకె వేస్తే ఏం లాభమండీ? ఇవ్వొద్దూ ?

సన్యా : ఇచ్చామని చెప్పారండీ.

సుంద : సరే ఇస్తే రసీదులు ఉంటవూ ?

సన్యా : అవునండి. నాచేత నూటపదహార్లు ఖర్చు పెట్టించారు గదా !

సుంద : ఖర్చు పెట్టిందాని కిబ్బడి రాదుటండీ అలా అంటారేమిటి? వీధుల్లో, పేపర్లలో, రేడియోలో మీ పేరు మోతమోగిపోదూ ?

సన్యా : (ముఖంకోసం దాచుకుంటూ) ఏమిటో లెండి. నా కంతకీర్తి దాహం లేదు.

సుంద : మీకుందని చేసన్నానా ?

సన్యా : ఎందుకండీ వెధవ కీర్తి ? కూటికా, గుడ్డకా?

సుంద : సరిగ్గా అదేమాట కోటిసూర్యప్రకాశరావు గారుకూడా అన్నారండి.

సన్యా : అలాగా ?

సుంద : 'అదేమిటండీ కోటిసూర్యప్రకాశరావు గారూ, అలా అంటారు ? కీర్తి వొస్తేగాని పదవి రాదు, పదవి వొస్తేగాని కీర్తి రాదు. ఈ రెండూ వొస్తేగాని ప్రజాసేవకి వీలుండదు. ప్రజాసేవ చేస్తేగాని ఈ రెండూ రావు. ప్రజాసేవ చేస్తే మీకు రెండూ ఉన్నట్టే. కాని ఆ కిరీటంలేని పదవినించి అసలు పదవి స్వీకరిస్తేకాని నిజమైన ప్రజాసేవకి వీలుండదు' అని ఒక్కదమ్మున అనేసేటప్పటికి ఆయన 'సరే కానివ్వండి, మీ ఉత్సాహాన్ని ఎందుకు ఆపాలి' అన్నారండీ

సన్యా : ఐతే ఈ సన్మానంతో ఆయనకి బాగా పేరొస్తుం దంటారా ?

సుంద : కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారూ ఆ ప్రశ్నే అడిగారండి. "పేరేమిటండీ, వెధవపేరూ ? మీకీర్తితో నిండిపోయి ప్రపంచాలన్నీ తెల్లటి తెలుపైపోతే, ఆ తెలుపులో కలిసిపోయిన పాలసముద్రాన్ని విష్ణుమూర్తీ, ఐరావతాన్ని ఇంద్రుడూ, హంసని బ్రహ్మదేవుడూ, కైలాసాన్ని శివుడూ, చంద్రుణ్ణి రాహువూ వెతుక్కోలేక నానా అవస్థలూ పడతా"రని ఉత్ప్రేక్షించేసరికి గుమ్మయిపోయి "ఎంత గొప్పగా అన్నారండీ ! రేపు సన్మానంలో నామీద పంచరత్నాలు చదివేటున్నారే !" అన్నాడండీ సన్యాసిరాజుగారూ.

సన్యా : నా మీదకూడా ఓ పద్యం రాసి చదువుదురూ.

సుంద : పద్యం ! పంచరత్నాలండీ ! పంచరత్నాలు! మీమీద కాకపోతే ఇంకెవరిమీద రాస్తానూ?

సన్యా : ఒక్కొక్క పద్యానికి ఒక్కొక్క దుశ్శాలువ. ఏమంటారు ?

సుంద : కానివ్వండీ, మీ ఇష్టం. కోటి సూర్య ప్రకాశరావుగారు కూడా అలాగే అంటే ఎం. పి అయిం తరవాత ఇద్దురు గాన్లెండి. అన్నాను.

సన్యా : ఎం. పి. అవుతా డంటారా ?

సుంద : ఆనే ఆయనా అడిగారు. ఎం పి ఏమిటండీ, హనుమంతుడు సముద్రాన్ని అవలీలగా లంఘించినట్టు ఎం పి నించి ఎంబాసడరైపోయి ఆ సముద్రాలన్నీ మీరుకూడా లంఘించరూ ? ఆయన విమానం లేకుండా వెళ్లాడు. మీరు విమానంలో వెళ్తారు. అంతే తేడా. అనే సరికి కోటి సూర్యప్రకాశరావుగారు సర్వంమరిచి ఆకాశంలోకి చూశారండీ.

సన్యా : (నవ్వి) ఏమిటో లెండి. ఆయన గొప్పవాడై పోతే మనకేం లాభం ?

సుంద : అన్నీ తెలిసిన మీరే అలా అంటా రేమండీ ఆయన గొప్పవాడైతే మీరుమాత్రం గొప్ప వారు కారూ ?

బజార్న పోతున్నప్పుడు 'కోటి సూర్య ప్రకాశరావుగారూ' అని నోరార పిలిస్తే ముక్కూ మొహం ఎరగని ముష్టివాడైనా సరే 'ఎలా తెలుసురా నా పేరు ?' అని ఓ దమ్మిడీ ఇచ్చి 'తమరెన్నరగని వాళ్లెవరుదొరా?' అని వాడు రెండో చెయ్యి జాపితే రెండో దమ్మిడీకూడా ఇచ్చేస్తారే ఇహ మీరే నోటి నిండా 'కోటి సూర్యప్రకాశరావు గారూ' అనిపిలిస్తే ఏపని చెయ్యమంటే ఆపని చెయ్య రండీ ?

[లక్ష్మీపతి ప్రవేశం]

సన్యా : రండి రండి లక్ష్మీపతి గారూ...

లక్ష్మీ : నమస్కారమండి

సన్యా : ఇలా కూర్చోండి

లక్ష్మీ : చిత్తం. ఇలా నుంచుంటాలెండి.

సన్యా : పరవాలేదు కూర్చోండీ పెద్దలు....వీరు సుందరరావుగారు గొప్ప ఆర్టుడైరెక్టరు నాకు చాలా ముఖ్యులెండి.

: అలాగా ? సంతోషం. (కూర్చుంటాడు.)

సన్యా : ఆ పోయినడబ్బు దొరికేసూచన ఏమైనా కనిపించిందాండి.

లక్ష్మీ : ఇంకేం దొరుకుతుందండీ. దాని కెప్పుడో నీళ్లొదులుకొన్నాను.

సుంద పోయిన డబ్బేమిటి ?

లక్ష్మి ఆమధ్య కొంతసొమ్ము పోగొట్టుకున్నానండీ

సుంద అరెరె ఎంత ?

లక్ష్మి : ఎంతయితే ఏంలెండి ? ప్రాప్తం లేకపోయినప్పుడు. ఎందుకండీ సన్యాసిరాజుగారూ, కబురుచేశారు ?

సన్యా : చూడండీ అప్పుడేదో కోపంలో ఏదో అన్నానే అనుకోండి. వెంటనే మీరుకూడా గంమా వేసి వెళ్ళిపోవటం సబబేనా చెప్పండి.

లక్ష్మి : మీరుపొమ్మంటే ఏం చెయ్యను ?

సన్యా నేనంటే అంతఃభిమానంగా ఉండేవారు కదా ! కాస్త ఉదారంగా నన్ను క్షమించలేరూ ?

లక్ష్మి : ఎంతమాట !

సన్యా : మీరంటే ఎంతఖరి, ఎంతగౌరవం లేకపోతే ఆఖాళీ భర్తీ చేయకుండా అలాగే ఉంచుతాను చెప్పండి.

లక్ష్మి (ఆశ్చర్యంగా) ఎవర్నీ వేసుకోలేదూ ?

సన్యా ఉఁహుఁ. నావల్లకాదు. ఆఉద్యోగం మీరు చెయ్యాలిసిందే.

లక్ష్మి నేనా ?

సన్యా అక్షరాలామీరే. నామీద ఆమాత్రం గౌరవం చూపించలేరూ ?

లక్ష్మి ఎంతమాట అంతకంటేనా ?

సన్యా మీరొప్పుకుంటారని నాకు తెలుసులెండి. మనిషి మనసు ఆమాత్రం కనిపెట్టలేనూ ? అన్నట్టు, లక్ష్మీపతిగారూ, ఈసంగతి విన్నారా ? ఆధర్మారావు ఏంకూస్తున్నాడో మీదాకా వొచ్చిందా ?

లక్ష్మి : ఏ విషయంగురించి ?

సన్యా : మిమ్మల్నే బోల్తాకొట్టిద్దా మనుకుంటున్నాడు, వాజ. వాడిముఖానికి తోడు వాడితరపున మీరు సాక్ష్యం చెపుతారట. వెధవపుకారు లేవదీశాడండీ

సుంద : లక్ష్మీపతిగారి సంగతి వాడికేం తెలుసండీ ! అంతా తనమోస్తరే అనుకుంటాడు.

లక్ష్మి : తమరు దయచేసి క్షమించాలి, సన్యాసిరాజుగారూ. అప్పట్లో ఆ ఆగ్రహంమీద అతనితో అలా నే నన్నమాట వాస్తవమేనండి.

సన్యా : వాస్తవమా !

లక్ష్మి : చిత్తం.

సన్యా : పోనెండి. గతంగతః

లక్ష్మి : అంతేనండి. అంతే.

సన్యా : నోటులిమిటేషన్ పట్టిందనిచూసి సంతకం పెట్టకుండా పరమనీచంగా తప్పించుకుపోయాడండీ

లక్ష్మి : ఆఁ ! అయితె ఫోర్జరీమాట నిజమేనా ?

సన్యా : మీరుకూడా అలా అంటారేమండీ ? ఫోర్జరీ, గీర్జరీ, బాకీ ఎగ్గొట్టటం బావుందీ ?

సుంద : కుక్కకాటుకి చెప్పుదెబ్బ అంతే !

సన్యా : నోటులిమిటేషన్ పట్టలేదని మీరొక్కమాట అన్నారా అంటే—

లక్ష్మి : అబద్ధపు సాక్ష్యమా ?

సుంద : అబద్ధం, గిబద్ధం. అబద్ధంఅనేమాటకి నిర్వచనం చెప్పండి

లక్ష్మి : క్షమించండి. నా అంతరాత్మ ఒప్పదండీ నేనబద్ధం చెప్పలేను.

సుంద : అబద్ధం చెప్పటానికేముండీ ? నిజం చెప్పాలంటే భయపడాలిగాని,

సన్యా : నాపరువు నిలబెట్టండి లక్ష్మీపతిగారూ. మీరేం చెయ్యమంటే అదిచేస్తాను

లక్ష్మి : అబద్ధం ఆడాలిసిందే ?

సన్యా : న్యాయంకోసం, నాకోసం ఒక్క చిన్న అబద్ధం ఆడండి (చేతులు పట్టుకుంటూ) ఇవి చేతులుకావు కాళ్ళనుకోండి

లక్ష్మి : సరే కానివ్వండి. తప్పేకేముంది.

సన్యా : (సంతోషంగా) ఒప్పుకున్నారూ ? మీమేలు మర్చిపోలేనండీ మీఋణం ఎలా తీర్చుకోవాలో !

లక్ష్మి : తీర్చదలుచుకుంటే మీరు తప్పకుండా తీర్చగలరు ?

సన్యా : ఎలాచెప్పండి ? (చెవులుదగ్గిర చేతులు పెట్టుకొని శ్రద్ధగా ముందుకి వంగుతాడు.)

లక్ష్మి : చెప్పమంటారా ? తరవాతి కాదంటారేమో.

సన్యా : ఛ. ఛ. ఎందుకంటానూ ? (కొంచెం బెరుగ్గా వెయ్యిరూపాయల బాకీరద్దు చేసు)మంటారా ?

(అయిష్టంగా ముఖం పెడతాడు)

లక్ష్మి నేనవసబ్బుకోసం అబద్ధం ఆడతానండీ ?

సన్యా (తేరుకుని) మరి ఏమిటో వెంటనే చెప్పేసెయ్యండి

లక్ష్మి మనం పెద్దవాళ్లమైపోయాం. మనకి కావలసింది మనపిల్లలు సుఖపడటమే కదండీ.

సన్యా కాదుమరి.

లక్ష్మి మీ అబ్బాయి సీతారామారావు ఉన్నాడే, అతను మా అమ్మాయి కల్యాణిని ప్రేమించా

సన్యా మా వాడా ?

లక్ష్మి చిత్తం.

సన్యా ప్రేమా ?

లక్ష్మి మరేనండి.

సన్యా నిజమే ?

లక్ష్మి నిజమేనండి. నా కళ్లారా స్వయంగా చూశాను వరహాలుకూడా చెప్పాడు.

సన్యా వెధవని రానీండి. ముఖం వాచేట్లు చీవాట్లు పెడతాను.

లక్ష్మి ఎవర్ని ?

సన్యా వాడినే, మా సీతారాముణ్ణి.

లక్ష్మి ఎందుకండీ, పాపం ?

సన్యా మీ రూరుకోండి. మీకు తెలీదు. వాడికి అకేంబుద్ధి అంట ! పెద్దమనుషులతో వ్యవహారం అనుకున్నాడా లేకపోతే—

లక్ష్మి (తెల్లబోయి) నా ఉద్దేశం అది కాదండీ.

సన్యా మరేమిటి ?

లక్ష్మి పాపం కుర్రవాడు, మనసుపడి ప్రేమించాడు. ఈ రోజుల్లో అది సహజమే కదండీ. అభ్యుదయ భావాలకి కరువేమిటి. శుభ్రంగా ఇద్దరికీ మంచి ముహూర్తం చేసి పెళ్ళి చేసెయ్యండి.

సన్యా ఆఁ ! పెళ్లా !

లక్ష్మి చిత్తం. వాళ్లని వేరుచేస్తే ఏ లైలా— మజ్నూలో ఐపోతారు. నా సలహా వినండి

సన్యా : (కోపంగా) ఇదేదో చదరంగపు ఎత్తల్లే ఉందే !

లక్ష్మి : చిత్తం. తమరిదగ్గిర నేను ఎత్తులు వెయ్యగలనా?

సన్యా : నేర్చావులేవయ్యా మహా.

లక్ష్మి : సరే మీ ఇష్టం వెడతా మరి (లేవబోతాడు.)

సన్యా : (ఆలోచనగా) కూర్చోండీ అంత తొందరపడతారేం ! సాక్ష్యం చెప్తున్నానని ఆ అవకాశాన్నిలా దుర్వినియోగం చేసుకుంటారా చెప్పండి.

లక్ష్మి : మీరలా అపార్థం చేసుకుంటున్నారు గాని నేను కానికోరిక కోరానా ? మీరు ధనవంతులూ, నేను పేదవాణ్ణీ అనుకోండి. కాని ఈరోజుల్లో ఆ తేడాలు ముఖ్యమా చెప్పండి. హృదయాలు ప్రేమించుకుంటే అడ్డుపడటం నాగరికతా లక్షణమా ?

సన్యా : (సుందరరావువైపు చూస్తూ) వింటున్నారుగా ఏమంటారు ?

సుంద : కానివ్వండీ తథాస్తు.

సన్యా : మీమాటే నెగ్గించుకున్నారు. సరే కానివ్వండి.

: మీ హృదయ వైశాల్యం నాకు తెలియదు టండీ మీ ఋణం తీర్చుకోలేనండీ సన్యాసి రాజు గారూ.

సన్యా : (కొంచెం కసిగా) సాక్ష్యం చెబుతున్నారుగా.

లక్ష్మి : (ఏదో జ్ఞాపకం వొచ్చినట్టు) అన్నట్టు, మర్చిపోయాను ఓ చిన్నపొరపాటు జరిగిందండీ. మీరు రాసిచ్చిన బర్తరఫ్ కాగితం బుద్ధిగడ్డితిని ఆ ధర్మారావుకి ఇచ్చానండీ. అది ఇప్పుడు అడ్వకేట్ కూర్మనాథం గారి దగ్గిర ఉన్నదిటండీ. అదెలాగో తమరు సర్దుబాటు చేయించాలి

సన్యా : కొంప తీశారే !

సుంద : మరేం పరవాలేదులెండి ఏదో చేద్దాం.

లక్ష్మి : ఆపని కాస్త చేయించండి. మీకు పుణ్యం ఉంటుంది. మరి నాకు సెలవిప్పిస్తారా?

[సెలవుతీసుకుని నిష్క్రమిస్తాడు లక్ష్మీపతి]

సన్యా : పోరిపిడుగా ! మూడుముళ్లూ వేస్తేగాని సాక్ష్యం చెప్పేట్టులేడు. ఉద్దండుడు. ఏమిటో అనుకున్నాను. అందితే అందరూ జుట్టుపట్టుకునేవాళ్ళే.

సుంద : (నవ్వుతూ) మీరుమాత్రం తీసిపోయారా?

సన్యా : సరేగాని ఆ కాగితం మన కెలావొస్తుందీ?

సుంద : తెప్పిస్తే రాకేం చేస్తుందీ?

సన్యా : ఎలా తెప్పించటం ?

సుంద : (నవ్వుతూ) పత్రం, పుష్పం, ఫలం, తోయం.

సన్యా : (సరిపెట్టుకున్నట్టు) కొద్దిలో పోనివ్వండి.

సుంద : చూద్దాం. అతన్ని కదిలించాలి.

సన్యా : ఎవర్ని ?

సుంద : కూర్మావతారంగారి దగ్గర గుమస్తా విద్యాపతి. అతను నాకు కొంచెం తెలుసులెండి

సన్యా : (ఆలోచనగా) విద్యాపతా ? ఎక్కడో విన్నట్లున్నా నా పేరు. అతను మనమాట వింటాడా?

సుంద : డబ్బుకి కొండమీదికోతి దిగివాగుటండీ.

సన్యా : ఇతను ఆ కోతిలాంటి వాడో కాదో !

సుంద : ప్రయత్నిద్దాం. (డబ్బు కావాలని సంజ్ఞ చేస్తూ) ఏదీ ?

సన్యా : (దిగులుగా) ఎంత ?

సుంద : బంధనించి బేరం చేస్తాను. వెయ్యి దాటనివ్వను లెండి.

సన్యా : వెయ్యి రూపాయలే !

సుంద : లేకపోతే ఆఫీసుకాగితం తిరస్కరించటమే

సన్యా : గట్టిగా బేరం చెయ్యండీ.

సుంద : ఆమాట మీరు ప్రత్యేకించి చెప్పాలా ? ఓ వెయ్యిఇస్తే మిగిలింది మళ్లీ మీకిచ్చేస్తాను.

సన్యా : తప్పదూ ? ఇవ్వాలిసిందే?

సుంద : డబ్బు ముఖ్యమా, పరువు ముఖ్యమా ?

[సన్యాసిరాజు వడుందగ్గిర తాళాలు తీసుకుని స్టేజిమధ్య ద్వారంనించి నిష్క్రమిస్తాడు.

కొద్ది క్షణాల తరవాత అదే ద్వారంనించి సీతారామారావు ప్రవేశం, చేతిలో ఫోటో చూస్తూ.]

సీతా : (ఫోటో చూస్తూ)

కమలాక్షి నర్చించు కరములు కరములు

శ్రీమూర్తి వర్ణించు జిహ్వజిహ్వ.

సుదతీమణిని చూచు చూడ్కులు చూడ్కులు—

సుంద : ఏదో కవిత్వం అల్లుతున్నారే సీతారామారావుగారూ!

సీతా : (సుందరావుని చూసి) ఓ! మీరా! ఎంత చెత్త సలహా ఇచ్చారండీ. చీర ప్రజంటు చేస్తే విసిరి కొట్టింది కల్యాణి.

సుంద : మీలాంటి వారు ప్రజంటు చెయ్యాలిసింది బేవాక్స చీరల్టండీ! ఇంకానయం! ఏరోల్డు గోల్డు నెక్లెసో ఇవ్వలేదు!

సీతా : (ఆలోచనగా) దవక బహుమానం అని తోసేసిందా!

సుంద : కాక పోతే మరేమిటి? చక్కటి ఆభరణం ఇవ్వండి. ఆ మేలిమి బంగారంలో ఆమె ముసిముసి నవ్వులు ప్రతిబింబించక పోతే నన్నడగండి.

: నిజమేనంటారా ?

సుంద : అక్షరాలా.

సీతా : కాని నన్ను చూస్తేనే ఆమె బుసలు కొడుతోంది. ఇహ ప్రజంటు ఎలా ఇవ్వనండీ?

సుంద : పోనీ, నాచేతికివ్వండి. మీతరఫున నేనిస్తాను. నెమ్మదిగా దారిలోకి తెచ్చుకోవాలి గాని, అలా విచారపడితే ఏంలాభం ?

సీతా : మీరిస్తే తీసుకుంటుందా ?

సుంద : నా సంగతి ఇంకా మీకు బాగా తెలియదల్లే ఉంది.

సీతా : (ఆలోచించి) అయితే ఉండండి. ఇప్పుడే వొస్తా.

[ఎడమవైపు గదిలోకి నిష్క్రమించి కొద్ది క్షణాల్లో తిరిగి ప్రవేశం. చేతిలో చిన్న నెక్లెస్ కేస్ ఉంటుంది]

: (కేస్ సుందర్రావు కిస్తూ) మీరు చాలా తెలివిగలవారని విన్నాను. కొంచెం శ్రమ తీసుకొని ఈ సహాయం చేస్తే మీ మేలు మర్చిపోను.

సుంద : అదెంత భాగ్యమండీ! (జేబ్‌బాగ్‌లో నెక్లెస్ పెట్టుకుంటాడు.) నా శాయశక్తులా తంటాలు పడతాగా.

సీతా : థాంక్స్—ఈ దెబ్బతో ప్రేమించేస్తుందంటారా?

సుంద : ఎవరి కోసం? మిమ్మల్ని చూసి కాకపోయినా మీగొప్పతనాన్ని చూసి అయినా ప్రేమించదూ?

సీతా : నా గొప్పతనాన్ని చూశా?

సుంద : ఇంత గొప్ప బహుమానం ఇవ్వటంలో మీ గొప్పతనం, మీ ప్రేమలోని గొప్పతనం అద్దంలో కనిపించినట్టు కనిపించటం లేదు టండీ.

సీతా : అవధులు లేని ప్రేమసముద్రంలో మునిగి పోయాను సుందర్రావు గారూ! (నిట్టూర్చి) సర్వం కల్యాణి మయంగా కనిపిస్తోంది.... కల్యాణీ! (బయటికి నిష్క్రమిస్తాడు.)
(సన్యాసిరాజు ప్రవేశం)

సన్యా : (కరెన్సీనోట్లు ఇస్తూ) ఇదిగో, సుందర్రావు గారూ. మొత్తం వెయ్యిరూపాయలు. సాధ్య మైనంత తేలికలో పోనివ్వండి.

సుంద : తప్పకుండా. (నోట్లు జేబులో పెట్టుకుం టాడు.)

సన్యా : లెక్క పెట్టు కోండి.

సుంద : ఇంకానయం. దొంగనోట్లేమో చూసుకో మన లేదు.

సన్యా : (నవ్వి ఓ కాగితం చూపిస్తూ) ఓ సంతకం గీకి పారేద్దురూ.

సుంద : ఒకటేమిటీ? ఎన్ని కావాలంటే అన్ని. సంత కాల కేం భాగ్యం! (సంతకం పెట్టేస్తాడు.) ఇంక నాకు సెలవిప్పిస్తారా?

సన్యా : క్షేమంగా వెళ్ళి లాభంగా తిరిగిరండి. ఆ నోట్లు అలా జేబులో పెట్టుకున్నారు. ఎవ డన్నా కొట్టేస్తాడేమో జాగ్రత్త.

సుంద : నాదగ్గిరా!

సన్యా : ఎందుకైనా మంచిది. బాగ్‌లో పెట్టుకో రాదూ?

సుంద : అది ఎక్కడన్నా మర్చిపోతే?

సన్యా : అయితే ఆజేబు గట్టిగా పట్టుకొని మరీ వెళ్ళండి. జాగ్రత.
[సుందర్రావు నవ్వుతూ జేబులో చెయ్యి పెట్టు కొని నిష్క్రమిస్తాడు. కొద్దిక్షణాలు అలాగే నిలబడి సన్యాసిరాజు ఎడమవైపు గదిలోకి నిష్క్రమించి కొంచెం సేపట్లో నే [గాభరాగా తిరిగి ప్రవేశిస్తాడు]

సన్యా : వరహాలూ. ఒరేవరహాలూ. ఎక్కడున్నా వురా! కొంపమునిగిందిరా.
(గాభరాగా వరహాలు ప్రవేశం)

వర : ఏమైంది బాబూ, ఏమైంది?

సన్యా : నెక్లేస్‌రా - గోల్డు నెక్లేస్ - పో-పోయింది. తాకట్టు సొమ్మురా. పరువు నట్టేట్లో కలిసి పోయింది అలా చూస్తావేంరా? పరిగెత్తి ఇన్‌స్పెక్టర్ గార్ని పిలుచుకురారా!

వర : చిత్తం ఏంచెప్పమన్నారండి ఇనస్పెక్టరు బాబుతో? పోయింది పరువా, తాకట్టాబాబు?

సన్యా : రెండూరా. పోరా. (వరహాలు గబగబ నిష్క్రమిస్తాడు)
హరిభగవంతుడా! ఎవడి పనిరా ఇది?
(సోఫాలో కూలబడతాడు.)
ఆంజనేయస్వామీ, నా సొమ్ము నాకు దొరి కితే నీకు వంద కొబ్బరికాయలు కొట్టిస్తా. వెంకటేశ్వరస్వామీ! నన్ను రక్షించు. నీ కటాక్షం వల్లే దొరికిందని ఋజువైతే వెండి తొడుగు తొడిగిస్తా. బంగారు కిరీటం చేయిస్తా. వజ్రపు ఉంగరం కొనిస్తాను. (ఆలోచనగా) ఆఁ- ఇవన్నీ చెయిస్తే అసలు ఖరీదు దాటిపోదూ? (బేరం ఆడుతున్నట్టు) సర్వాలంకరణార్థం అక్షతాం సమర్పయామి.
[చేతులు జోడిస్తుండగా తెర.]

విజయవాడ రైల్వే విజన్

'చక్రధర్'

భారత దేశంలోని రైల్వేలు ప్రభుత్వ యాజమాన్యంలోకి వచ్చాక అవి వివిధ మండలాలుగా యేర్పరచ బడ్డాయి. తదనంతరం వచ్చిన ముఖ్యమైన మార్పు, యీ రైల్వే మండలాలలో "డివిజనల్" పద్ధతి ప్రవేశపరచే నిర్ణయం. ఆనిర్ణయం అప్పుడే దక్షిణ రైల్వేలోను, సెంట్రల్ రైల్వేలోను కొంత వరకు అమలు పరచబడినది. క్రమేణా యితర నాలుగు మండలాలలోనూ "డివిజన్స్" యేర్పాటు చేయబడగలవు.

ఈ "డివిజన్" పద్ధతిని అవగాహన చేసుకోవాలీ అంటే—ముందు పూర్వం వుండిన వ్యవస్థ, "డివిజన్స్" నెలకొల్పబడిన వెనక రూపొందగల వ్యవస్థ, యీ నూతన పరిణామం వలనకలిగే లాభనష్టాలు— వీటి గురించి తెలుసుకోవలసి వుంటుంది.

ఉదాహరణకి "డివిజన్స్" యేర్పడక పూర్వం దక్షిణరైల్వేలో పరిపాలనా వ్యవస్థ మూడంతస్థులుగా విభజించ బడి కొస్త సంకీర్ణమై వుండేదనే చెప్పుకోవాలి. అడుగున రైల్వే జిల్లాలు, ఆపైన ప్రాంతీయ ఆఫీసులు, ఆపైన కేంద్రాధికార కార్యాలయం (మద్రాసు) వుండేవి. జిల్లా కార్యాలయాలకు, కేంద్ర కార్యాలయానికి నడుమ వాస్తవానికి ప్రాంతీయ కార్యాలయాలు అనవసరమధ్యవర్తులుగా వుండేవి. జిల్లా అధికారులు, కేంద్రాధికారుల మధ్యనడిచే వుత్తర ప్రత్యుత్తరాలన్నీ ప్రాంతీయ కార్యాలయాల్లో "మజిలీ" వేయడంతో ముఖ్యనిర్ణయాలకు విలంబన జరిగేది అప్పుడప్పుడు. అదీగాక ప్రాంతీయ అధికారులకున్న అధికారాలు కూడా పరిమితంగా వుండేవి. దీనికి పర్యవసానంగా ప్రజానీకంతో కూడిన వ్యాపార విషయాలలో నైతే నేమి, రైల్వేవుద్యోగులకు సంబంధించిన వ్యవహారాలలో నైతే నేమి, కొంతవరకు కాలయాపన జరుగుతూ వచ్చిన మాట యధార్థం—పైగా యిందు మూలంగా పరిపాలనా సౌష్ఠవానికి ముప్పు యేర్పడే ప్రమాదం పొడసూపేసరికి, రైల్వే పరిపాలకవర్గంవారు దాన్ని అరికట్టడానికి అధికారవికేంద్రీకరణ చేయాలని తలపోశారు.

ఈ "అధికార వికేంద్రీకరణ" నిశ్చయం, "డివిజనల్" పద్ధతి స్థాపనతో కార్యరూపం తాల్చింది. ప్రాంతీయ కార్యాలయాలు (Regional offices) మాయమయ్యాయి "డివిజన్స్" నుంచి కేంద్రానికి సరాసరి సంప్రదింపులు జరుగుతున్నాయి. ముఖ్యంగా, ప్రజానీకంతో సంబంధించినంతవరకు వ్యాపారాది విషయాలలోనూ, రైల్వేవుద్యోగుల సమస్యలలోను, డివిజనల్ అధికారి (సూపరింటెండెంట్)కి తన డివిజన్‌కు సంబంధించినంతవరకు దాదాపు సంపూర్ణాధికారాలొసగబడినవి. అంటే శ్రీ అలగేశన్ నిర్వచించినట్లు, డివిజనల్ సూపరింటెండెంట్లు "ఛోటా జనరల్ మేనేజర్స్" కాగలరు. ఇందుమూలంగా వీరికి మాటికీ కేంద్రంతో సంప్రతించక నే-పాలసీ వ్యవహారాలలో మినహా-స్వయం నిర్ణయాలు వీరు చేయవచ్చు. ఈ పద్ధతిమూలంగా అటు ప్రజలు 'వార్ఫేజి', 'డెమరేజి,' 'క్లెయిమ్స్' మున్నగు వ్యాపారక విషయాలలో శీఘ్రపరిష్కారం ఆశించవచ్చు; అటు వుద్యోగులు తమ సాధకబాధకాలను త్వరితంగా నివారించుకోవచ్చును.

ఇదిగాక మరో ముఖ్యలాభం వున్నది. "డివిజనల్" పద్ధతికి పూర్వపు వ్యవస్థలో వివిధ డిపార్టుమెంటులు (ట్రాఫిక్, యింజనీరింగ్, మెకానికల్ యిత్యాది) ఏకోన్ముఖంగా వ్యవహరించేవిగాని సాన్నిహిత్యం చెప్పుకోదగినంతగా వుండేదిగాదు, ఆలోపం నిర్లక్ష్యించ దగినదిగాదు, అనుకున్నారు. డివిజనల్ పద్ధతిలో యీ డిపార్టుమెంటు లన్నీ వొకే వొక వున్నతాధికారి (డివిజనల్ సూపరింటెండెంట్) అజమాయిషీలో పనిచేస్తాయి గనక సమన్వయం

వుండితీరాలి. ప్రతి డిపార్ట్‌మెంట్ దక్షతతో పని చేస్తుందప్పుడు. తన్మూలంగా బళ్ళవేగం, రవాణా సౌకర్యాలు, యినుమడించగలవు వొక్క ముక్కలో చెప్పాలంటే డివిజన్ స్థాయిలో భిన్నత్వంలోంచి ఏకత్వం సాధించబడగలదు.

ఈ స్వరూపాశయాలతో "డివిజనల్" పద్ధతి దక్షిణ రైల్వేలో మున్ముందుగా ప్రవేశపెట్టబడినది ఈ మండలంలో యెనిమిది డివిజనులు యేర్పరచబడుతవి. అవి—తిరుచినాపల్లి, మధుర, బెజవాడ, మద్రాసు, వోలవకోట్, గుంతకల్, మైసూరు, హుబ్లి డివిజనులు.

వీటిలో మొదటగా బెజవాడ, తిరుచినాపల్లి డివిజనులు మే నెల పదహారో తారీఖున స్థాపించబడ్డాయి బెజవాడ డివిజన్ ప్రారంభోత్సవం దక్షిణ రైల్వే జనరల్ మేనేజర్ శ్రీ టి. యం. జోసెఫ్ గారు జరపడం విశేషం. ఈ వ్యాసం అచ్చయేనాటికి మిగిలి వుండగలవి మైసూరు, హుబ్లి డివిజనులు. ఆరు డివిజనులు రూపంలోకి వచ్చిన వన్నమాట.

ఇక పోతే, బెజవాడ డివిజన్ వివరాలు పరిశీలిద్దాం. దీని రైలుమార్గపు దైర్ఘ్యం రమారమి 810 మైళ్ళు. ఈ డివిజన్‌లోని వివిధ సెక్షన్‌లు యివి :—

(1) గుమ్మిడిపూండి (మినహా) నుంచి వాల్తేరు (మినహా)

(2) నర్సాపురం నుంచి నిడదవోలు

(3) గుడివాడనుంచి భీమవరం

(4) బెజవాడ నుంచి బందరు

(5) రేపల్లె నుంచి తెనాలి మీదుగా గుంటూరు.

(6) బెజవాడ నుంచి దొనకొండ

(7) గుంటూరు నుంచి మాచెర్ల.

పూర్వపు బెజవాడ జిల్లాలోని ఎన్నూరు నుంచి గుమ్మిడిపూండి వరకు (19 మైళ్ళు) వున్న లైను వేరు చేయబడి, కొత్త డివిజన్‌కు 9.7.56 తేదీన గుంతకల్లు జిల్లాలోని మంగళగిరి-దొనకొండ, గుంటూరు—మాచెర్ల శాఖలు అనుబంధించబడినాయి. (ఈ రెండు లైనుల నిడివి మొత్తం 172½ మైళ్ళు) పూర్వపు బెజవాడ జిల్లాలోని ఉద్యోగుల సంఖ్య దాదాపు పన్నెండు వేలన్నరకు మించి వుండగా, కొత్త డివిజన్‌లో దాదాపు 18,900 మంది వున్నారు. ఆ విధంగానే ఆఫీసరుల సంఖ్య 11 నుంచి 24 వరకు పెరిగినది. ఇంతే గాక జీతభత్యాల చెల్లింపులో ఉద్యోగుల సౌకర్యార్థం, అక్కౌంట్స్ శీఘ్రంగా తనిఖీ చేసే సదుపాయం నిమిత్తం, మద్రాసునుంచి అక్కౌంట్స్ ఆఫీసులోని కొందరు-అంటే నూటికిపైగా-గుమాస్తాలు తరలి రాబోతున్నారు, అనతికాలంలో.

మార్పు అనేది జరిగినప్పుడు ప్రారంభ దశలో మంచితోపాటు కొంత చెడుకూడా సహజంగా మిళితమై వుంటుంది. క్రమానుగతంగా ఆ 'చెడు' నివారించబడుతుందని వేరే చెప్పనవసరంలేదు అంటే అట్టి 'చెడు' కి సంబంధించిన వాటిని బాలారిష్టాలుగా జమకట్టవచ్చు, అవి కలకాలం వుండవు గనుక. ఆవిధంగానే కొత్తగా యేర్పడిన బెజవాడ డివిజన్‌లో కొన్ని లోపాలుజరగాయనేది నిర్వివాదాంశం-ఆలోపాలు, న్యూనపరిచే వుద్దేశంతోగాక సవరించబడాలనే కోరికతో వివరించడం అత్యవసరం

మొట్టమొదటిలోపం బెజవాడ డివిజన్‌స్థాపన విషయంలో ప్రచారం లోపించడం అందువల్ల కొంతమంది వర్తక సంఘీయులకు తప్ప, జనబాహుళ్యానికి 'డివిజన్' అంటూ వొకటి యేర్పడిందనీ, దానివలన ప్రజలకు కలిగే సౌకర్యాలేమిటో, చాలవరకు తెలియదనే చెప్పాలి. అధికారులు యీ విషయంలో ప్రెస్ సహకారం అభ్యర్థించడంలో ప్రమత్తత యెందుకు వహించారో బోధపడడంలేదు మరి.

ఆఫీసు భవనాల యేర్పాటు చూచినా తృప్తికరంగాలేదు. గదులన్నీ ఫైళ్ళు, బల్లలు, కుర్చీలలో గుమాస్తాలతో క్రిక్కిరిసి వున్నయ్. కాలుకదపడానికేకష్టంగా, సహజమైన వెలుతురూ గాలీ లేకుండా అవి ఆరోగ్య సూత్రాలకు విరుద్ధంగా నిండిపోయి వుద్యోగులకు క్షేమకరంగా లేవు. ముందు ముందుకొత్త భవనాలు కడతామనేకంటే, డివిజన్ యేర్పాటు నిర్ణయం, దాని ఆచరణల నడుమ తగినంత వ్యవధి వున్నది గనక, డివిజన్ ప్రారంభోత్సవం నాటికి నవీనభవనాలను నిర్మించి వుంచవలసినదేమో! దీనికి తోడు యితర ప్రాంతాలనుంచి వచ్చిన ఉద్యోగులు గృహవసతికి చాల యిక్కట్లకు లోనయారు.

ఈ సందర్భంలో అన్యప్రాంతాలనుంచి వచ్చినవారికి మరో అన్యాయం జరిగింది. అలావచ్చిన

వారిలో కొందరు 'అఫీషియల్'గా బదిలీ చేయబడిన వారు; మరికొందరు ఐచ్ఛికంగా బెజవాడ డివిజన్‌కు వచ్చినవారు. మొదటి వర్గం వారికిమాత్రం యింటి అద్దె అలవెన్సు అంటూ నెలకు ముప్ఫయ్ అయిదు రూపాయలు మంజూరుచేసి, రెండోవర్గం వారికి నిరాకరించారు. వారు తమకై తాము కోరుకుని వచ్చారు అనే నెపంతో! బెజవాడలో గృహవసతిలోపం సర్వ విదితంకాబట్టి యీ విచక్షణ హర్షించలేము అధికారులు తారతమ్యం చూపకుండా యీ వ్యవహారంలో ఔదార్యంతో ప్రవర్తించి వుండవలసింది ఇంకా అసలు సమస్య కొస్తే, బెజవాడలోయెన్నో యేళ్లనుంచి రైల్వే క్వార్టర్స్ (గృహాలు) లేక శక్తికి మించిన అద్దెలభారంతో యెంతో వ్యయప్రయాసలకు లోనవుతున్నవారి మాటేమిటన్నేప్రశ్న వస్తుంది. ఈలాంటి విషయాన్ని సాకల్యంగా పరిశీలించి సదుదృష్టితో చూసిన నిర్ణయం అధికారవర్గాలు చేయగలరనే ఆశిద్దాము.

ఈ లోపాలన్ని తీరిపోతేనే సమర్థనిర్వహణ, పటిష్ఠమైన పరిపాలనా యంత్రాంగాలు యేర్పడగలవు. రెండోపంచవర్ష ప్రణాళిక విజయవంతం చేయడంలో రైల్వేలపాత్ర గురుతరమైనదే గనక, ఉద్యోగులలో అటువంటి సమర్థత, సమధి కోత్సాహాలు అత్యంత వాంఛనీయాలు! ఇతర డివిజన్లలో వలెనే బెజవాడ డివిజన్‌లో ముఖ్యమైన అభివృద్ధికార్యక్రమాలు తలపెట్టబడినయ్. అందులో యెన్నదగిన కొన్ని యివి:-

(1) బెజవాడ, రాజమండ్రి స్టేషను, యార్డుల పునర్నిర్మాణ విపులీకరణలు.

(2) మీటర్ గేజ్ వీలైనంత తగ్గించాలనే సూత్రానుసారంగా బెజవాడనుంచి బందరు, గుడివాడనుంచి భీమవరం సెక్షన్లను బ్రాడ్ గేజ్‌లోకి మార్చడం.

(3) గూడూరునుంచి బెజవాడవరకు పూర్తిగా జంటమార్గం వేయడం.

(4) సామర్లకోట, రాజమండ్రి సెక్షన్లోకూడా జంటమార్గం యేర్పరచడం.

ఈ కార్యక్రమాల మూలంగా రైలుబళ్ళ వేగం హెచ్చడమేగాక, ప్రయాణీకుల సంఖ్య, రవాణా సౌకర్యాలు యితోధికంగా వృద్ధిపొందగలవు. ఇదిగాక లోగడ ఆంధ్రప్రభుత్వం సూచించినట్లుగా కాజీపేటనుంచి నెల్లూరుకు, ఒంగోలునుంచి కడపకు కొత్త రైలుమార్గాలు వేయడానికి రైల్వేవారు కృషిచేయగలిగితే, రైలుమార్గాలు తక్కువగాకలిగివున్న రాయలసీమకు తోడ్పడినవారవుతారు.

ఈ వ్యాసం ముగించేముందు, నూతనంగా అవతరిస్తున్న ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వసృష్టికి ఒకవిషయం తేవడం అత్యంతావశ్యకం. ముక్కోటి ఆంధ్రులకలలు నిజమైన యీనాడు, ఆంధ్రభూభాగంలోని రైల్వేలన్నీ కలిసి ఒక సమగ్రమైన మండలంగా యేర్పడితే పరిపూర్తి సిద్ధిస్తుందిగదా అనేఆశ సహేతుకం కాదనలేము. ఎందువల్లనంటే ఆంధ్రప్రాంతంలోని రైల్వే ఉద్యోగాలకు యెన్నుకోబడే ఆంధ్రులసంఖ్య హీనంగా వుంటున్నది (దాదాపు 40%). ఇది అభాండంకాదు, యథార్థం. దైనందిన కార్యకలాపాల్లో ప్రయాణీకులు, వ్యాపారస్థులు తమ భాష తెలియని ప్రాంతీయేతరవుద్యోగులతో వ్యవహరించడం చాల యిబ్బంది. ఆ యిబ్బందే పరిపాలనా వ్యవహారాల్లో యెన్నో అవకతవకలను తెచ్చిపెడుతుంది. ఇలాంటి ఉద్యోగాలకు తగినంతగు సమర్థులైన ఆంధ్ర అభ్యర్థులు లేరని యెవరూ నమ్మలేరు. ఈలోటు సరిదిద్దడానికి సమగ్ర ఆంధ్ర రైల్వేమండలం, దానికి ప్రత్యేక రైల్వే సర్వీస్ కమీషన్, యెంతగనో సాయపడగలవు.

ఈ దృష్టితో చూస్తే బెజవాడ డివిజన్ స్థాపన ఒక మహత్తర కార్యక్రమంలో ప్రథమదశగా భావించవచ్చు. ఆ ఆశయసాధనలో ఆంధ్రప్రజల అభినివేశం, నూతన ప్రభుత్వశ్రద్ధ యేమాత్రం కుంటుపడకూడదు. ఈలోగా దక్షులైన అధికారులు, చురుకైన వుద్యోగుల సమిష్టికృషితో బెజవాడ డివిజన్ చిరులోపాలను అధిగమించి పురోభివృద్ధి గాంచగలదని హృదయపూర్వకంగా కాంక్షిద్దాం.

విద్యా జగన్నాథులు

శ్రీ జమ్మలమడక మాధవరామశర్మ

విద్యానాథుడు, జగన్నాథుడు దిద్ద రాంధ్రులు విద్యాధికారులు. సాహితీవిద్యాస్వరూపతత్త్వములను సహృదయుల కందించిన పాండిత్య వైదగ్ధ్యాద్వైతమూర్తులు. విద్యానాథుడు కాకతీయ సామ్రాజ్య జగమేలిన సారస్వతేయుడు. విద్యానాథునకు గిరాందేవత విద్యాకైరవ కౌముది. సారస్వత ప్రక్రియా బీజన్యాసభూస్వామియై కవితా నాట్యము నిర్దేశించిన సుకృతి విద్యానాథుడు ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము పేరిట అలంకారశాస్త్ర సర్వస్వ సంగ్రహముగా కావ్యాలంకార సంగ్రహము రచించినాడు. ఆంధ్రానాంధ్రభావకులందంతట నది యలంకార ప్రథమాంతేవాసుల కారాధ్యమయినది

"రసప్రధానాః శబ్దార్థాః
గుణాలంకారవృత్తయః
రీతయశ్చేతి శాస్త్రే
ప్రమేయం కావ్యపద్ధతిః"

అవి యని కావ్యములని కర్తవ్యతాధీ పరసముని రసికుడై యనినాడు. కాంతాసమ్మిత కావ్యశ్రీ సరసత నాపాదించునని నాడు. ఉత్తమపురుష చరిత నిబంధనము లేకున్నచో కావ్యము పరిత్యాజ్యము. అందునకే "కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయే" త్తని పెద్దలనిరట.

విద్యానాథుని నిగమన మిట్లున్నది. "రసమహనీయ కావ్యమునకే గుణాలంకార విలసనము. అదియు విశిష్ట శబ్దార్థముల హృదయానంది యగును అమృత మాధుర్య సుభగమయిన శబ్దార్థముల యున్మేషమును పుణ్యశ్లోక చరిత నిబంధనమున రాణించును" అని.

ఇట్లనిన నాథుడును శబ్దార్థములు కావ్యమని సంప్రదాయ మనుసరించితినని యాత్మభావనము చేసి కొనెను. కావ్యసంపద కాంతాసంపద. జీవితము వ్యంగ్య వైభవము. విద్యానాథుడు తాను గుర్తించిన సాహిత్య మర్యాదలను పొదిపి పొదిపి యుంచినాడు. "రచన రసవ్యంజకము. రసానుగుణవర్ణ రచన దోషమని నారుకదా! రసావస్థానసూచకములు నాలుగు వృత్తులు రచనాశ్రితములై యుండుట రసమార్గము వైదర్భ్యాదిరీతులు శబ్దగుణాశ్రితము లర్థవిశేష నిరపేక్షములు సందర్భములోని సౌకుమార్యప్రౌఢత్వములనే చూచునని వామనుడు వినకుండునట్లు పలికినాడు. వైదర్భి గౌడి పాంచాలి రీతులె చెప్పినాడు. "ఆంధ్రమును విదర్భలు గౌడులు పాంచాలురు పంచుకొనుడు!" అని తనకు తానై యనలేదు. కాని తాను కవితా నాట్యములో "ఆంధ్రరీతి" సూచించినాడు.

పదముల పరమైత్రిని శయ్యగా జేసి యర్థగంభీరిమతో పాకము హృదయంగమ మొనర్చినాడు. శబ్దాలంకార ప్రధానములు నాథుని దృష్టిలో క్షుద్ర ప్రబంధములు. తాలసంబద్ధములు, నామచిత్రములు, విభక్తి భక్తికములు, విభక్త పునరాకృష్ట శబ్దములు, వాక్యాడంబరసంయుక్తము లాలంకారిక విద్యానాథునకు క్షుద్రములు. రూపకములు జెప్పి వాని భేదప్రభేదములు నిర్దేశించి, సంధి సంధ్యంగములను వివేచించి, రూపక రచనాసామర్థ్యము నిరూపించుటకై యత్నించిన విద్యానాథుడు సర్వప్రబంధములకు రసము జీవితమని నిర్దేశించినాడు.

రసము నాయకాశ్రయమె నటుడు నిపుణముగా ప్రదర్శించినచో సామాజికులు సాక్షాత్కరించుకొందురు. భావించి సంభావింతురు. రసము వారలకు నిరతిశయానందజనకము అని యనినాడే కాని సామాజికాశ్రయత్వమే చెప్పినాడు. నటుడు ననుకరణమాత్రపరుడు. రసాశ్రయయోగ్యత వానికి లేదని యనినాడే కాని నటునకును భావకత్వ మంగీకరించినాడు. నటుడును భావకుడయినచో వాడు సమాజికుడు. నటుడు శిక్షాభ్యాసపాటవమున సర్వము ఘటింపగలడు. ఇది రస కథ. రసములలో పరస్పర విరోధమున్నను కవి ప్రౌఢుడై సమావేశింప జేయగలడట. రసమున రస ముదయించునని శృంగారతిలకుల భా[illegible] మాభాషించినను భారతీయ ప్రక్రియ ననుసరించి ర[illegible] మొక్కటియే అని విద్యానాథుడు చెప్పకతప్పలేదు.

విద్యానాథుడు భావించిన రసరీతి నవముకాదు అనవమునుకాదు. భావవిభవ మొక్కటి గుణాలంకార[illegible]

పరిష్కృతమై ప్రాదుర్భవించి వేద్యాంతర మంతయు పోగొట్టును. సహృదయునం దది పూర్ణరస భరమై పరిణమించి అమందానందాత్మక మగును. భావములె క్రమమున పరస్పర విభవము కలవై రసీభావము పొందుచున్నవి. రసము వాక్యార్థము విభావాది భావనులు పదార్థములు. అవి రసమున సముచిత విశ్రాంతి పొందును. రత్యాది స్థాయి వర్ధమానమై యుండగా భావములు పొంగి చల్లారును. విభావాదాతిశయమె రసమై సామాజకుని సరసీకరించుచున్నది. ఇట్టి నాథుని రసపథముచూచి మల్లినాథుని కుమారుడు కుమారస్వామి సోమపీథి—

"యా స్థాయిభావ రతి రేవ నిమిత్త భేదాత్
శృంగార ముఖ్య నవ నాట్య రసీభవంతి
సామాజకాన్ సహృదయాన్ నటనాయకాదీన్
ఆనందయేత్ సమాజపూర్ణ రసోస్మి సోహమ్"

అనుకొనినాడు.

రసము చెప్పుటతో నాథు డాగలేదు. గుణములు వివేచింపవలయునని తలచినాడు. దోష నిరూపణమున్నగాని గుణ వివేకము కలుగదు. శబ్దార్థ గోచరములయిన దోషములు కావ్యాపకర్ష నాపాదించును. వాని దూరీకారమూరీకరింపవలయును. ఇంక నెన్నని దోషముల నూహింపవచ్చునట రసభావములకు స్వశబ్దవాచ్యత దుష్టమే. ఇది నాథరీతి.

ఇరువదినాలుగు గుణములు ధ్వనిపథికులు పలుకరు కదా! విద్యానాథుడు ధ్వని పథ్యాలో సంచరించి నను భోజుని గౌరవించుటకు గుణముల నన్నిటి జెప్పెనాడు. ఎబ్బదియై దలంకారములను నిరూపించి తన గ్రంథమొక యలంకారశాస్త్రగ్రంథమయిన దనిపించుకొనినాడు. అలంకారములను వర్గీకరించి రుద్రకుని సూత్రమును జయరథుని విమర్శనమును పట్టిపట్టి తాను చేయవలసినంత చేసినాడు. విద్యానాథుడు మనవాడు. ఆంధ్ర తిరణమునకు తానొక యలంకారశాస్త్రమిచ్చి మా వారందరు చదువవలెను. అని భావించి యుండును సంస్కృతముఖులందరొకనాడు ప్రతాపరుద్రీయము పఠించిరి. అంతటితో కొందరాగిరి. మరి కొందరింకను సాగిరి. ప్రతాపరుద్రీయములోని పద్యములు మనోజ్ఞములని" "రత్నశాణము" పలికినది.

"విద్యానాథః కథమపి బహూన్
రకరాత్ శాస్త్ర జాలాత్ ।
పంజ్రగాహ ప్రకృతి కతి నే
రత్నజాలం కరం?

రత్నముల నెన్నిటినో కూర్చినాడట. అట్టి ఇది తెలుగు లాక్షణికులకు సుబోధము కావలెనని భట్టుమూర్తి గట్టిచేసినాడు కొనిసన్నిధానము సర్వము సన్నిధానములో నుంచుట విద్యానాథునకు నిధానమయినది. ప్రతాపరుద్రీయ మలంకారశాస్త్రము. నవ్యుల కందరకు దివ్యవాణీపుష్టి, తుష్టి, సంపాదించుచుండి కావలయునని "నవ్య సాహిత్య పరిషత్" వ్యాఖ్యాగత సర్వ విషయములతో సవిస్తరముగా ననువదింపజేసి యందించినది ఆనాడు విద్యానాథునకు ఓరుగల్లు పాలకుడు వేనున్నా డనినాడు.

జగన్నాథుడు పండితరాజ జగన్నాథుడు. అతడే జగన్నాథ పండితరాయలు. ప్రతాపరుద్రీయ నిర్మాత నవవిద్యావంతుడు కాగా రసగంగాధర రచయిత, రసజగన్నాథుడయినాడు. ఢిల్లీ పట్టణములో మొగలాయీ చక్రవర్తి షాజహాన్ దర్బారులో "దారాషుకో" ఛత్రచ్ఛాయలో పండితరాయలై జగన్నాథుడు విద్యాజగములో నాథుడయినాడు. ఒకనవకోదండిని ఆతని మతిమంథనము చేసినది. సర్వవిద్యాధరుని కుమారుడు దాతడు. ఆతని తండ్రి పేరు భట్టు. లీలచే పాషాణము పీయూషము పిండెసిది. మననియుక్తుడై లలిత రసగంగాధరమును తెచ్చిన జగన్నాథుడు సచేతసుల హృదయము నలంకరింపజేసినాడు. ఇక యితరాలంకారములకు గర్వ మెట్లుండును. సహృదయ ధురీణులు కొందరు అర్ధపరిష్కార మొనరించిన దీనా యెను జగన్నాథుని క్లేశము గతార్థముకాదు స్వయము నిర్మాణదక్షుడై మనన తరితీర్ణ విద్యాజ్ఞుడై జగన్నాథ పండితనరేంద్రుడు కావ్యమీమాంస యొనర్చినాడు. "రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దము" కావ్యము లోకోత్తరాహ్లాద మనుభవసాక్షికము. కావ్యకారణము కేవల ప్రతిభ యొక్కటే. ప్రతిబంధకములు లేకున్నచో చక్కని కావ్యమువయించును. ఉత్తమోత్తమ కావ్యము ధ్వని. ఉత్తమ మధ్యమాధమములు తరువాతివి. కొన్నిటిలో వ్యంగ్యము చక్కగ గోచరింపదు. నాగరికేతర నాయికలు కల్పించిన కాశ్మీరరాగ నిగీర్ణమయిన నిజాంగగౌరిమవలె వ్యంగ్యము స్ఫురింపదు. వివాచ్యమేని ప్రతీయమానము స్పృశింపక రమణీయత నాధానింపజాలదట. పండితరాయల రస నిర్వచనము ఆతని కావ్యమీమాంసను "రసగంగాధరము" చేసినది. కావ్యానందము లౌకిక సుఖాంతరసాధారణ కాదు. భగ్నావరణచైతన్యమె

రసము. ఇది జగన్నాథ రసరథము. రసమీ ప్రపంచమున పరమాహ్లాదియై రమణీయత నాదానించును.

జగన్నాథు లున్నారు. పండిత జగన్నాథు లున్నారు. పండితరాజ జగన్నాథు డున్నాడు. అతడే ఈతడు. కావుననే వీర భేదములలో పాండిత్య వీరము జగన్నాథుని గణనములోనికి వచ్చినది. గిరాంపతి పలుకని, వాచాదేవి వాకొనని, నేనున్నాను అనువాడు పండితరాయ లొక్కడే! రసగంగాధరము రచనామర్యాదలు చూపి ప్రౌఢపరిష్కారము లిచ్చినది. అక్షర తపస్వి జగన్నాథుడు వర్ణముల వర్ణములు గుర్తించినాడు. అనుకూల ప్రతికూల వర్ణములు వానికే తెలిసినవి. సుధా మధురమయిన నిర్మల వాచాశిక్షణము జగన్నాథుని సొత్తు. అనర్వాచీనులు సుపరిష్కృతము లొనరింపని కొన్నిటిని వారి పక్షమువహించి పరిష్కరించినాడు. అటునుండి ఇటు కావ్యరచనాపటు ప్రజ్ఞు లెవరో! వారేరీ! పలుకుడు! పృద్వీకామస్పృణ రసమాధురీభాగ్యముకల వాచామాచార్యతి నావలె ననుభవింపగలవా డెవ్వడు. నేను నేనే యని వాడె వాకొనెను. పండితరాయల దృష్టిలో వ్యంగ్యమష్ట మూర్తి ధరమై భాసించినది. రసగంగాధర మాతనిది ధ్వనిభాష్యము. వ్యాకరణములో పతంజలిభాష్యమున్నది. వేదాంతములో శంకరభాష్య మున్నది. సాహిత్యదర్పణములో జగన్నాథ భాష్యమున్నది. ఆలంకారిక తంత్రము స్వతంత్రమని పండితరాజు బాజావాయించినాడు. పీయూష యూష కల్పమయిన అల్పమయిన నాకు నేని త్రావిన వారికి జగమున నేమియు ఇష్టముకాదు.

"మద్వాణి మాకురు విషాద మనాదరేణ
మాత్సర్యమంద మనసాం సహసా బలానాం
కావ్యారవింద మకరంద మధువ్రతానాం
ఆస్యేషు మాశ్యసి సతాం విపులం విలాసం"

కొందరున్నారు వారనుసరింతురులె! అని జగన్నాథుడు భావించినాడు.

నేడు లోకములో సాహితీ తంత్రీనాదములు సుస్వరములతో సుశ్రుతులతో నుండుటకు పండితరాజ పదారాధనము కావలయును. రసగంగాధరము నవరస గంగాధరముగా, నవతరించినది. రసగంగాధరమణి వచ్చినది. ఇంక నెన్నో రావలసియున్నవి. ఇది జగన్నాథ రసపదవి. విద్యానాథ జగన్నాథులు విద్యాజగములో నాథులయినారు. మనము సనాథుల మయినాము. సాహితీ నాథులు నవసృష్టి సంపాదించుటకు విద్యాజగన్నాథావశ్యకత ఎంతేని యున్నది.

రాయసామ్రాజ్యము: హిందూసంస్కృతి

నేలటూరి వేంకట రమణయ్యగారు

14 వ శతాబ్ద ప్రారంభముతో దాక్షిణాత్య హిందూ రాజ్యములకు ప్రళయకాలము సంఘటిల్లినది. అప్పుడు దక్షిణ భారతమున వర్ధిలుచుండిన రాజ్యములు ఐదు. పశ్చిమమున దేవగిరి ద్వారసముద్ర యాదవరాజ్యములు రెండు; తూర్పున ఓరుగంటి కాకతీయరాజ్య మొకటి, దక్షిణమున మధురపాండ్య రాజ్య మొకటి. ఈ నాల్గును ప్రధానమైనవి. ఇవి గాక కర్ణాటాంధ్రముల కూడలియందలి కంపిలి రాజ్యము. విస్తీర్ణమందు కడు చిన్నదైనను పరాక్రమాతిశయము వలన పై నాలుగు రాజ్యముల సంగతిని పేర్కొనదగి యున్నది. మహమ్మదీయుల యాగమన మీ రాజ్యముల కన్నిటికిని ముక్కువాలైనది; వారి తాకున కాగజాలక అవి యొకదాని వెంట నొకటి సత్వరముగ గూలిపోయినవి. 1314 వ సంవత్సరమున దేవగిరి యాదవ రాజ్యమును, 1323 వ సంవత్సరమున కాకతీయ పాండ్య రాజ్యములును, మరి మూడేండ్లు గడచిన వెనుక కంపిలి రాజ్యమును మహమ్మదీయులకు హస్తగతము లాయెను. ద్వారసముద్రపాలకుడైన ముమ్మడి బల్లాళదేవుడు మాత్రము మహమ్మదీయుల కరిగాపై వశవర్తియై చరించుటవలన తన ప్రభుత్వమును నిలుపుకొనగలైను. అంతట నాసేతు శీతాచలపర్యంతవ్యాప్త సమస్త భారతావనియు యవనాక్రాంతమైపోయినది. హిందూ స్వాతంత్ర్య మెల్లయెడల నడుగంటిపోయినది.

మహమ్మదీయుల యాగమనముచే విధ్వస్తమైపోయినది హిందూస్వాతంత్ర్య మొక్కటియే కాదు; స్వాతంత్ర్యముతోపాటు సనాతన హిందూ ధర్మమును, సంస్కృతియు నధోగతి జెందినవి. స్వాతంత్ర్యమె సంఘక్షేమ సౌభాగ్య పురోవృద్ధులకు పునాది. ఆ స్వాతంత్ర్యము నష్టమైపోయిన పిమ్మట దానిపై నాధారపడి యుండు స్వధర్మసంస్కృతులు వినాశమగుట సహజమె కదా. స్వాతంత్ర్య నాశముకంటె హిందూ ధర్మ సంస్కృతుల చేడ్పాటునకు మరియొక ప్రబలకారణము కలదు. ఇది మహమ్మదీయుల పరధర్మద్వేషము, తమ మతమె సత్యాత్మకమనియు, పరమతములు కైతవములనియు, గావున వానిని రూపుమాపి సత్యస్వరూపమైన నిజమతమును అభివ్యాప్తినందించుట విధ్యుక్తకర్మయనియు వారి దృఢవిశ్వాసము; కావున వారే జనపదమును జయించినను నా జనపదవాస్తవ్యులకు మహమ్మదీయ మత దీక్ష నొసగుటకు సర్వవిధముల ప్రయత్నించెడివారు. సామమార్గము ఫలవంతము గానిచో నిర్బంధముమీదనైన కడకను నెరవేర్చుకొనెడి వారు. ఈ క్రింది గీతమున వారి స్వభావము చక్కగ వివరింపబడి యున్నది:

సామూల శెవులట్టి నామాలు నాకేసి
నీ మాలుపోగొట్టి నామాజ్ శేస్తాం
అయ్యాల ముక్కట్టి రొయ్యాలు దిన్పించి
సయ్యేద్ సాహేబ్ చేసి సాపు చేయిస్తాం

నిక్కు గుబ్బెతల తిక్కులు సల్లించి
అక్కడి కక్కడే నిక్కా చేస్తాం
రాణీవాసాములా మానాముగా దెచ్చి
కానీ కా సర్దార్ జనానా కిస్తాం.

వీరి రాకవలన ఆంధ్రదేశ మెట్లు బాధింపబడి యలమటచెందెనో అప్పటి శాసన గ్రంథకర్త యొక్కడిట్లు వర్ణించియున్నాడు.

కేచి ద్ధనాఢ్యాః పరిబాధ్యమానా
ధనాయ పాపై ర్విధై రుపాయైః
కేచి న్నిరీక్ష్యైవ చ పారశీకాన్
పయ్యాత్ త్యజన్ ప్రాణ నభస్వతోఽన్యే॥

ద్విజాతయ స్త్యాజిత కర్మ బంధా
భగ్నాశ్చ దేవ ప్రతిమా స్సమస్తాః
విద్వద్వరిష్ఠై శ్చిరకాల భుక్తా
సర్వేఽప్య పారిమతాగ్రహారాః॥

ఆర్తే కర్షణ లాభే పాపై
  ర్యవనై ర్బలాత్కారాత్
దీనా దీనకుటుంబాః కృషీవలా
  నాశే మా పన్నాః
ధన దారాదికే న్నృణాం
  కస్మిన్ శ్చిదపి వస్తుని
స్వాయత్తతా మతిర్నాభూ
  ద్భువి తస్యాం మహాపది॥
పేయాస్సురా గో పిశితం చ భోజ్యం
  లీలావిహారో ద్విజఘాత నంద
అశ్రాన్త ఘూసీ ద్యవనాధమానాం।
కథం ను జీవే ద్భువి జీవలోకః॥
ఇత్థం తై ర్యవనభటైః
ప్రబాధ్యమానం త్రైలింగ
ధరణీతలం సురారి కల్పైః।
తత్రాతరం కమపి హృదా
ప్య విందమానం సంతేపే
వన మివ దావవహ్ని జుష్టం॥

ఇట్లు మహమ్మదీయుల రాకవలన దేశీయ జనతయు ధర్మశ్రీయును సంభవించిన దొక యాంధ్రావని యందు మాత్రమె కాదు, దక్షిణభారతమంతయు వారి దౌర్జన్యమును సహింపజాలక అడలిపోయినది. ద్రావిడ స్థితిని గంగాదేవి మధురా పురంధ్రిచె నిట్లు వివరింప జేసినది.

దక్షిణాశాదిశ యదక్షిణాశాదిశ యయ్యె
సుందరేశ్వరు డసుందరేశ్వరు డయ్యె
మధురాపురి యమధురాపురి యయ్యె.

ఇప్పు డప్పురి వ్యాఘ్రపురి యనుటకు దగి యున్నది; శ్రీరంగనాథుని యాలయము పాడుపడి శిథిలమై కూలిపడ సిద్ధమై యున్నది. ఇటుకలు రంగనాయి పై బడునని భయము జెంది ఆదిశేషుడు దన పడగలను గప్పి సంరక్షించుచున్నాడు; ఇక చిదంబర కనక సభాపతి స్థితి నేమనుదాన, సాలెపురుగుల గూండ్లా దేవునికి మొలకట్లైనవి; గజదైత్యుని సంహరించి నందుల కడవి యేనుగులు కినిసి తమ కర్కశ దంతములతో గ్రుమ్మి తమ కులము పగదీర్చుకొనుచున్నవి శివ కేశవులకె ఈ దుర్గతి పట్టినప్పుడు చిల్లర దేవతల మాట వేరుగ విచారింపవలయునా? వారి ఇక్కట్టులు గూడ ‘కవాట సంపుట ప్రతతుల బుస్వలు చేరి తొల్వ గృహసంఘులగడ్డిపట్టి గర్భతలము లెల్లెడ నివ్వరిగి పైబడనున్న దశను తలచుకొనిన దుఃఖము నాపుటకు శక్యము గాక యున్నది. మున్ను మృదుమృదంగధ్వానములు మారు మ్రోగుచుండిన దేవకులములు నేడు నక్కల యూళల కాశ్రయములైనవి ఇక ద్విజాతుల గతి నాలకింపుడు· హోమధూమసౌరభములచే నావృతములైన బ్రాహ్మణాగ్రహారములందు వేపుడు మాంసముల గదురుకంపు గుబులుకొనుచున్నది వేదవాదములు ప్రతిధ్వనించుచుండిన చోట్ల తురుష్కుల వికృత సింహనాదంబులు జెలగుచున్నవి. ఎచ్చట నారీమణుల యందెల రవళి చెవుల కింపుగొల్పుచుండెనో అచ్చట ద్విజాతుల కాలి సంకెలల చప్పుడు కర్ణవిదారణము సేయుచున్నది స్త్రీల మైపూత గంధముచే వాసితమైన తామ్రపర్ణీ పూరము తురుష్కులు అనుదినము చంపు గోసహస్రముల రక్తధారలచే నెఱ్ఱనై రక్తస్రవంతియై పరిణామ మందినది.

"అంతర్హితంబయ్యె నకట వేద విరావ
  మడగిపోయె నహో నయంబుశంబు
ధర్మకృత్తింబారె। దారిలేనిద యయ్యె
  జారిత్ర పరిశుద్ధి చదలగలసె
సుకృతాభిధేయంబు సొదజొచ్చె నద్దిరా
  యాభిజాత్యం బస్తమయము నందె
వెనుకటివలె దేవవిభుడు వర్షింపడు
  వసుధ యీ నేరదు వసుసమృద్ధి
యవనులు హరింప మిగిలినయట్టివారి
  శమనుడు హరింపజొచ్చె నసమయమునక"——
  అని యంగలార్చినది మధురాపురాధి దేవత.

ఉదాహృతమైన సమకాలిక శాసనగ్రంథ సాక్ష్యమువలన మహమ్మదీయులచే హిందువు లప్పు డెట్లు హింసింపబడినదియు దెల్లము కాగలదు; కాని ఈ దురవస్థ చిరస్థాయి కాలేదు; స్వల్పకాలముననె మహమ్మదీయుల యధికారము కూలబడినది. వారు పెట్టు ఈతిబాధలకు దాళజాలక ఆంధ్రులు తిరుగబాటు చేసి ముసునూరి నాయకుల యాధిపత్యము క్రింద ఘోరముగ పోరి వారిని . వెడలనడచి దేశమును మహమ్మదీయదాస్యమునుండి విడిపించి జాతీయ స్వాతంత్ర్యమును పునరుద్ధరించిరి; ఆంధ్రదేశ చరిత్రయందది మహోజ్వలతమమైనఘటము. భరతఖండము నందు జరిగిన ప్రథమ జాతీయ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ

మిఁదిరియె. ఖైబరునుండి కామరూపము వరకును శీతాచలమునుండి సేతువుదాకను హిందూప్రజ సమస్తమును తురకల కోటువడి, జాతీయ స్వాతంత్ర్యమును గోలుపోయి యధోగతిపాలయి నవయుచుండిన కాలమున ఆంధ్రులు మొండిధైర్యముతో వారి నెదిర్చి పారద్రోలి తమ స్వాతంత్ర్యమును పునరుద్ధరించుటయేకాక దాక్షిణాత్య భారతీయ పారతంత్ర్య విముక్తికి మార్గదర్శకులగుట సంస్తవనీయాంశమే కదా. వారి జాత్యభిమానమును శౌర్యపరాక్రమాదులను తలంచి వారి సంతతివారమైన మనము గర్వపడుట సహజమే కదా. ఇట్టి అసామాన్య పరాక్రమమును ప్రదర్శించి జాతీయ స్వాతంత్ర్యమును పునరుద్ధరించినను దానిని స్థిరముగ నిలుపుకొనజాలక పోయిరి దీనికి ప్రబలమైన కారణము వారి యనేకత్వమే. ఆంధ్రజాతియొక్క సహజగుణములందైకమత్య మొక్కటి కాదు 'ఎవరికివారే యమునాతీరే' యను లోకోక్తిలోని సత్యము వారికి సంప్రాప్తముగ నన్వయమగుచున్నది. కులప్రత్యేకతల మాటల నటుండ నిచ్చి రాయలసీమ, తెలంగాణ సర్కారులు మున్నగు ప్రాంతీయ ప్రత్యేకతలను నిలబెట్టుకొనుట కొరకు కొట్లాడుచుండు మనకు ఇది విపరీతముగా గన్పట్టరాదు. నాటికిని, నేటికిని మన జాతి స్వభావము మారక యట్లె నిలిచియున్నది. శత్రుముఖమున ఆంధ్రులెల్ల గూడియాడి యేకమై పోరాడి స్వాతంత్ర్యము సాధించినను ఆ శత్రువు తొలగిపోయిన పిమ్మట ఐకమత్యమే బలమనుటను విస్మరించి ముసునూరు నాయకుల యేకాధిపత్యము నొల్లక స్వాభిమానపరులైన దొరలు పెక్కండ్రు పోరాడదొడగిరి. వీరిలో నద్దంకి కొండవీటి రెడ్లును రాచకొండ వెలమనాయకులును ప్రముఖులు. వీరికి ముసునూరివారి యాధిపత్యము గిట్టలేదు. కావున వారి యాధిపత్యము నెట్లయిన గూలద్రోసి స్వతంత్రులగుటకు ప్రబల ప్రయత్నములు సేయదొడగిరి. రెడ్లకంటె వెలమలె ముసునూరివారికి ప్రక్కలోని బల్లెమువలె బాధింప నారంభించిరి యుక్తాయుక్తములను పరిగణింపక హిందూజాతికి సహజశత్రువులైన మహమ్మదీయులతో జెలిమిచేసి వారి సహాయము వలన ముసునూరి కాపయ నాయకుని వధించి యోరుగంటితోకూడ తెలంగాణమును సర్వము నాక్రమించుకొనిరి. తాత్కాలికముగ లాభకరమైనను తురకలతోడి పొందు కాలక్రమమున ననర్థకారియై వెలమల నాశనమునకే కాక తెలంగాణ దాస్యమునకును దారి చూపినది. కాపయ నాయకుని మరణముతో దేశైక్యభావము నశించిపోయినది. ఏకాధిపత్యమునకు బదులు బహునాయకత్వమైనది మాత్స్యన్యాయము ననుసరించి బలవంతులు దుర్బలులను హింసింప గడగిరి. తుదకు తెలంగాణమున వెలమ రాజ్యమును తీరస్థాంధ్రమున రెడ్డిరాజ్యమును విజయవంతములై నిలిచినవి. వీనితోగూడ ఆంధ్ర కర్ణాట సంయోగ ప్రదేశమున వెలసిన విజయనగర రాజ్యమునుగూడ చేర్చిన వలసియున్నది. దాని చరిత్ర ఇందుకు భిన్నమైనది. విజయనగరమునకు కంపిలిరాజ్యము మూలము. ఆ రాజ్యము మ్లేచ్ఛాక్రాంతమైనప్పుడు అచటి రాజకీయోద్యోగులలో ప్రముఖులను ఢిల్లీ సుల్తాను బందీకృతులను గావించి తనతోగూడ కొనిపోయి వారికి బలాత్కారముగ మహమ్మదీయమతము నొసగి చెంత నుంచుకొనియుండెను. తీరస్థాంధ్రమున స్వాతంత్ర్యోద్యమప్రాబల్యమువలన మహమ్మదీయుల యధికారము నశించుట జూచి కంపిలి ప్రజలుగూడ విజృంభించి సుల్తానుయొక్క ప్రతినిధిపై తిరుగుబాటుచేసి యతని నానెగొందినుండి వెలుపలికి రానీయక యరికట్టిరి. వారికి సహాయులై తూర్పున తెలంగాణమునుండి చాళుక్య సోమదేవరాజును పశ్చిమమున కర్ణాటకమునుండి హొయ్సలముమ్మడి బల్లాళరాయలునువచ్చి రాష్ట్రమును జాలభాగము నాక్రమించుకొనిరి. ఈ వర్తమానము దెలియవచ్చినంతటనె సుల్తాను కంపిలి రాజ్యమును సంరక్షించుటకొరకు పూర్వము తాను ఖైదుచేసి తెచ్చి నిర్బంధమం దుంచియుండిన యుద్యోగిజనులను బంధనమువాపి వారిలో ప్రధాన పురుషుని కంపిలికి ప్రతినిధిగ నియమించి కొంత సైన్యమునిచ్చి యంపెను. అతడు కంపిలి రాజ్యమును ప్రవేశించినంతటనె బల్లాళరాయునితో యుద్ధమున కారంభించెను. కాని జయలక్ష్మి యతని వరింపదాయె; రణమున సైన్యము ఛిన్నాభిన్నమైపోయెను. అంతట చేయునదిలేక తుంగభద్రాతటమున పంపాక్షేత్రమున తపము సేయుచుండిన విద్యారణ్య యతీశ్వరుని యాశ్రమమునకుబోయి యతని సహాయము నర్థించెను. రెండు నియమములకు అతడొప్పుకొను పక్షమున సహాయ మొనర్తునని విద్యారణ్యులు వాక్రుచ్చిరి. ఒకటి, అతడును అతని తోడి

వారును మహమ్మదీయ మతమును త్యజించి మరల హిందూధర్మమును స్వీకరింపవలయును; రెండవది, పంపాపతి విరూపాక్ష దేవుని రాజ్యమున కొడయనిగ నంగీకరించి తానా దేవుని ప్రతినిధియై రాజ్యము సేయుట యొప్పుకొనవలయును. ఈ నియమముల కాతడొప్పుకొనెను. విద్యారణ్యస్వామి యాతనికి ధనమిచ్చి శత్రుల నోడించు మార్గమును చూపెను. అతడంత శత్రువులను జయించి పారదోలి కంపిలి రాజ్యము సర్వమును స్వాధీనపరచుకొని యానెగొంది రాజధానిగ ప్రజాపాలనము సేయ గడగెను. అచిరకాలముననె విద్యారణ్యస్వామి. ఆరాజ్యముయొక్క భావిగరిష్ఠతను గ్రహించి యానెగొంది దానికి తగిన రాజధాని కాదని నిశ్చయించి తుంగభద్ర యొక్క యవ్వలి గట్టున విరూపాక్ష స్వామివారి యాలయపరిసరమున విజయనగరమను నూతన నగరమును నిర్మించి దానిని ఆనూతన రాజ్యమునకు రాజధానిగ నొనర్చెను విద్యారణ్య నిర్మితమగుట వలనను సమస్తవిద్యల కిరవగుట వలనను దానికి మొదటినుండియు విద్యానగరమని నామాంతరము గలిగినది. ఆ పురము పేరిట దాని క్రింది రాజ్యమును విజయనగర సామ్రాజ్యముగా ప్రసిద్ధి కెక్కెను

ఈ విస్మృత రాజ్యముల మాట ఇప్పుడింత దూరమేల చెప్పవలసి వచ్చినదనగా నవి హిందూసంఘమునకు జేసిన మేలును విశదపరచుట కొరకె. వానికృషి మూలముననె ఆర్య ధర్మములు ఉత్తర హిందూస్థానమునందు వలె సంకరము గాక నేటి వరకును దక్షిణభారతమున వర్థిలుట. దేశైక్యము విచ్ఛిన్నమై పెక్కు చిన్న సంస్థానముల కెడమిచ్చినను ధర్మోద్ధరణ కార్యము సర్వత్ర చక్కగనే సాగినది ముసునూరి నాయకులును వారితోపాటు రెడ్లును, వెలమ దొరలును, తక్కిన సంస్థానాధిపతులును జీర్ణమై పోవుచుండిన ధర్మమునకు ప్రాణముపోసి సంరక్షించిరి. వారు సంరక్షింప నడుముగట్టిన ధర్మమునకు దేవబ్రాహ్మణ ధేనువులు ముఖ్యచిహ్నములు, ఈ మూటిని సంరక్షించి పెంపొందించిన లోకకల్యాణము గలుగునని వారియభిప్రాయము. కావున వారు మహమ్మదీయుల దుండగముల వలన సంభవించిన దురవస్థను దొలగించి హిందూ సంఘమును పూర్వపు స్థితికి దెచ్చుటకు దమ యావచ్ఛక్తిని వినియోగించిరి. శిథిలమైన దేవాలయములను బాగుపరచిరి; నూతనముగ బెక్కింటిని నిర్మించిరి; తురకలు హరించిన బ్రాహ్మణాగ్రహారములను వారికి మరల తీసి యిచ్చుటయే కాక క్రొత్త బ్రహ్మదేయములను గల్పించి యజ్ఞాది క్రతువులు సల్పుటకును, వేదాధ్యయనము సేయుటకును సకల శాస్త్రములను విద్యలను అభివృద్ధి సేయుటకును దగిన వసతు లేర్పరచిరి. ఇట్లు అన్ని రాజ్యముల ప్రభువులును ధర్మము నుద్ధరించి సంరక్షించుటకు శక్తి వంచన లేక ప్రయత్నము సల్పినను విజయనగర చక్రవర్తుల వలె పట్టుదలతో నా కార్యమును నెరవేర్చియుండలేరు. ఉపపత్తి లేమిమాట నటుండనిచ్చి వానికి విజయనగర సంస్థానము వలె ధర్మోద్ధరణ సంరక్షణలు పరమావధి కాదు. విజయనగర రాజ్య మన్యరాజ్యములవంటిది కాదు అది దేవస్వము; దానికొడయడు మనుజుడు కాడు; పంపాపతి విరూపాక్షుడే దాని కధినాథుడని మీద ఉగ్గడించి యున్నాడను; దాని పాలకులు ఆదేవుని యొక్క పారుపత్యగాండ్రు; ఆయన పేరనే వారు సమస్తకార్యములను నిర్వహింపవలసియుండినది. ప్రత్యేకము ధర్మోద్ధరణ కొరకె యారాజ్యముప్పతిల్లిన దగుట చేత తత్కార్య నిర్వహణమె పంపాపతి కార్యకర్తలైన యారాజ్యపాలకులకు ముఖ్యకర్తవ్యమాయెను. ధర్మోద్ధరణ కంటె ధర్మ సంరక్షణమె బహుకష్టతరమాయెను. ధర్మ సంరక్షణార్థము విజయనగర సామ్రాజ్య పాలకులు 1336 మొదలు 1650 వరకు మూడు శతాబ్దులకు పైబడిన కాలము ఎడతెగక మహమ్మదీయులతో పోరాడవలసి వచ్చినది రక్కసి తంగడి సంగ్రామమునకు బయలు వెడలునప్పుడు అళియరామరాయ లాడిన మాటలీ పట్టున జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనదగి యున్నవి 'ఈ దేశమన్ననో ధర్మదేశము. ఈ ధర్మ సంస్థానము దేవ బ్రాహ్మణుల పాలికి వచ్చినది. దేవస్థానములును పుణ్యక్షేత్రములును విద్యావంతులును గలిగిన ఈసింహాసనము మీద వారి(మహమ్మదీయుల) యాజనడవ వలసిన కారణమేమి?...సకల సైన్యయుక్తముగ నడచిపోయి శత్రువులను పొడిచి నాశనము చేయుచున్నాను, అనిపలికి హిందూ ధర్మద్వేషుల నెదుర్కొనుటకై యుద్ధభూమికి నడచినవాడు. ఇట్లు కంటిని రెప్పవలె విజయనగర పాలకులు హిందూధర్మమును సంరక్షించినందువలననె దక్షిణదేశము పుణ్యభూమియను ప్రసిద్ధిజెంది భారతీయుల కెల్ల యాత్రాస్థానమాయెను. ఆ (విజయనగర) రాజ్యములోను దేవాదాయ

(బహ్మదాయం పుణ్యతీర్థములు, పుష్కరిణులు గలిగి యున్నది; ఇదిగాక విష్ణువు ప్రత్యక్షమై వెంకటాచలమున నున్నాఁడు; ఆ రాజ్యములో వుండే స్వామికి, కడమ రాజ్యములలో పెద్దలు, బుద్ధిశాలులు, బ్రాహ్మలు, యతీశ్వరులు, మఠాధిపతులు రాజులు మొదలైన వారలందరున్ను కానుక కప్పము కొంచుబోయి స్వామికి సమర్పించి వచ్చుచున్నారు. కర్ణాటక (అనగా విజయనగర) సింహాసనాధిపతులు పూర్వశ్లోకలు మన మత సాంప్రదాయములను కులాచారమర్యాదలను సాంఘిక వ్యవస్థలను ఇరువదియవ శతాబ్దారంభము వరకును మారక పూర్వస్థితి యందే వర్తిల్లుటకు విజయనగర చక్రవర్తుల కృషియే ముఖ్య కారణము

ఇంతవరకు మహమ్మదీయుల యాగమనము వలన దక్షిణదేశమందు హిందూ ధర్మ సంస్కృతు లెట్లు క్షీణదశకు వచ్చెనో; ఆంధ్రులు వారినెట్లు పారద్రోలి నష్టమైపోయిన నిజజాతీయ స్వాతంత్ర్యమును పునః ప్రతిష్ఠించిరో; ఐకమత్యము ఎట్లు భగ్నమై కొంపదీసి, రాజుకొంపె విజయనగర రాజ్యము లుప్పతిలినవో, ఇతర సంస్థానములవలె కాక విజయనగరమునకు హిందూధర్మోద్ధరణ సంరక్షణములు ఏలముఖ్య కర్తవ్య మాయెనో స్థూలముగ సూచించినాడను. ఇక విజయనగర చక్రవర్తులు తమ కర్తవ్యమును ఏయే మార్గముల నవలంబించి యెట్లు తృప్తికరముగ నిర్వర్తించిరో కనుగొందము

(1) ధర్మోద్ధరణ సంరక్షణ కొరకు విజయనగర రాజులు మహమ్మదీయులతో మూడు వందల యేండ్లను మించిన కాలము యుద్ధ మొనర్చిరని ముందు చెప్పియున్నాను. ఈ మహమ్మదీయులు రెండు తెగలకు జెందినవారు (1) ఉత్తరమున భామినీ సుల్తానులును వారివంశ మంతరించిన పిమ్మట స్వాతంత్ర్యము వహించిన వారి సామంతసర్దారులును విజయనగరమునకు గర్భశత్రులు. వారు విజయనగర సామ్రాజ్యము నెప్పుడెప్పుడు కబళింతమాయని సమయమును వేచి యుండిరి. వీరితో యుద్ధము విజయనగరాధీశ్వరులకు తప్పని సరి యాయెను. (2) దక్షిణమున మధురాపురి తురుష్కులు, 1328 వ సంవత్సరమున ఢిల్లి సుల్తాను మహమ్మద్ బీన్ తుగ్లక్ మధుర పాండ్య రాజ్యమును నిర్మూల మొనర్చి సేతుబంధ రామేశ్వరము పర్యంతము వ్యాప్తమైన దేశమునంతటిని తన రాజ్యమున గలుపుకొని దానిని పాలించుటకొక మండలాధికారిని నియమించెను ఇతడు 1334 లో సుల్తానుపై తిరుగుబాటుచేసి స్వతంత్రుడాయెను ఇతనినే ఆంధ్ర కావ్యకర్తలు దక్షిణ సురత్రాణుడని పేర్కొని యున్నారు. ఇతడును ఇతని తరువాతి వారును క్రూరస్వభావులు, జనహింస వారికి కరము ప్రియమైన క్రీడ; వీరి దుండగములు ఇంతకు పూర్వ ముదాహృతమైన గంగాదేవి కృత మధురావిజయమునందు వివరింపబడి యున్నది. దానిని ఇచ్చట మరల తిరగవ్రాసిన యావశ్యకత లేదు. ఈ విపత్తు నుండి దాక్షిణాత్య హిందూ ప్రపంచమును గాపాడ నిశ్చయించి 1356 నుండి 1377 దాక విజయనగరమును పాలించిన మొదటి బుక్కరాయలు తన పుత్రుడైన కుమారకంపరాయల నాయకత్వము క్రింద మధుర మహమ్మదీయులపై నొకదండయాత్ర నంపెను. కుమార కంపరాయలు తండ్రి యాజ్ఞానుసారము దండు నడుపుకొనిపోయి 1371.72 వ సంవత్సరమున మధుర తురుష్కులను నిర్మూలనము గావించి రామేశ్వర పర్యంతము వ్యాప్తమై యుండు యావద్దక్షిణ దేశమును విజయనగర చక్రవర్తి యేలుబడి క్రిందికి తెచ్చెను.

మహమ్మదీయుల యాటోపమును డిందుపరచి దేశమంతటను శాంతిభద్రతలను నెలకొల్పి విజయనగర ప్రభువులు ధర్మోద్ధరణకార్యమునకు బూనుకొనిరి. తమ పూనికను నెరవేర్చుట కొరకు వారవలంబించిన మార్గములు మూడు. దేవాలయ జీర్ణోద్ధరణము మొదటిది. ఇది సామాన్యకార్యము కాదు. శాసనములనుబట్టి చూడగా నప్పుడు తురుష్కులచే విధ్వస్తములైన దేవాలయముల సంఖ్య నూరారులని తెలియవచ్చుచున్నది. విధ్వస్త దేవాలయములు సామ్రాజ్యమునందెల్ల యెడలను గానవచ్చుచుండినను ద్రావిడ దేశమునందు బహుళమై యుండినవి; కావున దేవాలయజీర్ణోద్ధరణ కార్యమచ్చట విశేషముగ జరుగవలసి వచ్చినది. జీర్ణోద్ధరణ మనగా విడిసిపోయినట్టిగాని శిథిలావస్థ నందునట్టిగాని దేవాలయములను బాగుసేయుట మాత్రము గాదు. నిత్యనైవేద్యపూజాపురస్కారాది దైనందిన కార్యకలాపమును నిర్వర్తించుటకును, నిత్యోత్సవ, పక్షోత్సవ, మాసోత్సవ, వర్షోత్సవాదులను తగురీతిని నడపుటకు ఏర్పాటులను గావింపవలసి యుండెను. పేరుగల దేవాలయము లన్నింటి యందును స్వామివారి సేవకు రాచనగరియందువలె డెబ్బది రెండు నియోగము

లుండెడివి. కేవా దాయములను మాత్రమే కాక ఈ డెబ్బదిరెండు తెగల పరిచారకుల వృత్తులను సయితము మహమ్మదీయులు హరించి యుండినందున దేవాలయములందు కొలువులు యథాపూర్వము నడచుటకు నష్టమైపోయిన దేవాలయములతో పాటు సమస్త పరిచారకుల వృత్తులను మరల సమకూర్చవలసి యుండెను. కుమార కంపరాయలును నతని గొలుచు చుండిన మంత్రి సామంత దండనాథాది అధికారవర్గమును ఈ కార్యము నెట్లు నెరవేర్చిరో వారి శాసనములను బరిశీలించి చూచిన తెల్లము గాగలదు. జీర్ణోద్ధరణము తోపాటు నూతన దేవాలయ నిర్మాణమును ప్రారంభమాయెను; కాని తుళువ వంశీకులు రత్నసింహాసనము నధిష్ఠించు నందాక ఈ కార్యము విపులముగ సాగలేదు. వీరిలో కృష్ణరాయాచ్యుతులు ముఖ్యముగ స్మరింపదగినవారు. రాజధాని విద్యానగరమందు కృష్ణరాయలచే గట్టింపబడిన కృష్ణస్వామి యనంతశయనాలయములును విఠ్ఠలేశ్వరాలయ భాగములును కంచి కాళహస్తి తిరువణ్ణామల శ్రీరంగాది క్షేత్రములందు మంటప గోపుర ప్రాకారాదులును, ద్రావిడమండలమున పెక్కు తావులలో నగగొరలై నిలచియుండు రాయగోపురములును పేర్కొనదగినవి; అచ్యుతరాయలు విజయనగరమున నిర్మించిన పట్టాభిరాము అచ్యుతరాయస్వామి యాలయములు ప్రసిద్ధిజెందినవి. తుళువ వంశజుల తీర్థయాత్రాభినివేశము ప్రస్తుతింపదగియున్నది. నరసనాయకుడు మొదలుకొని సదాశివరాయల వరకు అందరు రాజులును పెక్కుమారులు తీర్థయాత్రలు చేసి షోడశ మహాదానములను గావించి నట్లు చెప్పకొని యున్నారు.

'కాంచీ శ్రీశైల శోణాచల కనక సభా వేంకటాద్రి ప్రముఖ్యే
ష్వావ త్యాణ వత్యాణ సవేణావ్య తనుత విధివ ద్భూయసే శ్రేయ శ్రేయం
దేవస్థానేషు తీర్థేష్వపి కనకతులా పూరుషాదీని నానా
దానాన్యేవో పదానై రపి సముఖాలైరాగమోక్తాని తాని.'

అందరును తీర్థయాత్రాసక్తులైనను కృష్ణరాయలు తక్కినవారి నధఃకరించినాడు. సింహాచలమునుండి సేతువుదాక ఉభయసముద్రమధ్యస్థ దక్షిణ భారత వసుంధరలో ఆ మహారాజు సేవింపని ముఖ్య దేవస్థానము లేదు. భూ, ధన వస్తు వాహనాదులను సమర్పింపని దేవుడు లేడు—కాని తుళువవంశజులు తీర్థయాత్రలు సేయుటతోడను, దానము లిచ్చుటతోడను తృప్తి జెందియుండలేదు; ప్రతిదినమున సభాస్థానమున కొలువుదీరిన వెంటనే, 'స్థలాంతరాలనుంచినీ వచ్చిన అయ్యంగార్లనున్ను ఆరాధ్యపీఠంవారలనున్ను ఉచితాసనములందు కూర్చుండ నియమించి అష్టస్వయంవ్యక్తం శ్రీరంగం శ్రీముష్ణం వెంకటాచలం సాలగ్రామం తోతాద్రి నైమిశారణ్య పుణ్యక్షేత్రం ఇది మొదలయిన స్థలములకు సురక్షితము గలదా? పృథివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశాత్మకమైనయేకామ్రనాథ జంబునాథ, అరుణాచలేశ్వర, కాళహస్తీశ్వర, చిదంబరం మొదలయిన డెబ్భైరెండు దేవస్థలాలకున్ను పదునెనిమిది శక్తులకున్ను నిండుపడితరములు గలిగి నిత్యోత్సవములు గలిగి వున్నవా? అని విచారించువారు. అయ్యంగార్లును ఆరాధ్యపీఠాలవారును చెప్పెడి సమాధానములను విని యనంతర మితర విషయములను పలికించెడివారు' రాయపీఠాధిపతులు స్వయముగ దేవాలయాదుల స్థితి ననుదినమును విచారింప గడగిన నవి యభివృద్ధినంది యేల పెంపొందక పోయెడివి?

రెండవది బ్రాహ్మణ సంరక్షణ—నేడిది విపరీతముగ గన్పట్టవచ్చును. అప్పటివారి మూఢ మత విశ్వాసమే దీనికి కారణమని చెప్పువారు కలరు. చారిత్రక దృష్టితో పరిశీలించి చూచిన ఇట్టి తలంపున కవకాశము కలుగదు. అప్పుడు బ్రాహ్మణుల నాదరించి పోషించిన ప్రభువులు కేవలము మూఢ విశ్వాస సంఛన్నమనస్కులై యట్లు చేయలేదు. తెలివితేటల యందును యుక్తాయుక్త వివేకమునందును మన పూర్వీకులు మన కేవిధమునను దీసిపోయినవారు కారు. సంఘపురోవృద్ధికి బ్రాహ్మణుడు ప్రధానుడని వారు గుర్తించిరి. ఇప్పటివలెనే అప్పుడును బ్రాహ్మణులు జీవయాత్రను సాగించుటకొరకు అనేక మార్గముల నవలంబించుచుండినను ఇప్పటి బ్రాహ్మణులవలె నప్పటివారు తమ కులధర్మములను త్యజించి కేవల బ్రాహ్మణాభిధేయమాత్రులై యుండలేదు. ఆయుధోపజీవులైనను వర్తకులైనను రాజకీయోద్యోగ నియుక్తులైనను వేదాధ్యయనమును నిత్యనైమిత్తిక కర్మలను వర్జించినవారు కారు. సర్వశాస్త్రములును విద్యలును, కళలును వారి వశమై యుండినవి. విజ్ఞానాభివృద్ధి వారిపై నాధారపడి

యుండినది. తపస్స్వాధ్యాయనిరతులై ఐహికాముష్మిక ధర్మముల నెరిగి పరమార్థచింతయందె కాలము గడుపు వారి సంఖ్య బహుళము. కావున విద్యలను బెంపొందించి విజ్ఞానము నభివృద్ధిచేసి ప్రజాశ్రేయమును సమకూర్పదలపెట్టిన రాజులందరును బ్రాహ్మణుల నాదరించి పోషింపవలసి వచ్చినది; కావున భరతఖండమును పాలించిన రాజన్యులెల్లను బ్రాహ్మణుల నాహ్వానించి భూదానాదికము లిచ్చి యగ్రహారముల నేర్పరచి వారి గ్రాసవాసములకును సుఖజీవనమునకు దగిన వసతు లేర్పరచి; యజ్ఞాది వైదికకర్మలను నిర్వర్తించుటకును, వేదాధ్యయ నాధ్యాపనములు సల్పుటకును బ్రోత్సాహము సేయువారు. తత్కారణమువలన బ్రాహ్మణాగ్రహారములెల్ల విద్యాలయము లయినవి. విద్యాభివ్యాప్తికొరకు ప్రత్యేక పాఠశాలలు కళాశాలలు విశ్వవిద్యాలయములు లేనికాలమున నీయగ్రహారములెట్టి ప్రాముఖ్యమును వహించియుండెనో సులభముగ గ్రహింపవచ్చును. మరియొక విశేషము; ఆ కాలమున న్యాయపాలనకై ప్రత్యేకమైన యేర్పాటు లెవ్వియును లేవు వ్యవహారములను విచారించి తీర్మానించుటకును నేరములను శోధించి నేరస్థులను దండించుటకును రాజ్యాధిపతులు ప్రత్యేక న్యాయశాఖలు కోర్టులు మున్నగు వానిని స్థాపించువారు కారు. న్యాయపరిపాలన యంతయు చాలవరకు ధర్మాసనముల మూలముననె సాగునది. ఈ ధర్మాసనములు స్థిరమైన న్యాయస్థానములు గావు వ్యవహారము కలిగినప్పుడు వాదిప్రతివాదులు రాజుయొక్క గాని అతని ప్రతినిధియొక్క గాని యాదేశముచొప్పున నేదేని యగ్రహారమునకు ధర్మమునకు బోవువారు. అప్పుడా యగ్రహారీకులు ధర్మశాస్త్రవిశారదులైన మహాజనులను తీర్పరులుగ నియమించి యొక సభను కూర్చువారు; ఈ సభకే ధర్మాసనమని పేరు. ధర్మాసనమువారు చేయు తీర్పును రాజుగాని యతని యధికారులుగాని అమలులోనికి దెచ్చెడివారు. ఇట్లు బ్రాహ్మణాగ్రహారములు న్యాయస్థానములై రాజ్యాంగవిధానమున తావుకొనినవి. కావుననే మహమ్మదీయులను బారదోలి జాతీయ స్వాతంత్ర్యమును పునఃప్రతిష్ఠ గావించిన ముసునూరినాయకులేమి వారి యనంతరము రెడ్డివెలమ రాజులేమి, బ్రాహ్మణుల నాదరించి పోషించిరి. ఇక వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపకులైన విద్యానగరభూమీశ్వరుల మాట చెప్పవలయునా? వారిచ్చిన యగ్రహారముల బాగోగులను విచారించుటకై రాయసంస్థానమున నొక ప్రత్యేక పాలనశాఖ యుండెడిది దీనికి ధర్మశాఖ యని పేరు; వీరనరసింహరాయల కాలమున నీ శాఖ కధ్యక్షుడు ధర్మాసనము ధర్మయ్య ప్రతిదినమును రాయలవారు కొలువుదీరిన పిమ్మట దేవాలయముల స్థితిగతులను విచారించిన తరువాత ద్రావిడ రాజ్యములో అగ్రహారములకున్ను, ఆంధ్రదేశం, హొయిసనదేశం, మొరసునాడు, మెల్నాడు, కరాటం, ఘట్టసీమ చేర చోళ పాండ్య మగధ మళయాళ ఆదిగాగల అగ్రహారములకున్ను అవధి ఆటంకములు లేక బ్రాహ్మణులు నిత్యకర్మానుష్ఠానపరులై ఋగ్యజుస్సామాధర్వణ పారీణులయి, షట్ఛాస్త్రపారీణులయి, పంచయజ్ఞ పరాయణులయి అతిథి సంతర్పణలు జేసుకొని నిర్విచారపరులయి యున్నారా యని యడిగెడివారు. బ్రాహ్మణపోషణయం దిట్లు నరపతి చక్రవర్తులు శ్రద్ధ చూపినందువలననె దేశము తురకాణ్యమున గలియునందాక వర్ధిల్లినది; దక్షిణ భారతమున హిందూ ధర్మ సంస్కృతులను సుస్థిరముగ బాదుకొల్పినది.

మూడవది విజ్ఞానపోషణము — ఈ సందర్భమున మొట్టమొదట స్మరింపదగిన విషయ మొక్కటి కలదు. రాయసంస్థానము హిందూధర్మ సంరక్షణకొరకె యుత్పన్నమయినను రాయ సింహాసనాధ్యక్షులు తమ రాజ్యపాలన పద్ధతులను సంకుచిత దృష్టితో నేర్పరచుకొనలేదు సామ్రాజ్యమందలి సకల సమయముల ప్రజలను సమైకదృష్టితో బరిపాలించుటయే పరమోత్కృష్టమైన పద్ధతియని వారు గ్రహించిరి. మొదటి బుక్కరాయలు సామ్రాజ్యమునందు పెక్కుతావులలో జైనులకును, వైష్ణవులకును గలిగిన మత వివాదములను దీర్మానము జేయుచు జైన, వైష్ణవ దర్శనములకు భేదము లేదనియు నొక దర్శనమున కాపాదించు కీడు మేళ్లను మరియొక దర్శనమునకు గూడా కీడు మేళ్లుగ బరిగణింపబడవలయు ననియు వైష్ణవులు జైనులకు జేసిన యన్యాయమును దాను సహింపజాల ననియు దెలియజెప్పి వారిని సమాధానపెట్టెను, బుక్కరాయలతరువాత రాయపీఠము నధిష్ఠించిన రాజపుంగవు లందరును అతనిచే ప్రతిపాదింపబడిన జైన వైష్ణవ దర్శన సమత్వమును సర్వసమయములయెడను అనువర్తింపజేసిరి. రాయపీఠాధిపతులు తాము స్వయమే

మతము నవలంబించినను అన్యమత పరాఙ్ముఖులు గాక అన్ని మతములను ఆదరించి గౌరవించుచు వచ్చిరి శివకేశవాదులకు వలెనె తీర్థంకరాది జైన దైవతములకును ఆలయములను నిర్మించుటకును నందు నిత్య నైవేద్య పూజాపురస్కారాది దైనందిన కృత్యములను నడుపుటకును ఖండస్ఫుటిత జీర్ణోద్ధరణాది నవకర్మలను సాగించుటకును భూదానాదికముల నిచ్చి తగు వసతులను గల్పించువారు. దేవరాయాచ్యుతరాయాళియ రామరాజాదులు పరమత ద్వేషులయిన మహమ్మదీయులయెడ కూడ సౌహార్దము జూపి వారి యుపయోగార్థము మసీదులను గట్టించియిచ్చిరి. రాయపీఠస్థుల హృదయవైశాల్యమును సర్వసమానదృష్టియు వ్యక్తమైనదీ యొక్క మతవిషయమునందు మాత్రమె కాదు. విజ్ఞాన పరిపోషణయందును నిట్టి విశాలదృష్టితోడనె జాతిమతవర్ణభాషావిభేదములను బాటింపక విద్వజ్జనములకు ఆశ్రయ మొసగి వారిని సారస్వతసేవకు బురికొల్పిరి. కవులను పండితులను శాస్త్రవేత్తలను కళాభిజ్ఞులను జేరదీసి పోషించుటయే కాక విద్వత్సభలను సమకూర్చి సమాగత నానాదేశ విద్వత్ప్రకాండులచే శాస్త్రవాదములను జేయించి గౌరవించువారు. దక్షిణాధీశుని ముత్యాలశాలయు, సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌముని ప్రతి వసంతోత్సవ కవిపండిత సమావేశములును నీపట్టున స్మరింపదగినవి. రాయల విద్యాభిమానము పెంపునను కవిపండిత పక్షపాతము వలనను విజయనగరమునకు విద్యానగరమను నామాంతరము సార్థక మాయెను

ఇక రాయల యాశ్రయమున విజ్ఞాన మెట్లభివృద్ధి యాయెనో యొక్కించుక తెల్పుట యుక్తము. మొట్టమొదట విచారింపదగినది వైదికవిద్య. మహమ్మదీయులచే వేదాధ్యయనపరులైన బ్రాహ్మణు లెల్లయెడలను బాధింపబడి యుండిన కారణమునను, గ్రంథాలయము లూచముట్టుగ నాశము గావింపబడియుండుటవలనను దేశమునందు వైదికవిద్య యణగారిపోయెను, వేదార్థమును గ్రహించి వివరింపగల విద్వాంసుల సంఖ్య సన్నగిలెను. కావున విద్యారణ్యయతీంద్రుల యాదేశానుసారము సనాతన ఆర్యధర్మములను ఉద్ధరింప కంకణము గట్టుకొని వేదమార్గప్రతిష్ఠాపకులను బిరుదు వహించిన విద్యానగర చక్రవర్తులు వేదార్థమును వెల్లడిసేయుట తమ ప్రథమ కర్తవ్యముని నిశ్చయించి తత్కార్యమును నిర్వహించుటకు తమ కుల గురువైన మాధవాచార్యుల తమ్ముడయిన సాయణాచార్యులను నియమించిరి. ఆయన వేదవిద్యావిశారదులైన విద్వాంసుల సహాయమున వేదములకు నూతన భాష్యమును విరచించెను—దీనికి సాయణ భాష్యమని పేరు. సాయణాచార్యుల మార్గము ననుసరించి రాయల ప్రేరణ వల్లను రాజకుమారుల ప్రోత్సాహమువల్లను పెక్కండ్రు విద్వాంసులు గృహ్య శ్రౌతధర్మ సూత్రములమీద వ్యాఖ్యానములు రచించిరి; అందు దేవరాజను నతడు యాస్కాచార్యుల నిరుక్తమునుమీద వ్రాసిన నిఘంటు వ్యాఖ్య ప్రసిద్ధికెక్కినది కొన్ని స్వతంత్ర రచనలు కూడ బయలు వెడలినవి. చౌండపాచార్యుని ప్రయోగరత్నమాల స్మరింపదగినది వైదిక గ్రంథ పరిశోధన క్రీ. శ 15వ శతాబ్దాంతమువరకు సాగినది వేదములతోపాటు షడ్దర్శనములు కూడ పండితుల పరిశోధనకు గురియాయెను. అన్నిటికంటె వేదాంత మత్యధికముగ నభివృద్ధి జెందెను. మాధవ విద్యారణ్యుల దరువాతి కాలమునందప్పయ్య దీక్షితులు మున్నగు తత్త్వవిద్యా విశారదులు అద్వైత వేదాంతమును గూర్చి పెక్కు సుప్రసిద్ధ గ్రంథములను రచించిరి. వేదాంత దేశికులు పిళ్లైలోకాచార్యులు మనవాళ మహామునులు లక్ష్మీకుమార తాతాచార్యులు కందాళదొడ్డయాచార్యులు మున్నగువారు విశిష్టాద్వైతమును గూర్చియు నక్షోభ్యతీర్థులు బ్రహ్మణ్యతీర్థులు, వ్యాసతీర్థులు రాఘవేంద్రతీర్థులు మొదలైనవారు ద్వైతమును గూర్చియు ననేక గ్రంథములను వ్రాసిరి. వీరి కృషికి ఫలితముగ పై మూడు సమయముల సిద్ధాంతములును జనసామాన్యమునకు సుపరిచితము లాయెను వేదవేదాంగ వేదాంతముల వలె సారస్వతము కూడ సర్వతోముఖముగ నభివృద్ధి జెందెను. కావ్యము చంపువులు, గద్యకావ్యములు, నాటకములు, శాస్త్రగ్రంథములు త్రెవ్వ తండములుగ వెలువడినవి గంగాదేవియొక్క మధురావిజయ మొక్కటి దప్ప పేర్కొనదగిన శ్రేష్ఠకావ్య మెద్దియు విరచింపబడలేదు. మధురావిజయము చరిత్రాత్మకమైన కావ్యము. అందు గంగాదేవి తన భర్తయైన కుమారకంపరాయలు మధురా సురత్రాణుని జయించిన వృత్తాంతమును వర్ణించినది. ఆమె మార్గము ననుసరించి డిండిమ కవులును దరువాతి నాయకయుగమున

రామభద్రాంబయు సాళువాభ్యుదయాచ్యుతరాయాభ్యుదయ రఘునాథాభ్యుదయాది కావ్యములను రచించిరి. ఇవి చరిత్ర రచయితల కత్యంతోపయుక్తములైనను సాహిత్యవిమర్శకుని కివి సామాన్య రచనలని తోచకపోవు. వేదాంతదేశికుల యాదవాభ్యుదయము, హంససందేశము ఉత్తమ కావ్యములని ప్రసిద్ధికెక్కినవి. యాదవాభ్యుదయమున కప్పయ్యదీక్షితులవంటి మహనీయుడు వ్యాఖ్యానము రచించుటయే దాని యుత్కృష్టతను నిరూపించుచున్నది. చంపువులలో ముఖ్యమైనది యోగువ తిరుమలాంబయొక్క వరదాంబికా పరిణయము. ఇదియు చరిత్రాత్మకగ్రంథమే. గద్యకావ్యములలో శ్రేష్ఠమైనది వామనభట్టబాణుని వేమభూపాలచరితము. వామనుడు విద్యారణ్యుల శిష్యుడు. బహుగ్రంథకర్త భట్టబాణుని రచనలకు సదృశమైన గద్యకావ్యము నిర్మింపవలయునని వేమభూపాల చరిత్రను రచించెను. కొంచె మించుమించు నితని గద్యభట్టబాణుని రచనకు చేర్వవచ్చునని విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. నాటకము లనేకము వెలువడినవి. కృష్ణమిశ్రుని ప్రబోధచంద్రోదయము ననుసరించి విశిష్టాద్వైతపరముగ రచించిన సంకల్పసూర్యోదయము గణుతికెక్కినది. వామనభట్టబాణుడు రఘునాథచరిత కనకలేఖాకల్యాణమను రెండు నాటకములను రచించెను. విరూపాక్షమహారాయలు నారాయణీయ విలాసమను నాటకమును ఉన్మత్తరాఘవమను ప్రేక్షణికమును రచించెను, కృష్ణదేవమహారాయలు జాంబవతీపరిణయమును వ్రాసెను. ఇంకనెన్నో సంస్కృత నాటకములు రాయల యుగమున రచించబడినవి కలవు; కాని యా నాటకము లెవ్వియు పూర్వకృతులతో బోల్పదగినవి కావు. నాటకములతోబాటు భాణములును ప్రహసనములు కూడ నప్పటివారి యాదరమునకు పాత్రములైనవి. వామనభట్టబాణుని శృంగారభూషణ భాణమును అరుణగిరినాథ డిండిముని సోమవల్లీయోగానంద ప్రహసనమును ఆయాతరగతి రచనలలో ప్రశంసాపాత్రములైనవి. రాయలయుగమున శాస్త్రపరిశోధన చక్కగ సాగినది. గాంధర్వ నాట్యాలంకార వైద్యశాస్త్రములు ముఖ్యముగ నిచట పేర్కొనదగినవి. విద్యారణ్యులవారు సంగీతశాస్త్రముపై నొకగ్రంథమును రచించెనని చెప్పుదురు. అది ఇంతదనుక ఉపలబ్ధముగాలేదు. శార్ఙ్గదేవకృత సంగీతరత్నాకర మీ యుగమును సంగీత విద్వాంసుల పరిశోధనకు గురియైనది. తెలుగుదేశమున మొట్టమొదట నీ పరిశోధనకు పునాదివేసినవాడు రాచకొండ ప్రభువు సర్వజ్ఞసింగభూపతి. ఇతడు సంగీతరత్నాకరముపై నొక వ్యాఖ్యను రచించెను. ఇతనివలెనె ముమ్మడి ప్రౌఢరాయల యాస్థానము నలంకరించిన కల్లరసు మరియొక వ్యాఖ్యానమును వ్రాసెను. కల్లరసు నివ్యాఖ్య కర్ణాటక సంగీతమునకు పునాదియని సంగీత విద్వాంసులు చెప్పుదురు. కృష్ణదేవరాయల యాస్థాన విద్వాంసుడైన బండారు లక్ష్మీనారాయణ సంగీత సూర్యోదయమును అచ్యుతరాయల కాశ్రితుడైన సోమదేవుడు తాళాధ్యాయమును అళియ రామరాయల ప్రధానియైన వాగ్గేయకార రామయామాత్యుడు స్వరమేళకళానిధిని రచించిరి. నాయకయుగము రాయల యుగమున కనుబంధమని చెప్పవచ్చును. విద్యానగర పతనానంతరము తంజావూరు సర్వవిద్యలకు నెలవాయెను. రఘునాయకుడును నాతని మంత్రియైన గోవింద దీక్షితుడును, దీక్షితుని పుత్రుడైన యజ్ఞనారాయణ దీక్షిత వెంకటాధ్వరులును సంగీతవిద్యానిపుణులు. వారిచే విరచింపబడిన సంగీతసుధ చతుర్దండి ప్రకాశికల నెఱుంగని సంగీతవిద్వాంసు లుండరు. నాట్యశాస్త్రము, సంగీతమునం దొకభాగముగ పరిగణింపబడుటచేత దాని గూర్చి ప్రత్యేకగ్రంథములు వెలువడలేదు. కాని విజయనగర సంస్థానమున గాకపోయినను కొండవీటిలో నది ప్రభువంశుల ప్రత్యేకాదరాభిమానములకు పాత్రమాయెనని వసంత రాజీయ నాట్యచింతామణ్యాది గ్రంథములవలన దెలియవచ్చుచున్నది. అలంకార శాస్త్ర పరిశోధన ఆంధ్రదేశమున కాకతీయయుగముననె ప్రారంభమాయెను; విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రయశోభూషణము దీనియొక్క ప్రథమఫలమని చెప్పవచ్చును. సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుని రసార్ణవ సుధాకరమును, విశ్వేశ్వరుని చమత్కార చంద్రికయు దీనికి తరువాత విరచింపబడిన యుత్తమగ్రంథములు. విజయనగర సామ్రాజ్యమున వెలువడిన యలంకార రచనలలో భోగనాథుని యలంకారసుధానిధి మొదటిది. భోగనాథుడు మాధవవిద్యారణ్య సాయణాచార్యుల కనుజన్ముడు. క్రీ. శ. 1355 ప్రాంతమున నెల్లూరు రాజ్యమును పాలించిన రెండవ సంగమరాయలయొక్క నర్మసచివుడు. అలంకార సుధానిధి ఇంకను ముద్రితముగాలేదు. ఆ కాలమున విరచింపబడిన యలంకార శాస్త్ర గ్రంథములలో దానిస్థాన మున్నతమైనదని

వాఙ్మయవిమర్శకుల యభిప్రాయము. తరువాత రాయరాజ్యమున వెలసిన యలంకారశాస్త్రజ్ఞులలో నెల్లప్పయ దీక్షితులు వాసికెక్కినవాడు. అతని చిత్రమీమాంస లక్షణావళులు సుప్రసిద్ధ గ్రంథములు; అతని కువలయానందము జయదేవుని చంద్రాలోకమునకు వ్యాఖ్యయైనను స్వతంత్ర గ్రంథమువలె విరాజిల్లుచున్నది. రాయరాజ్యమున వర్ధిలిన అలంకారశాస్త్రవేత్త లెందరో కలరు. వారి నిచ్చట పేర్కొనుటకైన వీలుపడదు. పరహిత బిరుదాంకితమైన వైద్యకుటుంబ మొకటి రెడ్డిరాజుల యాశ్రయమున వర్ధిల్లినట్లు శాసనములవలన దెలియుచున్నది; కాని పరహిత సంహితి రచయిత కా కుటుంబముతో నెదియేని సంబంధము కలదో లేదో తెలియదు. ఇమ్మడి బుక్కరాయల ప్రాణాచార్యుడైన లక్ష్మణాచార్యుడు వైద్యరాజవల్లభమను గొప్ప గ్రంథమును రచించెను. ఇది యింకను ముద్రితము గాలేదు

సంస్కృతమును బోలి దేశభాషలను గూడ విజయనగరాధీశ్వరు లాదరించి పోషించిరి; కాని దేశభాషలన్నిటిని వారు సమానదృష్టిని జూడలేదు. ద్రావిడముకంటె నధికముగ గన్నడమును, గన్నడముకంటె నతిశయముగ నాంధ్రమును వారాదరించి మన్నించిరి. రాయపీఠాధిపతులలో దమిళ రచయితలను జేరదీసి గౌరవించిన ప్రభువు కృష్ణరాయలొక్కడే; కన్నడమునకు సంగమవంశ కాలమునను కృష్ణరాయల కాలమునను గొంతకొంత రాయల యాస్థానమున ప్రాపు గల్గినది; కాని తెనుగునుబోలి దానికి రాయసంస్థానమున ప్రాధాన్యత లభింపలేదు. మొదటి హరిహరరాయల కాలమునుండి ముమ్మడి వెంకటపతిరాయల కాలమువరకు తెలుగుకవుల కాశ్రయమిచ్చి వారిని గ్రంథరచనకు బ్రేరేపింపని రాయలు లేరు; రాయలమార్గము ననుసరించి సామంత నాయకాది సమసాధికారవర్గమును దెలుగు భాషయెడ నాదరము చూపుటవలన దాని ప్రాబల్యమతిశయమై దక్షిణభారతమం దెల్లయెడలను రాజభాషయై నాగరతకు ముద్రయై పెంపొందెను. రాయల యుగమున ఆంధ్ర సారస్వత మెట్లభివృద్ధి నందెనో యక్షరాస్యులైన యాంధ్రులందర కెరిగిన విషయమే; దానినిగురించి యిప్పుడు నేను విస్తరించి చెప్పవలసిన యావశ్యకత లేదు. కాని పండితులును విమర్శకులును సామాన్యముగ దృష్టింపక విడిచిపెట్టు విషయ మొక్కటి కలదు. దాని నిప్పుడు స్మరింపక తప్పదు. అన్యభాషల కవులవలె ఆంధ్రకవులు స్వతంత్ర రచనలను దలపెట్టక సంస్కృతగ్రంథములను దర్జుమా సేయుటతో దృప్తినందిరి. రామాయణ మహాభారతాది సుప్రసిద్ధ దేశీయేతిహాసములనే కాక అష్టాదశ పురాణములను ఉపపురాణములను స్థలపురాణములను, కావ్యనాటకాది వివిధ సంస్కృతగ్రంథములను దెనిగించిరి. దీనికి కారణమేమి? స్వతంత్ర గ్రంథరచనకు శక్తిచాలమిచేనని కొందరు సమాధానము చెప్పుదురు. ఇది సరియైన సమాధానము గాదు. ఏలనగా వారు తెనిగించినవి 'తు' 'చ' తప్పని భాషాంతరీకరణములు గావు. స్వతంత్రనిర్మాణసామర్థ్యము వారికి గలదని రుజువుసేయగల సాక్ష్యము వారి తెనుగుసేతలందు కలదు. వారట్లు సంస్కృతగ్రంథముల ననువదింపగడగుటకు వాస్తవమైన కారణము వారి పోషకులను దృప్తిపరచుటకొరకే. సంస్కృతభాష నెరుగనివారికా భాషలో గుప్తమైయుండు మత సిద్ధాంతములను ధర్మవిశేషములను ఎరుకపరచుటకు ఆ కాలపు రాజులును సామంతులును దమ యాస్థానమందలి కవులను నియోగించిరి. వారి యాంధ్రీకరణముల మూలమున ఆర్యసంస్కృతి యాంధ్రులకు సంక్రమించినది. సంస్కృతభాషా పరిచయము లేకపోయినను నేటి యాంధ్రులకు సంస్కృత వాఙ్మయ విశేషములు కరతలామలక మగుట ఆ రాజుల ప్రసాదమువలననె. ఇదియె విజయనగర రాయలు మన సంస్కృతికి జేసిన ప్రధానసేవ.

విగ్రహవ్యావర్తని

ఆర్య నాగార్జునుడు

పూర్వపక్షము

సర్వభావ సమితి సర్వత్ర నిఃస్వభావమ్మ యయిన, నిఃస్వభావమగుచు
వఱలు మీ వచస్సు స్వాభావ్యవినివర్తన క్రియా సమర్థమ్ము కాదు.

పైగ మీ వాక్కు సస్వభావమ్మటంచు నాలకించి మీదు ప్రతిజ్ఞ హానిని బొందె;
వైషమిక దోషమద్దాన ప్రాప్తమయ్యె; కాన హేత్వంతరమ్ము వక్తవ్యమగును.

మాటలాడకు మన్నట్టి మాడ్కి యిదియు నగు నటన్నది మీ బుద్ధి యగున యేని,
అదియ యుక్తమ్ము; సత్తైన పదము చేత పొడమ నున్నట్టి శబ్దమ్ము కెడయగలదు.

ప్రతిషేధ ప్రతిషేధ్యంబు తెఱగు నిట్టిద యటంచు బొడసూపిన, నే
చితికది దూరం; బిటు మీ ప్రతిజ్ఞ లాక్షణిక దోష పరతం బోవున్.

భావములను బ్రత్యక్షాన బడసి పరినివర్తితమ్ముల గావించు వాడ వేని,
ఆ ప్రమాణమ్ము లేనిదే యగును గాన భావములు దేని చేత లభ్యమ్ము లగును?

ఐంద్రియకముచే ననుమాన మాగమోపమానములు మూడు ప్రత్యుక్తిమానితములు;
త దనుమానాగమ ప్రసాధ్యమగు నర్థ సమితి దృష్టాంతమున గూడ సాధ్యమగును.

ధర్మతత్త్వజ్ఞులు కుశల ధర్మతత్త్వ కలన, లోక స్వరూప విజ్ఞానులీ ప్ర
పంచ సంస్థితి నంగీకరించువారు; శేష ధర్మసంస్థితి నిట్లె చెప్పవలయు

నైర్యాణిక ధర్మంబు, లనైర్యాణిక ధర్మములు, న నైర్యాణికమున్
నైర్యాణికమ్ము తత్త్వ మ్మార్యాగ్రేసరుల చేత నాదిష్టంబుల్.

ధర్మములకు స్వభావమ్ము తనర దేని, నిఃస్వభావమ్మునకు పేరు నెగడ రాదు;
అభిధ సస్వభావమున కే యమరుచుండు; వస్తుహీనమ్ము నామమ్ము పరగు టెట్లు?

అనువాదము : శ్రీ జి. వి. కృష్ణరావు

ధర్మమునకంటె వేఱుగా దనరునేని। యభిద, యదియు నేతద్ధర్మమందు నుండ
బోదు; ధర్మమ్మునకు నన్య భూతమగుచు। నున్నచో నది యుపదేశ నార్హమగును.

ఉన్నదానికే ప్రతిషేధ మొప్పుచుండు—।నిలయమున బాత్ర లేదని పలుకుచుండు;
మట్టులే స్వభావ మ్మున్న యపుడ కాన। బడునుగాదె యద్దాని వ్యావర్తనమ్ము.

ధర్మముల్ నిఃస్వభావత దనరునేని। ఏది మీమాటచే బ్రతిషేధనుందు?
ధర్మముల్ ప్రతిషేధ్యముల్ తనరునేని। యవియు సద్వాక్కున బ్రతిషేధ్యమ్ము లగును.

మూఢమతి మృగతృష్ణికాంబువుల గ్రాహ। మెట్లు ప్రతిషేధ్య మగుచున్న, దట్లె నిఃస్వ
భావతా భాసమాన ధర్మావలోకిత। మ్మసత్య తత్త్వము నివర్తనము పొందు.

అనుట యుక్తమ్ము కాదు; గ్రాహాదికములు మూడు, ప్రతిషేధ మాదిగా బొలుచు త్రిపుటి
కలసి యాఱు ధర్మమ్ములు గ్రాలుచున్న వనుచు నంగీకరించుటే యగును జుమ్ము.

గ్రాహ మది లేని దగునేని, గ్రాహ్యములై। యల గ్రహీతయు లేనివా డగునయేని,
వానితోపాటు ప్రతిషేధ భావ మాది యైన త్రితయమ్ము లేనిదే యగును జుమ్ము.

ప్రతిషేధ ప్రతిషేధ్య। ప్రతిషేద్ధలు గల్గరేని, భావము లెల్లన్
స్థితిమై సిద్ధించును; వా।ని తత్త్వ మీకై వడి పరినిష్ఠంబొందున్.

అందుచేత హేతువసిద్ధమగును; నిఃస్వభావతను నేది హేతువై పరగఁగలదు?
హేతు రహితమ్ముగా నర్థ మెసగునేని, అర్థమయ్యదెట్లు ప్రసిద్ధి నందగలదు?

భావ నస్వభావత్వ నివర్తనమ్ము। హేతుహీనత సిద్ధి నీ కెనయునేని,
భావ నస్వభావత్వమ్ము వఱలుచుంట। హేతు హీనత సిద్ధి నా కెనయగలదు.

హేతువున కున్కి, భావ సంఘాతమునకు। నిఃస్వభావత్వ కలనమ్ము నిశ్చయించు
వాదమెట్లు గన్న ననుపపన్నమగును; వర్తిలదు నిఃస్వభావ భావమ్ము జగతి.

ప్రథమమున ప్రతిషేధ, మాపైని దాని। విషయ ముండు నన్నను, కాక వీనివ్యత్య
యమ్ము చెప్పికొన్నను సిద్ధి యగుట లేదు; ఒక్కతఱి నున్న స్వాభావ్య మున్నదగును.

సశేషము

ఆంధ్ర పురోగమనం

ద్వితీయ పంచవర్షప్ర ళిక

శ్రీ పి. వి. ప్రసాదరావు

ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళిక పరిసమాప్తికావటంతో ఆ కాలంలో గడించిన అనుభవాలను పురస్కరించుకొని, ప్రజల అవసరాలను వారి సహకారాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికను రచించడం జరిగింది. ఇది 1956 ఏప్రియల్ 1 వ తేదీన అమలులనకు వచ్చినది. ఇది వెనుకటి దానికన్నా అన్ని విధాల విశిష్టమైనది. ఎందువలనంటే జిల్లాల వారిగా గల పరిస్థితులను దృష్టిలో పెట్టుకొని దీన్ని రచించారు. అనగా అడుగునుంచి ఈ ప్రణాళికను తయారు చేసుకుంటూ వచ్చారన్నమాట.

ప్రజల అవసరాలను తీర్చేమే లక్ష్యంగా పెట్టుకున్న ఈ ప్రణాళికలో, రాష్ట్రంలో వ్యవసాయోత్పత్తిని పెంచడానికి ఉద్యోగావకాశాలను విస్తృతం చేయటానికి, వెనుకబడిన తరగతుల వారిని ఉద్ధరించడానికి, జీవిత ప్రమాణాలను అభివృద్ధి చేయటానికి సాంఘికాభివృద్ధి ప్రణాళికలద్వారా మహత్తర చైతన్యాన్ని తీసికొనిరావటానికి, ఎక్కువ అవకాశాలు ఇవ్వబడినవి. ఇదంతా చాలా పెద్ద వ్యయంతో కూడిన పని. నిజానికి ప్రతిగ్రామంలోనూ ఒక్కొక్క అభివృద్ధి ప్రణాళికను అమలు జరపటం, ప్రతి జిల్లాలోను ఒక పెద్ద పరిశ్రమను నెలకొల్పటం, జరగాలంటే కనీసం రు 500 కోట్లు అయినా కావాలి. కాని ఆర్థిక స్తోమతు దృష్టిలో నుంచుకొని, వీలయినంత మేలు చేకూర్చాలనే ఉద్దేశంతో ఈ క్రింది విధంగా ఆయా పద్దులకు ధనాన్ని కేటాయించారు. మొత్తం కేటాయించిన ధనం రు 116.20 కోట్లు. కాని ఈ మొత్తం రు 150 కోట్ల వరకు పెరగవచ్చునని అనుకొనుచున్నారు. ఇక పద్దుల వివరాలు.

వ్యవసాయం : రు 16 కోట్లు. జాతీయ విస్తరణ పథకాలు : రు 11 కోట్లు. సాగు, విద్యుత్సౌకర్యాలు : రు 56 కోట్లు. పరిశ్రమలు : రు 10 కోట్లు. ప్రజారోగ్యం : రు 8 కోట్లు గృహ నిర్మాణం : రు 2 కోట్లు విద్య: రు 8 కోట్లు, సాంఘిక సంక్షేమం: రు 3 కోట్లు.

ఆయా రంగాలలో సాగుతున్న పురోగమనాన్ని గూర్చి క్లుప్తంగా తెలియజేసాను.

వ్యవసాయం

రాష్ట్రంలో నూటికి 70 మంది వ్యవసాయం మీదనే జీవిస్తున్న కారణంగా, వంశపారంపర్యంగా వస్తున్న వృత్తులలో వ్యవసాయం ముఖ్యమైందైన కారణంగా, వ్యవసాయాభివృద్ధికై ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికలో ఇంచుమించుగా రు 16 కోట్లు కేటాయించారు. జపాను వరిసాగు విధానాల ద్వారా, నమూనా వ్యవసాయ క్షేత్రాలద్వారా, వ్యవసాయ, వాణిజ్య పంటలకు సంబంధించిన పరిశోధనల కేంద్రాల ద్వారా, మేలిరకపు విత్తనాల సరఫరా ద్వారా, సకాలపు వ్యవసాయపు ఋణాలద్వారా, భూసార సంరక్షణ విధానాలద్వారా, నీటి వనరుల అభివృద్ధిద్వారా, రసాయనిక ఎరువుల సరఫరాద్వారా, ఇంకను అనేక విధాల, వ్యవసాయ రంగంలో చెప్పుకోదగిన అభివృద్ధి జరుగుతున్నది.

అధికాహారోత్పత్తి పథకాలద్వారా 8 లక్షల టన్నులు ఇతర నీటిపారుదల ప్రాజెక్టులద్వారా 2 లక్షల 80 వేల టన్నులు ధాన్యం అదనంగా పండించటానికి ప్రయత్నాలు విరివిగా జరుగుతున్నవి కొత్త భూములు అనేకం సాగులోకి వస్తున్నవి జొన్నల నిమిత్తం ప్రాంతీయ పరిశోధనకేంద్రాలను స్థాపిస్తున్నారు ఉత్తమజాతి పశువులను పెంపొందచేయటానికి మార్గాలను అమలుపరుస్తున్నారు. జాతీయ విస్తరణ కేంద్రాలలో 300 విత్తనాల క్షేత్రాలను ప్రారంభిస్తారు. పచ్చిఎరువుల ఉత్పత్తి 12 లక్షల టన్నుల వరకు పెరుగుతుంది. భూసార సంరక్షణకోసం

తీసికొంటున్న చర్యలవలన 8600 ఎకరాల భూమి అదనంగా సాగులోనికి రానున్నది

అంతేగాక పశువుల గ్రాసం విషయంలోకూడా ప్రభుత్వం శ్రద్ధ తీసికొంటున్నది. పశువుల తిండికి పనికి వచ్చే పంటలను అధికంగా పండించాలనీ, ప్రతి తాలూకాలోనూ సరిగా మంచిరకం పచ్చికను పెంచే విధానాన్ని ప్రదర్శించే కేంద్రాలను ప్రారంభించాలని ప్రభుత్వ సంకల్పం.

ఇదంతా ఇలా ఉండగా, బాపట్లలోని వ్యవసాయకళాశాలను అన్నివిధాల అభివృద్ధి చేస్తున్నారు. నవీన వ్యవసాయ విధానాలలో ప్రతి ఏటా 72 మంది కర్షకులకు ఇచ్చట శిక్షణను ఇస్తారు. ఇచ్చటి వ్యవసాయపరిశోధనా కేంద్రంలో ఏటా 600 మంది మేస్త్రీలకు, ఫీల్డుమెన్‌కు శిక్షణ ఇస్తారు

ఈ విధంగా చూస్తే, వ్యవసాయరంగంలో ఎంత అభివృద్ధి జరుగుతున్నదీ సులభంగా అవగతం అవుతుంది

విద్యారంగం

విద్యారంగంలో అభివృద్ధి సాధించటానికి 760 64 లక్షలు కేటాయించారు. ఆంధ్రదేశం విద్యారంగంలో చాలావరకు పురోగమనాన్ని సాధించింది. ఈ నాడు మనకు రెండు విశ్వవిద్యాలయాలు-ఆంధ్ర, వెంకటేశ్వర-ఉన్నవి. తిరుపతిలో 1954 సెప్టెంబరు 2 న వెంకటేశ్వర విశ్వ విద్యాలయం నెలకొల్పారు ఈ రెండూగాక గుంటూరుకు ప్రత్యేకంగా విశ్వవిద్యాలయం ఒకటి ఏర్పడే అవకాశం ఉన్నది. (ఒక్క గుంటూరు జిల్లాలోనే 14 కళాశాలలు 1146 హైస్కూళ్లు, 2566 ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలు, 182 నిర్బంధ ప్రాథమిక విద్యాకేంద్రాలు, 40 వయోజన కేంద్రాలు, 12 ట్రెయినింగు స్కూళ్లు ఉన్నవి.

ప్రాథమిక విద్యాలయాల విషయంలోగానీ, వయోజనవిద్యాలయాల విషయంలోగానీ, బేసిక్ విద్యాలయాల విషయంలోగానీ సంస్కృత పాఠశాలల విషయంలోగాని, ఉన్నతపాఠశాలల విషయంలోగానీ బ్రహ్మాండమైన అభివృద్ధి ఈ ద్వితీయ ప్రణాళిక పూర్తి అయ్యేలోగా రానున్నది. 2000 బేసిక్ విద్యాలయాలు, 20 కొత్త ఉన్నతపాఠశాలలు, 1000 ఏకోపాధ్యాయ పాఠశాలలు నెలకొల్పబడనున్నవి 1500 పాఠశాలలను ప్రాతిపదిక పాఠశాలలుగా మారుస్తారు. ఈవిధంగా రాష్ట్రంలో విద్యాభివృద్ధిప్రణాళిక పూర్తి అయ్యేనాటికి బ్రహ్మాండంగా కనపడనున్నది.

నీటివసరులు-ప్రాజెక్టులు

ఆహారపంటలుగానీ, వాణిజ్య పంటలుగానీ, నీటివసరుల వ్యాప్తివలన, ప్రాజెక్టులవలన పెరగటం జరుగుతుంది కనుక, వ్యవసాయాన్ని నమ్ముకొని ఉన్న గ్రామసీమలు నిత్యకల్యాణం పచ్చతోరణంగా విలసిల్లాలన్న నీటివసరులు, ప్రాజెక్టులు అమలుజరుగాలి కనుక ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళికా కాలంలో కృష్ణా,బారేజి స్కీము. తుంగభద్ర ప్రాజెక్టు, రాళ్ళపాడుప్రాజెక్టు ఎగువ పెన్నార్ ప్రాజెక్టు, భైరవానితిప్ప ప్రాజెక్టు ఇంకను మరికొన్ని ప్రాజెక్టులు ప్రారంభింపబడినవి. తుంగభద్ర ప్రాజెక్టువలన ఆంధ్ర ప్రాంతంలో కనీసం 50 వేల ఎకరాలయినా సాగులోనికి వసవి.

పంచవర్ష ప్రణాళికలో నాగార్జున సాగర్ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం చేర్చబడినది. ఇది ప్రపంచంలోని బ్రహ్మాండమైన ప్రాజెక్టులలో ఒకటి. దీని ఉత్తరపు కాలవఖర్చు రు 2620 లక్షలు, దక్షిణపుదైపు కాలవఖర్చు రు 6110 లక్షలు. మొదటికాలవవలన మొదటిపంట 1099 వేల ఎకరాలు, రెండవపంట 120 వేల ఎకరాలు సాగుఅవుతవి ఇక రెండవకాలవవలన మొదటిపంట 2008 వేల ఎకరాలు, రెండవపంట 175 వేల ఎకరాలు సాగు అవుతవి. మొదటి కాలవపొడవు 140 మైళ్లు రెండవకాలవ పొడవు 276 మైళ్లు.

ఈ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం పూర్తి అయ్యేటప్పటికి కనీసం పది సంవత్సరాలు పడుతుంది. దీనివలన సాగు అయ్యే భూములమీద వేయబడే పన్నులవలన దానికి అయ్యే పెట్టుబడిఖర్చులు రాగలవని అంచనా. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరణతో ఈ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం చక్కగా సాగగలదు. దీనివలన రాష్ట్ర ఆర్థిక సంపూర్ణత్వానికి ఎంతో అవకాశం లభిస్తుంది.

సహకారం

సహకార పద్ధతులమీద ఫ్యాక్టరీలు (పంచదార,సిమెంటు) నెలకొల్పటానికి, గ్రామీణప్రాంతాలలో ఉత్పత్తిఅయిన సరకులను సహకారపద్ధతులపై అమ్మకం చేయించటానికి, ఈ ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికలో ఎక్కువ అవకాశం ఇవ్వబడినది.

ఆయా గ్రామాలకు వినియోగ పడగలందులకై సుమారు 500 సహకారసంఘాలు స్థాపించబడనున్నవి. శాశ్వతంగా భూమిని బాగుచేసికొనటానికి, నీటి వసతులను బాగుచేసుకొనటానికి ఏటా సహకార బ్యాంకుల ద్వారా 48 లక్షలనుండి 155 లక్షలవరకు అప్పులు ఇవ్వబడగలవు. ఉత్పత్తి ఋణాలు 55-56 లో 176 లక్షలుఉంటే 60-61 నాటికి 400 లక్షలవరకు పెరగగలవు. ధాన్యసేకరణకు సంబంధించిన ముఖ్యమైన కేంద్రాలలో 55 గిడ్డంగులు, మారుమూల గ్రామాలలో 120 చిన్నగిడ్డంగులు నిర్మిస్తారు. ప్రతిసంవత్సరం సహకారసంఘాల మూలసూత్రాలలో, వాని నిర్వహణ మార్గాలలో 31, 500 మంది పంచాయితీదార్లకు శిక్షణను ఇస్తారు.

తిరుపతిలోని సహకార ఇన్‌స్టిట్యూట్‌లో ఏటా 50 మంది చొప్పున, అనంతపురం, రాజమండ్రి నగరాలలో కొన్నివందలమందికి శిక్షణ ఇవ్వబడుతుంది. వ్యవసాయ మార్కెటింగ్‌లో 62 మంది సహకారశాఖాధికారులకు, 50 మంది అధికార సభ్యులకు శిక్షణ ఇస్తారు.

అటు శిక్షణ ఇవ్వటంతోపాటు, సహకార పద్ధతులపై చిన్నచిన్న పరిశ్రమలుకూడా నెలకొల్పబడటం జరుగుతున్నది.

చేనేత పరిశ్రమ

రాష్ట్రంలోని కుటీరపరిశ్రమలన్నింటిలో చేనేతపరిశ్రమ ప్రముఖమైనది. రాష్ట్రంలో 21, 90, 000 పై చిల్లర చేనేత మగ్గాలున్నవి. దానివలన సుమారు 6 లక్షలమంది బ్రతుకుతున్నారు. చేనేత పారిశ్రామికులలో నూటికి 35 మంది సహకార సంఘాలక్రింద పనిచేస్తున్నారు. మిగిలినవారు మాస్టరు వీవర్లక్రింద పనిచేస్తున్నారు. వీరినికూడా సహకార సంఘాలక్రిందకి తీసికొనిరావటానికి కృషిజరుగుతున్నది. తత్కారణంగా వీరికి సదుపాయాలు అనేకం లభ్యం కాగలవు.

1955-56 సంవత్సరంలో 1, 38, 54, 000 రూపాయలు ఖర్చుకాగల పథకాలను అమలు జరుపటానికి, రాష్ట్రప్రభుత్వం అఖిలభారత చేనేతబోర్డు వారికి తత్సంబంధమైన కార్యక్రమాంశాలను పంపినది. అంతేగాక రాష్ట్రప్రభుత్వం సహకార పద్ధతులపై 77 విక్రయశాలలను నెలకొల్పింది. ఈ చేనేత పరిశ్రమవిషయంలో మరమగ్గాలను ప్రవేశపెట్టడానికి ప్రభుత్వాలోచనలో ఉన్నది కాని ఇవి ఈ పరిశ్రమను నమ్ముకొన్న వారికి ప్రతిబంధకాలని ఆందోళన సాగుతున్నది.

విద్యుచ్ఛక్తి

విద్యుచ్ఛక్తి అనేది కేవలం ఒక సౌకర్యం మాత్రమే గాక, గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థను చక్కబఱచే ఒక మహత్తర సాధనం అనికూడా గమనించారు. అనేక గ్రామీణ పరిశ్రమలు సులభంగా సాగటానికి, వ్యవసాయాభివృద్ధి జరగటానికి, విద్యుచ్ఛక్తి అవసరమయిన కారణంగా ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళికలోనే దీని విషయంలో అత్యంత శ్రద్ధ తీసికొనటం జరిగింది. తత్కారణంగా ఆ ప్రణాళిక పూర్తిఅయ్యేనాటికి 4300 వ్యవసాయ కేంద్రాలకు 13800 గ్రామ పరిశ్రమలకు విద్యుచ్ఛక్తి సప్లయి ఏర్పాటయినది 681 పట్టణాలకు పల్లెలకు విద్యుద్దీపాల సౌకర్యం ఏర్పడినది ప్రణాళిక ప్రారంభంలో 305 పట్టణాలకు మాత్రమే విద్యుచ్ఛక్తి లభ్యమయినది ప్రణాళిక ప్రారంభం నాటికి 21,000 కిలోవాట్ల విద్యుదుత్పాదన శక్తి ఉంటే ప్రణాళిక అంత్యం నాటికి 62000 కిలోవాట్ల వరకు పెరిగింది. సాలుసరి ఆదాయం ప్రారంభంలో 110 లక్షలయితే అంత్యం నాటికి 168 లక్షలవరకు పెరిగింది.

ఇక ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక విషయం:

విద్యుదుత్పాదన ప్రాజెక్టులకై ఈ ప్రణాళికలో 21 76 కోట్లు కేటాయించారు. ఇది, మొత్తం ప్రణాళిక ఖర్చు అయిన 118 8 కోట్ల రూపాయలలో 18% మాత్రమే.

ఈ ప్రణాళికా కాలంలో అమలు జరుపబడనున్న విద్యుచ్ఛక్తి పథకాలవలన 1564 పట్టణాలకు గ్రామాలకు విద్యుత్సరఫరా ఏర్పడుతుంది. సగటు తలసరి వినియోగం 20 యూనిట్లకు పెరుగుతుంది. అసలు ఈ విద్యుచ్ఛక్తిని ఎన్నోరెట్లు అభివృద్ధి చేయటానికి మాచ్‌ఖండ్ వద్ద 21,250 కిలోవాట్ల శక్తిగల మిగతా మూడు యంత్రాలను స్థాపించటం, తుంగభద్ర డాం వద్ద 9000 కిలోవాట్ల శక్తిగల నాలుగు యంత్రాలను స్థాపించటం, తుంగభద్ర నుంచి జలవిద్యుచ్ఛక్తిని పెంపొందించి 'గ్రిడ్' సప్లయిని పటిష్టం చేసేందుకు

నెల్లూరువద్ద 30 వేల కిలోవాట్ల థర్మల్ కేంద్రాన్ని ఏర్పాటు చేయటం జరుగుతుంది. ఈ పనులవలన అదనముగా 30,000 కిలోవాట్ల విద్యుదుత్పాదన శక్తి లభించటము, సాలుసరి ఆదాయం 147 కోట్లనుండి 315 కోట్ల వరకు పెరగటం సంభవిస్తుంది

రెండుకోట్ల పైగా జనాభా గలిగిన ఆంధ్ర రాష్ట్రానికి ప్రస్తుతం మాచ్ ఖండ్, తుంగభద్ర జలవిద్యుచ్ఛక్తి పథకాలవలన విద్యుచ్ఛక్తి లభ్యమవుతున్నది. సీలేరు, శ్రీశైలము, సింగారెడ్డి. లక్ష్మిరెడ్డి, సిద్ధేశ్వరం పులిచింతల, నాగార్జున సాగర్ మొదలగు జలవిద్యుత్పథకాల వలన ఆంధ్రరాష్ట్రం యొక్క విద్యుచ్ఛక్తి అధికతరంగా ఇనుమడింపగలదు. తత్కారణంగా వ్యావసాయక, పారిశ్రామిక పురోగమనానికి పునాదిరాయి వేయబడుతుంది.

లఘు, కుటీరపరిశ్రమలు

లఘు, కుటీరపరిశ్రమలవలన నిరుద్యోగ సమస్యను పరిష్కరించటానికి అవకాశం గల్గటమేగాక గ్రామీణజీవితంలో మహత్తరమైన ఆర్థిక చైతన్యాన్ని సాధించటానికి కూడా అవకాశం గల్గుతున్నది. ఇవి ఎక్కువగా కాకినాడ—పెద్దాపురం, కడప—కర్నూలు కమ్యూనిటీప్రాజెక్టు కేంద్రాలలో నెలకొల్పబడుతున్నవి. ఈ కేంద్రాలు స్వచ్ఛంద సేవద్వారా ప్రజలను సంఘటితపరచి, వారిచే కాయకష్టం విలువను, గౌరవాన్ని గుర్తింపచేయటానికి నెలకొల్పబడినవి. మొదటి కేంద్రంలో తేనెపట్టు పరిశ్రమ, కుట్టుపని, పాదరక్షల పరిశ్రమ, దంపుడుబియ్యం పరిశ్రమలు, రెండవ కేంద్రంలో తాపీపనివారి శిక్షణ, కంబళ్లనేత పరిశ్రమ, నూలువడుకు పరిశ్రమ, తేనెపట్టు పరిశ్రమ, దంపుడుబియ్యం పరిశ్రమ—వీనికి సంబంధించిన పథకాలు అమలులోనున్నవి.

సామర్లకోటను లఘుపరిశ్రమల కేంద్రంగా రూపొందించటానికి $3\frac{1}{2}$ లక్షల రూపాయలు వ్యయం కాగలదని, అందుకు కేంద్రపరిశ్రమలశాఖ నిర్ణయించినదని తెలుస్తున్నది.

ఉన్నికి, ఉన్నినూలుకు రంగులు వేసే ఫ్యాక్టరీని ఏలూరులో ఏర్పాటుచేయటానికి రాష్ట్రప్రభుత్వం కేంద్రప్రభుత్వానికి కొన్నిలక్షలు ఖర్చుఅయ్యే ఒక పథకాన్ని పంపినది. తివాచి పరిశ్రమ పునరుద్ధరణకు సహకారశాఖవారు సమర్పించిన రూ 5 లక్షలు విలువగల పథకాన్ని ఆంధ్రప్రభుత్వం పరిశీలిస్తున్నది. ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణతో, వరంగల్‌లోని తివాచీ పరిశ్రమను కూడా ఈ ఏలూరులోని తివాచీ పరిశ్రమతో కలిపి, ఒకే ఒక పెద్దపథకంక్రింద అభివృద్ధి చేయటానికి అవకాశాలు లభిస్తవి.

ఇక తోళ్లపరిశ్రమ విషయం. ఆధునిక పద్ధతులలో తోళ్లను పదునుచేయటంలోనూ పాదరక్షలు వగైరా చేయటంలోనూ యువకులకు శిక్షణఇచ్చే నిమిత్తం ఏలూరులో ఒక కేంద్రం ఏర్పాటుచేయటానికి ఆంధ్రప్రభుత్వం నిశ్చయించినది. అందువలన అనేకమందికి జీవనోపాధి గల్గటమేగాక, నైపుణ్యం కూడా అలవరుచుకోటానికి అవకాశం లభ్యమవుతుంది. శిక్షణానంతరం వృత్తి ప్రారంభించేందుకు పరికరాలనిమిత్తం, తోళ్లనిమిత్తం, కోరినమొత్తం అప్పుగాకూడా ఇస్తారు. తోళ్లను పదునుచేసే పరిశ్రమవిషయంలో సహకారపద్ధతులపై పారిశ్రామిక ఎస్టేటు పథకాన్ని వివరాలతో సహా పూర్తిచేసి ఏ పారిశ్రామికవేత్తలయినా పంపితే, దాన్ని ప్రభుత్వం సానుభూతితో పరిశీలిస్తుందని ప్లానింగ్ మంత్రి శ్రీ కళా వెంకట్రావు గారు అన్నారు.

అఖిల భారత ఖాదీ సంఘంవారు $1\frac{1}{2}$ లక్షలు ఖర్చుపెట్టి 38 గ్రామాలలో 6 వేలమంది నూలు వడికేవారికి, 450 మంది నేతపనివారికి పనులు కల్పించారు. కాకినాడ-పెద్దాపురం అభివృద్ధి కేంద్ర ప్రాంతంలో 1956 సంవత్సరం మొదటి మూడు మాసాలలో రు. 5 లక్షలు విలువచేసే ఖద్దరు తయారయినది. సుమారు 265 వేల రూపాయలు వేతనాల క్రింద చెల్లించారు.

ఇదిగాక గుంటూరులో ఎనామెల్ వస్తువులు తయారుచేసే పరిశ్రమకు సంబంధించిన శిక్షణ కేంద్రం ఒకటి రు. 80 వేలతో నెలకొల్పబడనున్నది.

గూడూరు, సింహాచలం, పాపానాయుడుపేట గుట్టూరు గ్రామాలలో గాజు పరిశ్రమ ఏర్పడినది. కొన్ని కేంద్రాలలో గాజులేగాక పూసలుకూడా తయారు చేస్తారు. అంతేగాక శిక్షణకూడా ఇవ్వడం జరుగుతున్నది. గూడూరు కేంద్రంలో 15 మంది, సింహాచలంలో 15 మంది, పాపానాయుడు పేటలో 6 గురు ఈ పరిశ్రమలో శిక్షణ పొందుతున్నారు.

మేకులు, త్రాళ్లు పేనడం పరిశ్రమలో, శిక్షణ ఇవ్వటానికి బారువలోనూ, కుంభకారక వృత్తిలో శిక్షణ ఇవ్వటానికి రాజమండ్రిలోనూ శిక్షణాలయాలు ఏర్పడినవి.

కొండపల్లి బొమ్మలు, ఏటికొప్పాక లక్కపిడతలు, తిరుపతి చందనపు బొమ్మలు, మొదలైన కుటీర పరిశ్రమల అభివృద్ధికి ఎన్నో అవకాశాలను ప్రభుత్వం కల్పిస్తున్నది.

ఇవన్నీ గాక అంబర్ చర్ఖా కేంద్రాలు అచ్చటచ్చట నెలకొల్పారు. వీనిలో 1500 మందికి శిక్షణ పొందటానికి అవకాశాలను కల్పించారు.

ఈ విధంగా ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికా కాలంలోను లఘు, కుటీర పరిశ్రమల వ్యాప్తికి ఎంతో దోహదం గలిగినది.

ఇక పెద్దపరిశ్రమల విషయం

గరివిడిలో ఫెర్రోమాంగనీస్ ఫ్యాక్టరీ, త్వరలోనే నెలకొల్పబడగలదు గూడూరులోని పింగాణీ ఫ్యాక్టరీ, మైకాగనులు, రాజమండ్రిలోని కాగితపు మిల్లు, గుంటూరులోని గోతాలమిల్లు, చల్లపల్లి, కైకలూరు, చుండూరు, చిత్తూరు, పాలకొల్లు, గ్రామాలలో పంచదారఫ్యాక్టరీలు, తాడేపల్లిలోని సిమెంటు ఫ్యాక్టరీ, ఈ మొదలైనవన్నీ పెద్దపరిశ్రమల అభివృద్ధికి సంబంధించిన అంశాలను తెలియచేస్తవి. ఇవి సహకారపద్ధతులపై నెలకొల్పబడనున్నవి.

ఒక్క పరిశ్రమలను నెలకొల్పటమే గాక, ఆయా వానిలో శిక్షణను గరపటానికి విద్యాకేంద్రాలు కూడా గలవు. కాకినాడలోని పోలీటెక్నిక్, సిరమిక్ స్కూలు, వుయ్యూరులోని పోలీటెక్నిక్ కళాశాల, చెప్పుకోతగినవి.

వైద్యరంగం

వైద్యం విషయంలో ద్వితీయ పంచవర్షప్రణాళికాకాలంలో ప్రభుత్వం అత్యంతశ్రద్ధను గనబరుస్తున్నది. విశాఖపట్టణంలో కింగ్ జార్జి హాస్పిటలు, గుంటూరులోని ప్రభుత్వ ఆసుపత్రి బ్రహ్మాండంగా వృద్ధిఅయినవి. మొదటిదానిలో రేడియోగ్రాంలో శిక్షణను కూడా ఇస్తారు. రెండవదానిలో రు. 10 లక్షలు వ్యయంచేసే అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు జరుగుచున్నవి. కర్నూలులోని ఆసుపత్రిలో మంచాల సంఖ్య 250 కి పెంచటానికి ఏర్పాట్లు జరుగుచున్నవి. ఒక వందమంది కాంపౌండర్లకు, 300 మంది నర్సులకు శిక్షణఇవ్వటానికి అవకాశాలు లభ్యమయినవి. ఇవిగాక విశాఖపట్నం మెడికల్ కాలేజి, గుంటూరు మెడికల్ కాలేజీలు విస్తృతం చేయబడినవి గుంటూరు కాలేజికి అదనంగా బ్రహ్మాండమైన భవనాలు నిర్మింపబడుచున్నవి. పైగా ఈ ద్వితీయ పంచవర్షప్రణాళిక పూర్తిఅయ్యేలోగా రాష్ట్రం మొత్తంమీద ఈ క్రింది వైద్యాలయాలు ఏర్పాటుకానున్నవి.

రెండు కుష్ఠువైద్య కేంద్రాలు, రెండు కుష్ఠు విశ్రాంతి కేంద్రాలు, 15 క్షయ చికిత్సాలయాలు, 6 నేత్ర వైద్యశాలలు, 8 దంత వైద్యాలయాలు, 10 కుటుంబనియంత్రణ కేంద్రాలు, 10 ప్రాథమిక ఆరోగ్య కేంద్రాలు, 1 దేశీయ వైద్యకళాశాల 6 సుఖరోగ చికిత్సాలయాలు, ఒక పిచ్చాసుపత్రి 1 దంత వైద్యకళాశాల.

ఈవిధంగా వైద్యరంగంలోకూడా చెప్పుకోదగిన పురోగమనం కనపడనున్నది..

ప్రజారోగ్యం

సమాజవికాస కేంద్రాలలోనూ, వెనుకబడిన ప్రాంతాలలోను ప్రజారోగ్యానికి సంబంధించిన వివిధ సమస్యలు పరిష్కారమవుతున్నవి.

క్షయ నివారణకు బి. సి. జి. టీకాలు వేయటం, ఒక మలేరియా లేబొరేటరీ, ఆరోగ్య విద్యాశాఖ, రెండు బాధానివారణదళాలు, 4 మలేరియా మాపక దళాలు, ఒక ఆహార పరిశోధనాదళం—ఇంకను ఇలాంటి దళాలు రాష్ట్రం మొత్తంమీద పనిచేస్తున్నవి. మలేరియావ్యాధి నిర్మూలన పథకం క్రిందకి—కొన్నివందల గ్రామాలు తీసికొనిరాబడినవి గ్రామసీమలో నీటిసరఫరా, పారిశుద్ధ్యం—వీనికి సంబంధించిన కార్యక్రమాలు అమలుజరుగుచున్నవి.

అంతేగాక ప్రజారోగ్యసంబంధమైన శిక్షణ ఇవ్వటానికి ప్రత్యేకశ్రద్ధను ప్రభుత్వం కనబరుస్తున్నది. దేశంలోని ప్రజారోగ్య శిక్షణ కేంద్రాలలో 30 మంది హెల్తు ఆఫీసరులు శిక్షణ పొందనున్నారు. క్షయ, కుష్ఠులాంటి ప్రత్యేక శాఖలలో 25 మందికి

శిక్షణ ఇస్తారు. 10 మంది ప్రజారోగ్యశాఖ ఇంజనీర్లకు పట్టణ నీటిసరఫరా, మురుగునీటి పారుదల కార్యక్రమాల్లో శిక్షణ ఇస్తారు. మాతా శిశు సంరక్షణ కార్యక్రమాల్లో కుష్ఠురోగ నివారణలో, క్షయ నివారణలో మొత్తం 40 మంది శిక్షణ పొందుతారు. ఈ విధంగా ఇంకను ఆయా చికిత్సలలో అనేకులు శిక్షణ పొందుతారు. విశాఖపట్టణం మెడికల్ కాలేజిలో 500 మందికి, గుంటూరులో 250 మంది శానిటరీ ఇన్స్పెక్టర్లకు శిక్షణ ఇస్తారు.

ఈవిధంగా ఆయా శాఖలలో శిక్షణపొందిన వ్యక్తులవలన రాష్ట్రంలోని ప్రజల ఆరోగ్యం విషయంలో రక్షణకు అవకాశాలు లభింపనున్నవి.

సంక్షేమ కార్యక్రమాలు

సంక్షేమ కార్యక్రమాలవలన ప్రజానీకంలో అనేక విధాలైన చైతన్యం ఏర్పడటానికి అవకాశం కల్గుతున్నది. శిశుసంక్షేమం, మాతా సంక్షేమం, కార్మికసంక్షేమం, గిరిజనసంక్షేమం,—ఇలా సంక్షేమానికి సంబంధించిన అనేకరకాల కార్యక్రమాలు అమలుజరుగుతున్నవి. అనాథలైన బిడ్డలను పెంచి పెద్దవారినిగా చేయటం, పతితలైన స్త్రీలను ఉద్ధరించటం కార్మిక శ్రేయస్సుకు సంబంధించిన వేతనాల అభివృద్ధి, ప్రావిడెంటుఫండు మొదలగు సౌకర్యాలను గల్గించటం, గిరిజనుల (షెడ్యూల్డు తరగతులు) ఆర్థిక, సాంఘిక, విద్యాభ్యున్నతికై దోహదం గల్గించు కార్యక్రమాలను అమలు జరపటం—ఇలాంటి పనులన్నీ సంక్షేమ కార్యక్రమాల పథకం క్రింద అమలు జరుగుతున్నవి. ఇలాంటివి రాష్ట్రం మొత్తంమీద 321 ఉన్నవి.

ప్రభుత్వం, రాష్ట్రంలో సంక్షేమ కార్యక్రమాలను నిర్వహించే సంస్థలకు ధనసహాయంచేస్తూ ఆవిధంగా కార్యక్రమాలను విస్తృతం చేస్తున్నది. భారత సేవక్ సమాజ్, రెడ్‌క్రాస్, రోటరీ, భారత గైడ్స్ అండ్ స్కౌట్సు ఇలాంటివన్నీ సంఘ సంక్షేమానికి కృషిచేస్తున్నట్టివే. జాతిని నైతికంగా తీర్చిదిద్దటానికి, ధర్మాభిరతులనుగా ప్రజలను చేయటానికి, ఈ సంక్షేమ కార్యక్రమాలు తోడ్పడుతున్న కారణంగా, ఏ ఇతర కార్యక్రమాలకు లేని ప్రాధాన్యం వీనికి ఉన్నది. ఈ కార్యక్రమాలలో శిక్షణ కూడా ఇవ్వబడుతున్నది.

అభివృద్ధి కేంద్రాలు

భారతదేశం మొత్తంమీద ఆంధ్రదేశంలో ఉన్నన్ని అభివృద్ధికేంద్రాలు మరి ఏ ఇతరరాష్ట్రంలోనూ లేవు. తత్కారణంగానే ఆంధ్రదేశంలో అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు చాలా ఎక్కువగా జరుగుచున్నవి

రాష్ట్రాన్ని 303 కేంద్రాలుగా విభజిస్తారు. ఇప్పటికి 79 కేంద్రాలు స్థాపితమయినవి. అగస్టులో 22 కేంద్రాలను నిర్ణయించారు. తిరిగి నవంబరులో మరికొన్నింటిని నిర్ణయిస్తారు. కేంద్రప్రభుత్వ సహాయంతో విశాఖజిల్లా ఏజన్సీ ప్రాంతంలో, అరకులోయలో మరికొన్ని ఏర్పాటు కాగలవు.

ఈవిధంగా రాష్ట్రం ఆయా రంగాలలో సముజ్జ్వల పురోగమనాన్ని సాధిస్తున్నది. ప్రభుత్వం చేసే పనులకు ప్రజలు కూడా హృదయపూర్వకంగా సహకరించిననాడు, ప్రభుత్వం ప్రజాశ్రేయస్సును అభిలషించి పనిచేసిననాడు రాష్ట్రం నిస్సంశయంగా మహోజ్జ్వల భవిష్యత్తును దర్శించగలదు.

క్రొత్తగడ్డ

చంద్రమౌళి

వహీదాలీ రోడ్డుచివర కనిపించాడు. రెల్లుగడ్డి గుడిసెలముందు అరుగుమీద కూర్చొన్న భర్తలతో సాంసారిక విషయాలు మాట్లాడుతున్న వెంకమ్మలూ, సీతమ్మలూ, లోపలికి వెళ్ళిపోయారు. వాళ్ళ భర్తలు లేచి క్రిందకు దిగి నిల్చున్నారు. వహీదాలీ ఒక్కొక్క యిల్లూ దాటుతున్నపుడు యింటి యజమానులు 'సలామా లేఖుం'లు కొడుతున్నారు. వహీదాలీ—కాదు, జనాబ్ వహీదాలీ మింటివంకకు చూస్తూ ఉదయ భాస్కరుకన్న మిడిసిపడుతున్నాడు. ఐతే తన నెత్తిమీది తురకటోపీ లేకపోతే—ఆ ఉదయభానుని తీక్ష్ణ వీక్షణాలకు దడిసి పారిపోవలసి వచ్చేదన్న సంగతి మరిచిపోయాడు. ఆ ఊరికే ముకుటం లేని మహారాజాయె మరి.

* * *

హైదరాబాదులో పోలీస్ యాక్షన్ జరగక మునుపు రోజులవి. అది నిజామాబాదుజిల్లాలో ఓ కుగ్రామం. అంతా కలిసినా వందకొంపలుండవ్. ఇళ్ళన్నీ గాలిచొరకుండా, వెలుతురు ప్రాంగణంలో అడుగుపెట్టడానికి వీలులేకుండా నిర్మించబడినవి. కప్పుకు సిమెంటు శ్లాబులో పెంకులో ఉపయోగించబడినై. ఆ ఊరిలోకల్లా జనాబ్ వహీదాలీ గారిదీ, పటేల్ జనార్దనరెడ్డిగారివీ చిన్న డాబాలు. వాటిచుట్టూ పట్నంలో (హైదరాబాదులో) మాదిరిగా చిన్న చిన్న బగీచాలున్నై. అంతకుమించి వేరే వాటిని యిళ్ళనటం యేమంత సబబుగాదు. కోతులు కొల్లలు గావటాన యింటి కప్పుమీద ముళ్ళకంచ లుంచబడినై. గట్టిగా గాలివాన కురిస్తే పడిపోయేలాంటివి. ఏ పని జరిగినా జనార్దనరెడ్డీ వహీదాలీగార్ల ఆమోదముద్రపడనిది జరిగేదిలేదు. వారిద్దరూ బజారున నడుస్తుంటే అంతా లేచి నిల్చోవాలి. సలాములు కొట్టాలి అది తరతరాలా వస్తున్న ఆచారం. అది జరగని నాడు—దాన్ని ఎవరైనా ఉల్లంఘించిననాడు—వాడు దండనార్హుడు "దొరా నేను నీబానిసోణ్ణన్నా" లాభంలేదు. జుల్మానా చెల్లించక తప్పదు కూడాను.

వహీదాలీ వెళ్ళిన తరువాత లేచిన వాళ్ళంతా కూర్చోనారంభించారు తలుపుచాటునుంచి బయటకు వచ్చిన భార్యల చూపులు 'ఏమిటీబానిసత్వం' అంటున్నట్లున్నై. భద్రయ్య ప్రక్కింటిశోభనాద్రిని దగ్గరకు పిలిచాడు. ఊరుబయట అసలు ఊరునానుకొని వేసుకొన్న పదియిళ్లూ యీ బజారు. అసలు ఊరికీ యీ పదిళ్ళకు యెంతో తేడా కనిపిస్తుంది. ఇళ్ళముందు శుభ్రంగా అలికి ముగ్గులు పెట్టున్నై. ఏమిటిబాబాయ్ అంటూ దగ్గరకొచ్చాడు శోభనాద్రి. శోభనాద్రిదీ భద్రయ్యదీ కృష్ణా జిల్లాలో చిన్న పల్లెటూరు. నిజాం రాజ్యంలో భూములు చౌక. ఇద్దరివంశం పూర్వం బాగా కలిగినవాళ్ళదే. తాతలనాటినుంచీ కొంచెం ఆర్థికంగా పలుచబడినై కుటుంబాలు. శోభనాద్రీ వాళ్ళన్నలూ పంచుకొనేటప్పటికి అతనికి మిగిలిందల్లా ఓకుంట. రెక్కలాడితేగాని డొక్కలాడని సంసారం. భార్య కాపురానికి వచ్చిన రెండు సంవత్సరాలకే యిద్దరు కూతుళ్ళు కలిగారు. సంసారం గడవటం కష్టమనిపించింది.

కూలిదొరకటం అనూహ్యం. అలాంటిశోభనాద్రికి బెజవాడ వెళ్ళివచ్చిన భద్రయ్య ఉన్నట్టుగారమ్మని కబురంపాడు. "శోభనాద్రీ! నువ్వు పిల్లలుగలవాడివి. బాధపడుతున్నావ్. చూడబోతే నాకూ అంతఆస్తిలేదు. ఐన బంధువులలో తలెత్తుకు తిరిగేట్టులేదు. ఎంతకష్టపడ్డా సంవత్సరానికి వందరూపాయలు మిగిలేటప్పటికి పెటపెటలాడుతుంది. నీదీ పిల్లలుగల సంసారమేగా? నిజామాబాదుజిల్లాలో భూములుచౌకట. గుంటూరు జిల్లావాళ్లు చాలామంది అక్కడకు వలస వెళ్తున్నారు. ఎకరం రెండొందలు. నీకుంట అమ్ముకొన్నావంటే కనీసం పదెకరాలు కొనుక్కోవచ్చు. బాగా ఆలోచించుకో—తరువాత మధనపడి లాభంలేదు. చెరుకుబాగా

అవుతుందంటున్నారు. నేనొక్కడినే వెళ్ళిపోదామంటే మనసవటంలేదు. చిన్నప్పటినుంచీ నీవంటే నాకభిమానం" అన్నాడు భద్రయ్య.

శోభనాద్రి కళ్ళు మిలమిలలాడినై. తను పదెకరాల ఆసామీ కాబోతున్నాడు. తను కలలోకూడా తలచని విషయం. అలాంటిది. అతని ముఖం చేటంతైంది. సిరిరా మోకాలొడ్డేవా డుంటాడా? "అలాగే బాబాయ్! నువ్వింతగా నైజా మేమిటి నడిసముద్రంలో దూకమంటే దూకుతా" అన్నాడు. "బాగా ఆలోచించుకొని సాయంత్రం కనబడు. తరువాత తేమనుకొనీ లాభంలేదు. ఎంత చెడ్డా ఉన్న ఊరూ-పుట్టి పెరిగిన ఊరూ వదిలి క్రొత్తగడ్డ త్రొక్కడం సాహసంతో కూడుకొన్న పని" అన్నాడు భద్రయ్య. శోభనాద్రికి పగలల్లా పని తెమలలే . పొలంగట్టు విరిపించాల్సిన పనున్నది. మినుములు కొట్టించగా రెండు బస్తాలు అమ్మకానికి సిద్ధంగా ఉన్నై. బేరం యివ్వాలి, ప్రక్క పెద్దకూతురికి సంబంధం చూడ్దామనుకొన్నాడు. చెయ్యాడలేదు అటూ-ఇటూ తిరిగాడు. తన పెద్దన్న చిన్నన్నలతో సంబంధ బాంధవ్యా లేనాడో తెగిపోయినై. మూడోవాడు గుంటూరు జిల్లాలో అత్తగారి ఊళ్ళోనే సిరపడిపోయాడు. పెళ్ళాంతో మాత్రం తను చేయబోతున్న సాహస కార్యాన్నిగురించి ముచ్చటించాడు. సీతమ్మ ప్రోత్సాహకరంగా మాట్లాడలేదు. ఈ ఆడవాళ్ళంతా పిరికిపందలు, పనాతినులు, పురోగమించటం నేర్వని పరమ ఛాందసు లనుకున్నాడు. ప్రొద్దు పడమటికి తిరగంగానే పొలంవైపుకు వెళ్ళి వచ్చాడు. ఊళ్ళో అడుగు పెట్టేటప్పటి కింకా చీకటి పడలేదు. అరుగుమీద కూర్చొన్న మునసబు మల్లయ్య, "ఏరోయ్ శోభనాద్రీ యిలా రా" అన్నాడు. ఆయన ప్రక్కన కరణంగారు కూడా కూర్చొనున్నారు యెట్టివాడు రోడ్డుమీద చతికిల బడున్నాడు. మునసబుగారు వయసులో పెద్దవాడు. ఆయనమీద ఊళ్ళో అందరికీ అపరిమితమైన గౌరవం-ఆదరాభిమానాలు. "ఏరా శోభనాద్రీ! పొలం బేరం పెట్టావుట గా" అన్నాడాయన, శోభనాద్రిని డగరకు రానిచ్చి

శోభనాద్రికి యేం సమాధానం చెప్పటానికీ తోచలేదు. ఈ విషయం ఐదు గంటల క్రితమే తానను కొన్నది. అప్పుడే ఆయన కెలా తెల్సిందో-దగ్గటానికి ప్రయత్నించి ఆపేశాడు శోభనాద్రి. "ఏం లేదు మామా. నైజాంలో పొలం తక్కువ ధరకు గిట్టుబాటౌతుందంటే పోనీ". "పోరా పిచ్చిసన్నాసీ మాటల్లో ఉన్నంతరంజు—చేతలో ఉందిట్రా కొత్తగ. తొక్కామంటే చెత్తగడ్డి తినాల్సిందే. ఐనా యివన్నీ యెందుకురా—నైజాంభూమి మన మెరుగందిట్రా. వట్టి సన్నాసివైతేను. దారినిపోయే శనిని యింట్లో తెచ్చుకోవటంగాక" అన్నాడు మునసబుగారు. "భద్రయ్య ప్రయోజకత్వం ఎవరికి తెలీదురా? అయిచ్చిపోయిన పదెకరాలూ—ఐదుకు తెచ్చాడు. వ్యవసాయమంటే—నాటకాలాడటం – భోగమాళ్ళతో కులకటంట్రా—భద్రయ్యమీద భరోసా వేయటానికి వాడేమన్నా బెత్తెడు నేల దున్నేరుగునా. ఏమన్నానా?" ఐనా నీయిష్టం ముసలిముండాకొడుకుని—నోరూరుకోక యేదో—"సగంలో ఆపేశారాయన. శోభనాద్రి వెళ్ళొస్తానని బయలుదేరాడు. మనసులో ద్వంద్వం తెమలటంలేదు. ఏ ప్రక్కకు మొగ్గాలి. భద్రయ్య చెప్పినదాంట్లోని ఆశ నూదంటురాయిలా తనని ఆకర్షిస్తున్నది. మల్లయ్య చెప్పినది బొత్తిగా కొట్టివేయ తగ్గట్టుగా లేదు. ఆరోజల్లా ఆలోచిస్తానే ఉన్నాడు. తెలవారకటకొంచెం కునుకుపట్టింది. బాగా యెండెక్కి లేస్తూ—యేమనుకొన్నాగాని భద్రయ్యనీడనే పోవాలనుకొన్నాడు. సాయంత్రానికల్లా కుంటా—చెకాబెకా అమ్మేశాడు. మల్లయ్య కొన్నాడు. మరునాడే రిజిష్ట్రేషన్ జరిగింది. డబ్బులెక్క పెట్టేస్తూ నామాట నెట్టేశావు పోనీ యెక్కడున్నా బాగుపడితే నేనూ సంతోషిస్తా" అన్నాడు మునసబు.

* * *

రెండు నెలల తర్వాత యీ కుగ్రామంలో భద్రయ్య పదెకరాలఖండాలు ఐదుఖండాలు కొన్నాడు. శోభనాద్రి పదెకరాలఖండం కొన్నాడు. ఎకరం రెండొందలకాడికి పైసలు చేసుకొన్నారు. వీళ్ళకన్నముందుగానే గుంటూరుజిల్లానుంచి ఒకటిరెండు కుటుంబా లొచ్చినై. ఊరిబయటంతా స్థలంకొనుక్కొని యిటుకలతో గోడలు లేపి—రెండునిట్టాళ్ల పాకలు వేసుకొన్నారు. సంసారాలతోవచ్చి స్థిరపడిపోయేటప్పటికి రెండు నెలలు పట్టింది. ఊళ్లోవాళ్ళకు వీళ్ళకు తెలిసినవ్యవసాయపుపద్ధతులేవీ తెలియవు. జనార్ధనరెడ్డి, జనాబ్ వహీదాలీ దగ్గరనుంచి సామాన్యవివరకూ ముప్పూటలా యీతకల్లు సేవించాల్సిందే. ఆ చుట్టు

ప్రక్క లెక్కడా తాడిచెట్లులేవు. కొన్ని మైళ్ళవరకూ దాదాపు నలభై మైళ్ళవరకూ లేవు. ఎప్పుడో భీముడికీ — ఘటోత్కచుడికీ జరిగిన యుద్ధంలో తాటిచెట్లు పీకి యుద్ధం చేశారనీ — అందుకనే తాటిబోదె కనబడదనీ ప్రతీతి. ఒకటి రెండు చెట్లున్నా తాటికల్లెవరూ ముట్టుకోరు. అది పాపంట. ఊరుబయట వళ్ళు తెలియకుండా త్రాగి యెగురుతారు. కొందరుమాత్రం యిళ్ళలోనే త్రాగుతారు. త్రాగుడుకు ఆడా మొగా విచక్షణలేదు. బాలింతలు నొప్పులు మరిచిపోవటంకోసం కల్లు త్రాగిస్తారు. చెరువుకింద పంట. నారు నాటడం గానీ పల్చగా ఎరువులు చల్లటం గానీ వాళ్ళకు క్రొత్త. చిన్న చిన్న మళ్ళుచేసి గింజలు చల్లేస్తారు. అవే మొలుస్తై, పెద్దవౌతై, ఎరువు కుప్పలు కుప్పలుగా పోస్తారు. నాగరికతెంత అధ్వాన్నంగా ఉందంటే యెద్దు గానీ — దున్న గానీ లేని చిన్న చిన్న రైతులు. పెళ్ళాలచేతే యేతాములు లాగిస్తారు బియ్యం మటుకు పసందుగా రుచిగా ఉంటై.

ఇలాంటి వాతావరణంలో భూములుకొని లక్ష్మిని కట్టివేద్దామని ముందు వచ్చిన నాలుగు కుటుంబాలకూ, ఆరు నెలలు దాటేటప్పటికి ఇంకొక ఆరు కుటుంబాలొచ్చి చేరినై. భద్రయ్యకు వ్యవసాయపు సుళువు మెలికలు తెలియవు. అతను చిన్నతనంనుంచీ నాటకాలనీ, బూటకాలనీ తిరిగి డబ్బు ఖర్చుచెయ్యటం తప్ప, కానీ సంపాయించి ఎరగడు. అందుకనే శోభనాద్రిని కూడా వెంబడి పెట్టుకొచ్చాడు. శోభనాద్రికి వ్యవసాయం కొట్టినపిండి. పదియిళ్ళు లేచినై. వాటికెదురుగా పొందికగా రోడ్డు వేసుకొన్నారు. రోడ్డు కిరుప్రక్కలా చెట్లు నాటారు. వ్యవసాయం సాగించారు. వేసవిలో చెరువులో నీళ్లు తగ్గిపోతై. రెండోపంట యెక్కువగా కాదు. జొన్న వేసినా యేపుగా రాదు. ఊళ్ళో నలుగురూ యీ పదియిళ్ళంటే ఒకవిధంగా చూసేవాళ్ళు. ఊళ్ళో స్కూలు లేదు. ఆసుపత్రి లేదు. పది మైళ్ళు పోతేగాని యేమీ దొరకవు. 'కాయగూరలూ, పాలు పెరుగూ అతిచౌక. కలలో కూడా తలచరానంతచౌక. కోస్తా జిల్లాలనుంచి వచ్చిన పదిళ్ళతాలూకు ప్రజలూ — దొడ్లో వంకాయలూ, పొట్లకాయలూ పెట్టారు. మిరపలు పొలాల్లో వేశారు. తలా ఒక గేదెను జతయెడ్లనూ కొనుక్కొచ్చారు. శోభనాద్రి సుళ్ళూ, వళ్ళూ చూచి మంచివాటిని యేరి తీసుకొచ్చాడు. భద్రయ్య పొలంపనిలో చెయ్యి చేసుకోవటం మొదలు పెట్టాడు. మొదటి సంవత్సరం పంట బాగానే ఐంది. ధర నిలబడింది. రెండో సంవత్సరం సొంతం నష్టమే వచ్చింది భద్రయ్య చేతిలో కొంత పైకం నిలవుండటాన శోభనాద్రీ భద్రయ్యలు నిలవదొక్కుకొన్నారు. మిగతా సంసారులు పాతికెకరమో, అరయెకరమో, అమ్ముకొంటేగాని సంవత్సరం గడవలేదు. నైజాం పద్ధతిని పంటవేశినవాళ్ళకు నష్టమేం రాలేదు కూలిఖర్చులకుపోను, కొద్దో గొప్పో యింటికి తోలుకొచ్చుకొన్నారుగూడాను. ఊళ్ళో చాలా మంది కోస్తాజిల్లావాళ్ళ వ్యవసాయాన్ని గురించి ఎగతాళిచేయ నారంభించారు.

నా।ది అంత పెటపెటల్లోనూ తన పెద్ద

కృష్ణాజిల్లాలోనే యిచ్చాడు. ఆ సంవత్సరం అంత పంట పండకపోయినా — యింకో పది కుటుంబాలు ఆ ఊరొచ్చి వలస యేర్పరుచుకొన్నై. ఊరుబయట ఇంకొక ఊరు తయారౌతున్నది. వీళ్ళని చూచి ఊళ్ళోవాళ్ళు నవ్వనారంభించారు. "యూనియన్ వాళ్ళు తెలివిగలవాళ్ళంటారే — యిదేం తెలివి యెవసాయాళ్ళు. కొంప నేలకుగూడా యెకరం రెండొందలు మూడొందలకు కొంటున్నారు — మట్టిబొక్క తాగులే." అనుకొన్నారు. షావుకారు రామలింగయ్య ఊళ్ళోవాళ్ళకొక ధరకూ ఊరిబయటివాళ్ళకొక ధరకూ సరుకు లివ్వసాగాడు. ఊళ్ళో ఒక్క మంచినీటి భావీ లేదు. చెరువునీరు త్రాగటానికి బాగుండదు, ఊరిబయట — దాదాపు మైలుదూరం పోతేగాని మంచినీళ్ళు దొరకవు. అక్కడ చిన్న వాగొకటుంది. అవే గ్రామానికంతకూ మంచినీళ్ళకి చిన్న చిన్న బళ్ళందరికీ ఉన్నై. వాటిమీద పీపాలు వేసుకొనిపోయి రెండురోజులకు సరిపోయేటట్లు తెచ్చుకొంటారు. ఊరిబయటవాళ్ళకి వేం సరిపడలేదు. రోజులో సగభాగం మంచినీళ్ళు తెచ్చుకోవటానికే సరిపోతే...... 'ఇరవైయి'ళ్ళవాళ్ళం కలిసి భావి త్రవ్వించుకొందాం అన్నాడు భనాద్రి. భద్రయ్య తలూపాడు, గుంటూరుజిల్లానుంచి వచ్చిన వెంకటేశ్వర్లుమాత్రం — "మనం త్రవ్వే భావిలోమాత్రం మంచినీళ్ళు పడతైయని నమ్మకమేమిటన్నాడు. మంచినీళ్ళు పడకపోతే యింట్లోకీ, చెట్లకూ, పాదులకు

నీళ్లు తోడుకోవచ్చన్నారంతా. ఆరోజునే వెంకటేశ్వర్లను సికింద్రాబాదు పంపించటానికి నిశ్చయమైంది.

బావి త్రవ్వటం పూర్తైంది నీళ్లు బాగా ఊరినై. శోభనాద్రి మొదటి బొక్కెనడు నీళ్ళు బయటకులాగి ఓ గుక్కెడు నోట్లో పోసుకొన్నాడు. అందరూ అతని ముఖంకేసే చూస్తున్నారు. ఎగిరి గంతేసి 'పంచదారలాగున్నై బాబాయ్' అన్నాడు. అందరి ముఖాలలోనూ ఆనందం తాండవమాడింది. ఈ వార్త ఊరందరికీ క్షణంలో తెలిసిపోయింది. సంవత్సరం గిరుక్కున తిరిగింది నిజాంసాగరు ప్రాజెక్టుప్రాంతంలో చెఱ కెక్కువ కాసాగింది. బోధన్ ఫ్యాక్టరీకి సప్లై ఎక్కువగా కావలసివచ్చింది. చెరువులక్రింద చెఱకు వేశారు ఊరిబయట వాళ్లు. తాముంటున్న ప్రాంతానికి 'క్రొత్తపేట' అని పేరుపెట్టుకొన్నారు. దొడ్లో చెట్టుపాదుల్లోనే గాక వరిపొలంలో చెరుకు తోటల్లో లక్ష్మి నాట్యమాడింది. హైదరాబాదునించి ట్యూషను మాష్టరును పిలిపించి పిల్లలకు తెలుగు చెప్పించనారంభించారు అతను బి ఏ దాకా చదువుకొన్నవాడు. అతనొచ్చిన తర్వాత యింకో ఒకరిద్దర్ని రప్పించి చిన్న స్కూలు మొదలుపెట్టారు. ఆ స్కూలుకు పాకవేశారు. హెడ్మాష్టరు పేరు రామారావు. రామారావుకు హోమ్యోపతి వైద్యం కొద్దిగా తెలుసు. 'డీన్స్ మెడికల్ చెస్ట్' — హోమ్యోపతీ మందుల పెట్టొకటి తెచ్చాడు స్కూలుకు ఊళ్లో పిల్లలు కూడా రాసాగారు. రోజూ ఓ ఏభైమంది పోరగాళ్లు (కుర్రాళ్లు) వచ్చేవాళ్లు వాళ్ళకు తెలుగు, హిందీ, ఉరుదూ చెబుతుండేవాళ్లు. ఉదయంపూట రామారావు చిన్న చిన్న రోగాలకు మందులిస్తుండేవాడు. అతని సంసారభారం అతని దొక్కడిదీ గాక- 'క్రొత్తపేట' మొత్తానిదైంది.

చెఱకు ధర బాగా పెరిగిపోయింది శోభనాద్రీ భద్రయ్యా చెరోక పదేకరాలూ కొన్నారు. వీళ్ళ ఐశ్వర్యం చూసి జనార్దనరెడ్డికీ, వహీదాలీకి కళ్లు కుట్టినై. స్కూలు పాకవేసిన స్థలం గ్రామానిదనీ, దాంట్లో పాకవేయటం నైజాం నవాబుగారి అధికారాన్నే ధిక్కరించటమనీ కుడినుంచి ఎడమకు (ఉర్దూ) దరఖాస్తు పెట్టారు. తహశీల్దారుగారు వచ్చి భద్రయ్యకు కబురంపాడు. బెదురుతూ భద్రయ్య పోయి దర్శనం చేసుకొన్నాడు. భద్రయ్యను తహశీల్దారుగారు పిలిపించారని తెలిసి రామారావు పరుగెత్తుకొంటూ వెళ్లాడు. అతను ఉర్దూలో గూడా ధారాళంగా మాట్లాడగలడు. అభియోగమంతా విని ఏమి చెప్పటానికీ తోచక రామారావువంక చూశాడు భద్రయ్య. రామారావు ఉన్న విషయమంతా విన్నవించుకొని "పీకి పారెయ్యమంటే రేపొద్దునకు పీకేయిసాను. కాని పిల్లలచదువుపాడైపోతుంది" అన్నాడు. తహశీల్దారుగారు తల పంకించి మెదలకుండా చక్కాపోయారు. అటు జనార్దనరెడ్డీ—యిటు భద్రయ్యా, ఆయనేం చేస్తాడోనని తహతహతో - భయంతో కూడుకొన్న బాధ ననుభవించారు.

రోజులు గడిచిపోయాయి.

* * *

ఒకరోజు తెలవారింది. క్రొత్త పేటలో అందరూ బద్ధకంగా నిద్రలేచారు. స్త్రీలు గొడ్లకొట్టాలలోనుంచి పేడతెచ్చి కళ్లాపి చల్లుతున్నారు. పిల్లలు రకరకాలైన పుల్లలు నోట్లో పెట్టుకొని పండ్లు తోముతున్నారు. భద్రయ్య లేచి ఊరి బయటకు వెళ్ళాడు. శోభనాద్రి అరుగుమీద కూర్చొని ముఖం కడుగుతున్నాడు. వహీదాలీ పొలంవైపుకు వెళ్ళిపోయాడు. అతను వెళ్లిపోయిన తర్వాత తిరిగి వస్తున్న భద్రయ్యకు దూరాన నురుగులు కక్కుకొంటూ వస్తున్న రామారావు కనిపించాడు. స్వేద బిందువు లతని ముఖానికొక క్రొత్తకళ నిస్తున్నై. దగ్గరకొచ్చి నిల్చున్నా అతని నోట మాటరాలేదు. ఆరోజు రాత్రే రజాకార్ల దుండగాలారంభమైనై నిజామాబాదు జిల్లాలో కూడా అలజడి చెలరేగింది. ఓకుగ్రామంలో ఓ రెడ్డిని చిత్రవధ చేశారు. దేశ్ముఖ్ లలో అలజడి బయలుదేరింది. రైళ్లు పీనుగుపెంటలైనై ప్రాణమానాలకు కాపువల లేదు ఆ వార్త తీసుకొచ్చాడు రామారావు.

ఆ రాత్రే జనార్దనరెడ్డి ఊరువిడిచి పారిపోయాడు. మళ్ళీ తెల్లవారింది. మామూలుగా వహీదాలీ ఊరి చివర కనిపించాడు. అంతా లేచి నిల్చొన్నారు. ఈనాడు వహీదాలీ ముఖంలో క్రౌర్యం ఉట్టిపడుతున్నది. దూరంనుంచే వెగటుగా అందరివంకా చూడనారంభించాడు. గడ్డం సవరించుకొన్నాడు. భద్రయ్య ఇంటివద్దకువచ్చి ఒక్కక్షణం ఆగిపోయాడు. "భద్రయ్యా బాగా ఉన్నావా?" అంటూ అసహ్యంగా నవ్వాడు. భద్రయ్య తలవంచి తల ఊపాడు. మధ్యాహ్నానికి వింత వింత వార్తలొచ్చి చేరసాగినై. నిజామాబాదులో స్త్రీలు చెరచబడ్డారని......ఈ ఊళ్ళో ఒక్కక్షణం ఉండటం మంచిదికాదన్నాడు రామారావు. "మా ఊరిదేగా?" అన్నాడు శోభనాద్రి. ఎన్నో తర్కవితర్కాలు జరిగినై చివరకు భద్రయ్య, రామారావు, పిల్లా జెల్లా అంతా బెజవాడ వెళ్ళిపోవాలని నిర్ణయించబడింది. వెంకటేశ్వర్లు శోభనాద్రి ఉండిపోయారు—పొలం పనులకోసం. అరగంటలో క్రొత్తపేట ఖాళీ ఐపోయింది.

విజయవాడవెళ్ళే ప్యాసింజరులో జనం క్రిక్కిరిసి పోయారు. రైలు పెట్టెలమీదా, ఫుట్ బోర్డుల మీదా ఖాళీ లేకుండా కూర్చొన్నారు. ప్రపంచంలోని జనమంతా యీ రైలులోనే ప్రయాణం చేస్తున్నట్లున్నది. ఎటు చూసినా భయ సందేహాలే. కళ్ళల్లో గాబరా, కాళ్ళూ చేతులూ నీరసించిపోతున్నై. ఏక్షణాన ఏ నరరూపరాక్షసుడు మీదపడి—ఏంచేస్తాడోనన్న పిరికితనం నరనరాల ఆ మానవసందోహంలో కనిపిస్తున్నది. శరీరమంతా ముచ్చెమటలు పోసినై. ఒకరిద్దరు 'రజాకార్' అన్నమాట గొణుగుకొన్నారు కూడా. రైలుకూడా బెరుకు బెరుకుగా బయలుదేరింది. ఆ బెరుకుతనంతో గంటసేపు ప్రయాణంచేసింది.

అంతే జనగామ దాదాపుగ రాకముందే రైలాగిపోయింది. పెట్టెలపైకెక్కినవాళ్ళు ఒక్కసారి క్రిందకుదూకారు. మొలలోఉన్న బాకులు బయటకు తీశారు. అందులో ఓకతనిదగ్గర రివాల్వరుకూడా ఉంది. చెట్లచాటులనుంచి మరికొందరు రజాకార్లు వచ్చారు. అంతా ఇంద్రజాలంలా జరిగిపోతున్నది. ఎదురొచ్చిన మగవాడల్లా యమసదనానికి తరలిపోతున్నారు. ఎటుచూచినా ఆర్తనాదాలు హాహాకారాలే. కలియుగాంతపు విలయం లాగుంది; కొద్ది క్షణాలు గడిచిపోయినై. భద్రయ్యావాళ్ళూ ఉన్న పెట్టెలోకి రజాకార్లు, రౌడీలు, గుండాలు ప్రవేశించారు. పసిపిల్లలూ తల్లులూ బిగ్గరగా యేడ్వనారంభించారు. పదినిముషాలు, పదేనిముషాలు చేతులు విరిచికట్టబడ్డ భర్తలకెదురుగా అందరి భార్యల మానహరణము జరిగిపోయింది. తరువాత కసిదీర భర్తల హృదయాల్లోకి కత్తులు పొడిచారు. ఆడవాళ్లు శవాల్లా నేలమీదే పడిపోయారు. ఆ రాక్షసులవాంఛ లంతటితో తీరలేదు. శవాల్లాంటి ఆ శరీరాలమీదపడి దొర్లారు. బుగ్గలు కొరికారు. కొన్నిగంటలు నరకం భూలోకంలోకి తరలివచ్చింది. మళ్ళీ తరలిపోయింది. తుఫానువచ్చి తగ్గిపోయినప్పటి వాతావరణం చల్లగా ఉంటుంది. ఈ వాతావరణం కలకత్తాకాళి నృత్యం చేసిన వాతావరణం. ఇక్కడ అసహాయంగా అమానుషంగా చంపబడిన భర్తల శవాలు- అదే శ్మశానవాటిక.

* * *

పోలీసు యాక్షన్ జరిగింది. హైదరాబాదు యూనియన్‌లో కలిసింది. రజాకార్ల దుండగాల కెందరో బలైపోయారు. కోస్తాజిల్లాలలో తలలు దాచుకోవటానికి వెళ్ళిన ప్రజానీకం మళ్ళా స్వగ్రామాలు చేరుకొంటున్నవి. ఎక్కడ అలజడి అక్కడ అణిగిపోయింది. కాని భద్రయ్యా జాడకానీ తతిమ్మవాళ్ళ జాడకానీ యిటు శోభనాద్రికీ—అటు బంధువులకూ తెలియలేదు.

ఒకనాటి మధ్యాహ్నం శోభనాద్రి పొలంనుంచి యింటికివచ్చాడు. తక్కినపొలాలన్నీ బీళ్ళుపడినై. శోభనాద్రివెంకటేశ్వర్లూ చేసిన ఇరవై ఎకరాలు బాగా పండినై. రజాకార్లు ఎప్పుడొచ్చిపడతారో! వాళ్ళెక్కడున్నారో ఎవరికీ తెలియదాయె అసలు యితర ప్రపంచ మెలావున్నదో తెలీదు. ముందు గుండెదిటవు చేసుకున్నాడుగానీ—శోభనాద్రి హృదయం కూడా కొన్నిరోజులు జరగగానే బీటలువారసాగింది. పిల్లా జెల్లా కులాసాగా చేరారో లేదోనన్నబాధ కలచసాగింది. ఊళ్ళోకూడా ఒకటిరెండు తురకలిళ్లు గోల చేశినై. ఏదో హడావుడి కంఠానికురిపడ్డప్పటి వాతావరణం గొంతుమీదికత్తిలాంటి భావాలు ఆలోచనలు. పంట యింటికివచ్చింది. అది దక్కుతుందో లేదో జనార్దనరెడ్డి కుటుంబం ఐపుఅంపలేదు వహీవాలీ కోరమీసాలు మెలివేస్తూ నవ్వుతుండేవాడు.

శోభనాద్రి నాలుగుమెతుకులు తిని మంచంవాల్చి కూర్చుని వెంకటేశ్వర్లుకోసం ఎదురుచూస్తున్నాడు. అతనెంతసేపటికీ రాలేదు. ఓగంటసేపుగడిచిపోయింది. అతనింక ఓర్చుకోలేకపోయాడు. తలుపు తాళంవేచి పొలంవైపుకు నడక సాగించాడు. ఇంటిదగ్గర పంటే మౌతుందోనని గుండెల్లో భయంగానేవుంది. చెరుకు ఏపుగా నేవుంది. కూలీలుదొరక్క కోయించటానికి వీలుపడలేదు. పదిగజాల మెరకలో చిన్నగుడిసె వేసున్నది. దాన్ని దూరాన్నుంచేచూశాడు శోభనాద్రి మనుష్యసంచార మేమీ కనిపించటంలేదు. బాగా దగ్గరగా వచ్చేశాడు. గట్టుక్రింద వెంకటేశ్వర్లు స్పృహతప్పి పడిపోయున్నాడు. తల రక్తంలో ఓలలాడుతున్నది. ధోవతినిండా రక్తం మరకలైనై. రెండోపంట వరికి వేసిన మడికచాపచా మనుష్యులు త్రొక్కినట్లయింది చెరుకుతోటలో కొన్నిగడలు ఆదరాబాదరా కోసుకుపోయినచాయలు కనుపించినై శోభనాద్రి కేమీ అర్థం కాలేదు. జరిగిందేమిటో ఊహించుకోలేకపోయాడు పైపంచతీసి వెంకటేశ్వర్లు తలకుకట్టాడు. అతను బాధగామూల్గి కళ్లు మూసుకున్నాడు. బలమైన తన హస్తాలతో పసిపిల్లాడినెత్తుకున్నట్లు వెంకటేశ్వర్లును వీపున వేసుకొని గట్టువపడి యింటికి తీసుకొచ్చాడు శోభనాద్రి.

గుంటూరుజిల్లానుంచి వచ్చి కొత్తపేటలో నివాసమేర్పరచుకున్న పుల్లయ్య తిరిగివచ్చి అరుగుమీద కూర్చొనున్నాడు. నిర్జీవంగాఉన్న కొత్తపేట అతని కాహ్వానమిచ్చింది. ఊళ్ళోనూ యిప్పుడిప్పుడే జనం

వచ్చి చేరుతున్నట్లున్నది. పుల్లయ్య బాగా చిక్కిపోయాడు. అతనిలో మునుపటి ఉత్సాహం కనిపించటంలేదు. శోభనాద్రినీ అతని భుజంమీదున్న వెంకటేశ్వర్లును చూచి అతను బావురుమన్నాడు. వెంకటేశ్వర్లును మంచం మీద పడుకోబెట్టి 'పుల్లయ్యా సంగతు లేమిటి' అన్నాడు శోభనాద్రి. పుల్లయ్య గొంతు పూడుకుపోయింది. శ్రావణమేఘాలు అతని ముఖంలో నాట్యమాడినై. బొంగురుపోయిన గొంతుతో జరిగినకథ చెప్పాడు క్రొత్తపేట వాస్తవ్యుల్లో తనూ తన కొడుకూతప్ప యింకెవ్వరు మిగలలేదన్నాడు. అగ్నిలో సమిధల్లా అంతా బుగ్గయినారన్నాడు. భావరహితమైన ముఖంతో శోభనాద్రి తన భార్య బిడ్డల మానభంగ చరిత్రా-చివరకు వాళ్ళెల్లా చిత్రవధ చెయ్యబడిందీ విన్నాడు. తన ప్రాణతుల్యుడైన భద్రయ్య సకుటుంబంగా ఎలాచనిపోయిందీ విన్నాడు. కనుకొలకుల్లో రెండు కన్నీటిబిందువులు నాట్యం చేసినై. మసిపట్టి గాలి కారిపోయిన దీపపుకళ పడ్డ దతనిముఖానికి. ఒక్క గుటక మింగాడు-ఇంతలో లోపల వెంకటేశ్వర్లు 'అమ్మా' అని మూలిగాడు.

ఆ ఊళ్ళోజరిగిన రజాకార్ల గుండగమని చెప్పుకో తగినది చెరుకపహరణ వెంకటేశ్వర్లు తలపగలడం. అందరితో పాటు జనార్దనరెడ్డీ తిరిగివచ్చాడు క్రొత్తపేటలోనుంచి మాత్రం ఆశాజ్యోతి తరలి పోయింది. గాఢాంధకారంలో - అనంతవిశ్వంలో తడువుకులాడే వ్యక్తిలాగైనాడు శోభనాద్రి. పెద్దకూతురు దగ్గర నుండి ఉత్తరం వచ్చింది తమ క్షేమసమాచారాలు తెలియ చేయమని. ఊళ్ళోకి వచ్చిన రెండోరోజున జనార్దనరెడ్డి శోభనాద్రికి కబురంపాడు. శోభనాద్రి మనసు పరిపరివిధాలపోయింది కారణరహితంగా రెడ్డి తనను పిలిపించడు. రెడ్డి యెన్నడూ చూపని ఔదార్యం గౌరవం చూపించాడు కుర్చీలో కూర్చోబెట్టి సానునయంగా సానుభూతి చూపించాడు. 'చీకటి శాశ్వతమా. వెలుగు ఏనాడో ఓనాడు రాక తప్పదన్నాడు. చివరకు తన పొలంలో ఐదెకరాలు అమ్మజూపాడు. శోభనాద్రి ఆలోచనలో పడ్డాడు. భూమికి సారంలేకకాదు. రెడ్డి హయాంలో అదుపు ఆజా కనుక్కోక పోవటమే. ఎవరూ ఆభూమి కొనరు. భద్రయ్య బ్రతికుండగా అనేవాడు. 'శోభనాద్రీ-నీ చేతిలో బడితే కొండరాళ్ళైనా నల్లరేగడికావలసిందే.' శోభనాద్రి భూమి తీసుకోవటానికి నిశ్చయించుకొన్నాడు. అవసరంకొద్దీ రెడ్డి రెండొందలతక్కువకే ఖరారు చేశాడు. క్రుంగిపోయిన మనసుతాలూకు గ్లు-క్రొత్త ఆశనే పాటి దిబ్బలతో పైకి లేస్తుండగా జనార్దన రెడ్డి యిల్లువదిలాడు శోభనాద్రి.

నెల తిరగకముందే క్రొత్తపేట అనేక క్రొత్త ముఖాలు వచ్చి చేర్నారంభించినై. బంధువు లేమైనారో తెలుసుకోవడానికి కొందరూ క్రొత్తగా వలస వస్తున్నవాళ్లు కొందరూ. శోభనాద్రి తాలూకు బంధువులు ఓదార్చటానికి వచ్చినట్లు వచ్చి 'నీకేంరా వయసుమళ్లిందా?' ఏమన్నానూ—నా మేనమామకూతురు యెదిగినపిల్ల—రత్నంలాంటిదుంది." అని తరచి—తరచి మనసులోది వెళ్ళగక్కి సలహాలూ అనునయాలూ పూర్తిచేసి వెళ్లిపోయారు. వాళ్లి బాధపడలేకనైతేనేం—మళ్ళీ పెళ్లి చేసుకుందామనే కాంక్ష మనసులో ఏ మూలో రేగడానైతేనేం నాద్రి ఆరు సంవత్సరాల తర్వాత తాతల తండ్రుల గ్రామం బయలుదేరాడు.

ఊరంతా మారిపోయింది. తాను వలస వెళ్లిన నాటి ఊరుకాదిది ఊళ్ళో హైస్కూలు పెట్టారు. కంకరరోడ్డు వేశారు. ఐదారు హోటళ్లు లేచినై మునసబుగారు నిరుడు చనిపోయాడు. అతని కుమారుడు మేడగట్టాడు. ఆ ఊరిమీ దెందుకో శోభనాద్రికి కినుకగానే ఉన్నది. అది ఒకప్పుడు తన స్వగ్రామమన్న సంగతి కూడా మరిచిపో ప్రయత్నించాడు. ఈ ఊళ్లో తను చెల్లనిరూపాయైనాడు. క్రొత్తపేట తనకు విలువ కట్టింది లక్ష్మిని తనవాకిటిముందు కట్టివేసి నాట్యం చేయించాడు. క్రొత్తపేట తను త్రాగేనీళ్లు-తన కూడు—తను. ఆ సాయంత్రమే బయలుదేరి పెద్ద కూతురిగారింటి కెళ్లిపోయాడు. కూతురు పరిస్థితేమంత బాగుండలేదు. ఆ ఊళ్ళోకూడా ఒకరిద్దరు తనకు పిల్లనిస్తామని వచ్చారు. శోభనాద్రి మనసులో ఏదో పురుగు తొలిచింది. పెళ్లి చేసుకోకూడదని నిశ్చయించుకొన్నాడు.

పదిరోజుల తర్వాత కూతురూ అల్లుడితో సహా క్రొత్తపేట పొలిమేరలో అడుగుపెట్టిన శోభనాద్రి హృదయంలో అవ్యక్తమైన ఆనందం పూలుపూసింది. మామగారి దగ్గరుండిపోవటానికి కల్లుడంత అడ్డుచెప్పలేదు. ఊరింకా మైలుదూర ముండగానే కచ్చడం (బండి) లోనుంచి దిగి శోభనాద్రి చుట్టూతా పెరిగిన చెరుకుతోటలూ—దూరాన బంగారు తునకల్లాగా మిసమిసలాడుతున్న వరికంకులు చూచి పరవశత్వంతో ఓ క్షణం కళ్లుమూసుకొని ప్రకృతి అందాన్ని లావణ్యాన్నీ చూచి అబ్బురపడి పుస్తెకట్టాడు మనసులో. కూతురూ అల్లుడూ దేబిగా అతనివంక చూస్తూ ఉండిపోయారు.

ఆంధ్రదేశ సహజ సంపదలు

శ్రీ టి. ఆర్. లక్ష్మణన్

బ్రిటిష్ హయాములో భారతదేశపు రాజకీయ ప్రాంతాల విభజన అర్థంపర్థంలేని విధంగా జరిగింది. భారతదేశ చరిత్రకూ ఆ రాష్ట్రాల విభజనకూ ఎలాటి సంబంధమూ వుండేదిలేదు. కేవలం బ్రిటిష్ పరిపాలకుల సైనికావసరాలకు అనుగుణంగానూ పరిపాలనావసరాలకు అనుగుణంగానూ రాష్ట్రాలను యేర్పాటు చేశారు. 19 వ శతాబ్దంలో వివిధ ప్రాంతీయ భాషలూ సమగ్రరూపాలలో పెంపొంద సాగినాయి. క్రమేపీ వివిధభాషా ప్రాంతాల ప్రజలకు ప్రత్యేక ప్రత్యేక సంస్కృతు లున్నట్టు విస్పష్టమైంది. రాష్ట్రాలను యోగ్యమైన నూతనపద్ధతిని పునర్నిర్మించాలనే ఆందోళన దేశంలోని అభిజ్ఞవర్గాలలో బయలుదేరటంతో భాషా ప్రాంతాలపై దృష్టి మరలింది. దేశానికి స్వాతంత్ర్య లభించినతోడనే, ఈ రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణ వెంటనే పరిష్కారం కావలసిన ప్రధాన సమస్యగా నాయకులకు తోచింది ఈ సమస్యను పరిశీలించటానికి 'రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణ' సంఘాన్ని ఒకదాన్ని నియమించారు. ఈ సంఘం సమర్పించిన నివేదికకు తగుమార్పులు చేసి ఈ నవంబరు 1 వ తేదీ నుంచీ సక్రమమైన పద్ధతిని రాష్ట్రాలను పునఃవ్యవస్థీకరించి నూతన రాష్ట్రాలను సృష్టించుతున్నారు. ఇలా ఆవిర్భవించుతున్న రాష్ట్రాలలో మహాంధ్రరాష్ట్రం అత్యంత ప్రధానమైనది. దీనికి 'ఆంధ్రప్రదేశ్' అని నామకరణం చేశారు. సర్కారు జిల్లాలు, తెలంగాణా, రాయలసీమా కలసి ఈ మహాంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పడుతుంది. వైశాల్యం దృష్ట్యా భారతదేశంలోని ప్రథమ శ్రేణి రాష్ట్రం అవుతుంది.

	రాష్ట్రము	వైశాల్యం	జనాభా
1	ఆంధ్రప్రదేశ్	105962 చ. మై	313లక్షలు
2	మద్రాసు	50170	300
3	కేరళ	14980	136
4	కర్ణాటకము	72730	190
5	ఒరిస్సా	60140	146
6	ఉత్తరప్రదేశ్	113410	622
7	మధ్యప్రదేశ్	171200	2[illegible]1

ఆంధ్రప్రదేశ్ గొప్పరాష్ట్రం కావటమేగాక, అనేక సహజ సంపదలుగల సంపన్నమైన రాష్ట్రం. ఈ సహజ సంపదలను ఈ విధంగా విభజించవచ్చు: (1) నీటివనరులు-విద్యుచ్ఛక్తి (2) అడవులు (2) ఖనిజములు (4) వ్యవసాయము.

నీటివనరులు

ఆంధ్రప్రదేశ్ అనేక భాగాలలో వర్షపాతం తక్కువగా వుండటమేగాక వర్షంమీద ఆధారపడి వుండటానికి ఎట్టి ఆస్కారమూ లేదు. అందుచేత అనేక ప్రాంతాలు ఋతుపవనాల దయాదాక్షిణ్యాల మీద ఆధారపడి వున్నయ్ ఈ ప్రాంతాలు ఎప్పుడూ క్షామాలకు లోనవుతూ వుంటాయి తగిన నీటి వనరులను అభివృద్ధి చేస్తే నేతప్ప ఈ ప్రాంతాల చిక్కులు తీరవు. ఇప్పటికే రాష్ట్రంలోని చాలాభాగం, వ్యవసాయ యోగ్యంగా చేయబడ్డది. కృష్ణా, గోదావరి డెల్టాల పంటకాలువల అభివృద్ధితో, ఆంధ్రదేశం దక్షిణభారత ధాన్యాగారంగా పెంపొందింది. తెలంగాణా ప్రాంత మంతా చెరువుల క్రింది సాగుగా మాత్రమే వుంది. కాని రాష్ట్రంలో వ్యవసాయాభివృద్ధికి ఇంకా అనంతమైన అవకాశా లున్నాయి. తుంగభద్ర ఆనకట్ట నిర్మాణం పూర్తి అయితే దానిక్రింద 450,000 ఎకరాల పల్లపు సాగుకూ 13,5000 ఎకరాలు గడ్డిబీళ్లూ అరణ్య ప్రాంతాలు పెంచటానికీ నీరు లభించుతుంది.

నాగార్జున సాగర నిర్మాణం పూర్తిఅయితే కృష్ణా నదీ జలాలలో నూటికి 20 వంతులు వినియోగానికి వచ్చి, నల్లగొండ, కంభం, కృష్ణా, గుంటూరు, నెల్లూరుజిల్లాలన్నీ, సస్యశ్యామలా లవుతాయి.

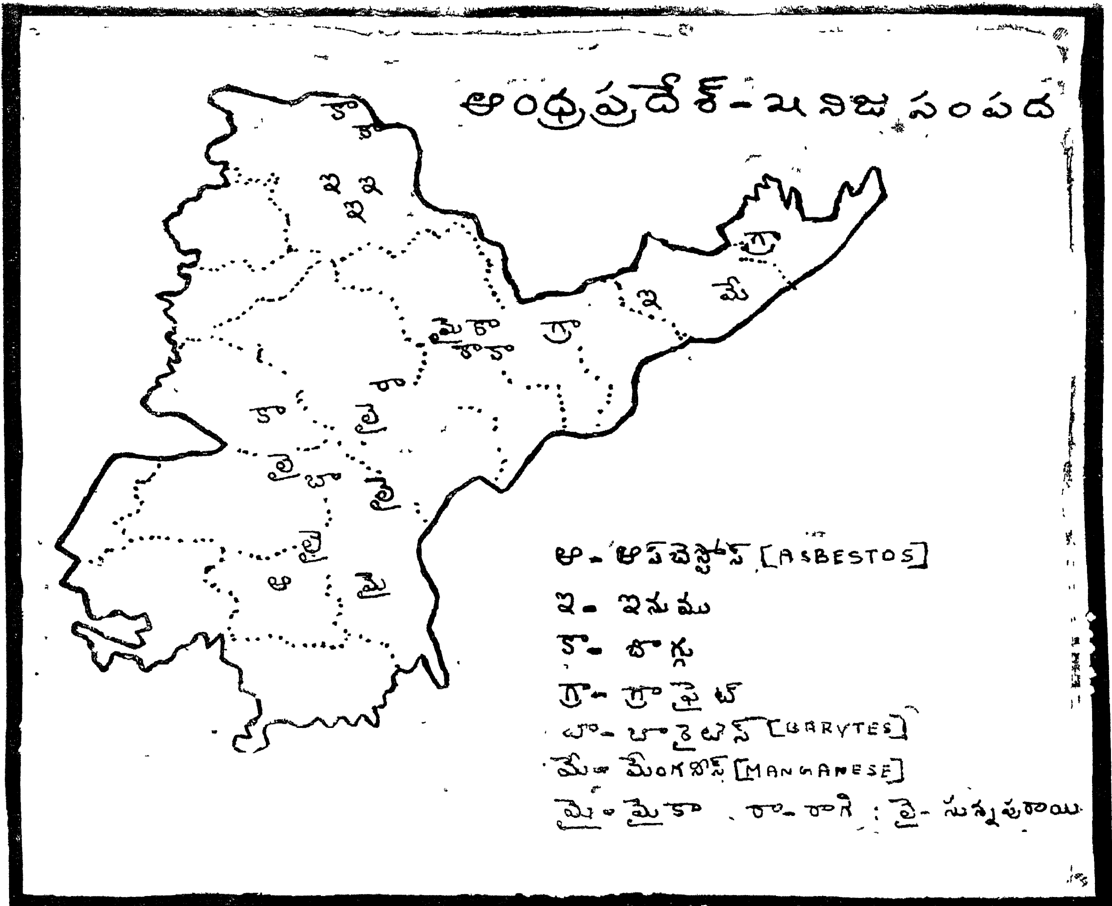
రాష్ట్రంలో జలవిద్యుదభివృద్ధికి అనంతమైన సావకాశాలున్నాయి. క్రొత్తగా నిర్మించుతున్న తుంగభద్ర మొదలైన ప్రాజెక్టులవద్ద విద్యుచ్ఛక్తి అపారంగా ఉత్పత్తి కాగల సావకాశా లున్నాయి.

తుంగభద్రప్రాజెక్టు—1,00,000 కిలోవాట్లు
నాగార్జునసాగరం—75,000 ,,
ముచికుంద—1,02,000 ,,

ఈ విద్యుదుత్పత్తి కేంద్రాలలో ముచికుంద అత్యంత ప్రధానమైనది. డుడుమా జలపాతం దగ్గర గోదావరి ఉపనదియైన ముచికుందను అరికట్టుతున్నారు. అక్కడ జలముయొక్క పాత్రప్రమాణాన్ని 850 అడుగులకు పెంచినారు. దీనివల్ల లభించే విద్యుచ్ఛక్తిని విశాఖ, తూర్పుగోదావరి, పశ్చిమగోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరుజిల్లాలకు అందజేస్తారు. ఇంకా కావాలంటే కృష్ణ, గోదావరి, పెన్నా మొదలైన ప్రధాననదుల ఉపనదులను అరికట్టి ఇంకా వలసిన అవధికి విద్యుచ్ఛక్తిని పెంపొందించుకోగల సావకాశాలున్నాయి. ఏది ఏమైనా, ఈ రాష్ట్రానికి తగిన అవధికి విద్యుచ్ఛక్తి లభింపక అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు ఆపుకోవలసిన అవసరమేమీ పట్టదు.

అడవులు

శతాబ్దాల తరబడి కేవల వ్యావసాయక ప్రాంతంగా వుంటున్న భారతదేశంవంటి ఏ దేశంలోనూ ఎక్కడో అందుబాటులోలేని మారుమూలలలో తప్ప వన్యప్రాంతమంటూ ఎక్కువగా మిగిలి వుండే సావకాశం వుండదు. కాని అదృష్టవశాత్తూ ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో మొత్తం భూభాగంలో నూటికి 20 వంతులు ఇంకా అరణ్యప్రాంతంగా మిగిలే వుంది. (భారతదేశపు సగటు అరణ్యప్రాంతం 13 15%) కాని అరణ్యప్రాంతంవల్ల కలిగే అనేక ప్రయోజనాల దృష్ట్యా, ఇంకా ఈ ప్రాంతం తక్కువేనని చెప్పాలి. ఈ అరణ్యాలు, విశాఖ, శ్రీకాకుళం, వరంగల్, అదిల్లాబాద్

మొదలైన పర్వత ప్రాంతాలలో వ్యాపించి వున్నాయి. ఈ అరణ్యాలు అనవసరమైన తుప్పలు గాదు. టేకు, మొదలైన ప్రసిద్ధమైన కలపజాతుల చెట్లు కలవి. కాగితం ఉత్పత్తికి అత్యంత ప్రధానమైన వెదురు విస్తృతంగా లభించుతుంది. అందుచేతనే సిరిపూర్ మొదలైన ప్రాంతాలలో కాగితం మిల్లులు స్థాపించారు.

ఖనిజ సంపదలు

ఈ ప్రాంతంలో గల ఖనిజ సంపదలు ఎక్కడ ఏమి లభించగలవో, ఇప్పటికీ శాస్త్రీయ పద్ధతిని అన్వేషణ చేసి తేల్చినవారెవరూ లేరు. అయినా ఇప్పటికి లభించిన భోగట్టాలనుబట్టి యీ దేశానికి బహుళతరమైన ఖనిజసంపద వున్నదని చెప్పటానికి ఎట్టి అభ్యంతరమూ లేదు. మైకా, మాంగనీసు, బొగ్గు, సున్నపురాయి, బారైట్, జిప్సమ్ ఈ ఖనిజాలు పుష్కలంగా వున్నవి. సింగరేణి గనులలోనూ, ఇంకా, గోదావరి లోయలోని కొన్ని ప్రాంతాలలోనూ బొగ్గు వుంది. సింగరేణి ప్రాంతల భూగర్భంలో 100 కోట్ల టన్నుల బొగ్గు వున్నదంటున్నారు. విశాఖలో మాంగనీసు, గూడూరులో మైకా ప్రధానమైన ఖనిజాలు. ఇవి అమెరికా, బ్రిటన్, జపాన్ దేశాలకు ఎగుమతి అవుతూ విదేశీ చెలామణి ద్రవ్యాన్ని ఎక్కువగా సంపాదించటానికి అవకాశంగా వున్నాయి. ఇంకా యీ ఖనిజాలు ఎక్కడెక్కడ దొరకగలవో తెలుసుకోవటానికి భారీయెత్తున పరిశోధనలు జరగవలసివున్నాయి. ఇవిగాక కడప, అదిల్లాబాద్, మహబూబ్‌నగర్ ప్రాంతాలలో సున్నపురాయి, ఆస్బెస్టాస్, గ్రాఫైట్, బారైట్, మొదలైన—ఖనిజాలు లభించుతున్నాయి.

ఒక్కటి మాత్రం చెప్పవలసివుంది. ఉన్న ఖనిజ సంపదల దృష్ట్యా, ఉత్పత్తులు మాత్రం చాలా తక్కువగా వున్నాయి. ఈ సంపదనంతను బయటికి త్రవ్వుకోవలసి వుంది. భారతదేశంయొక్క ఖనిజ వ్యాపారంలో ఆంధ్రప్రాంతం ప్రధానమైన స్థానం ఆక్రమించి తీరుతుంది.

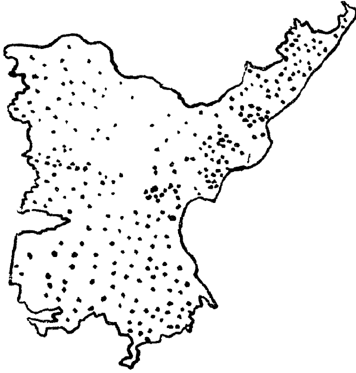
వ్యవసాయం

ఈ ప్రాంతంలో చాలా భాగం వ్యవసాయ భూమిగా వుంది. ఈ దేశం, ప్రజలు కూడా అధిక భాగం వ్యవసాయ వృత్తిమీదనే ఆధారపడి వున్నారు. గత 50 సంవత్సరాలలో వ్యవసాయభూముల విస్తీర్ణంలో చెప్పుకోదగినంత పెంపుదల రాలేదు. బహుళార్థసాధకములుగా నిర్మింపబడుతున్న ఈ క్రొత్త ప్రాజెక్టుల వల్ల విశేషభూభాగం వ్యవసాయ యోగ్యమయ్యే అవకాశం వుంది అయితే ఈ పెంపుదల జనాభా పెంపుదలకు సరిపోయేదిగా కనుపించటం లేదు. ఈ పెరిగే జనాభాకు ఆహారం సరిపోవాలన్నా, ప్రజల జీవన ప్రమాణం పెరగాలన్నా యీ క్రొత్త భూములలో కూడా మామూలుగా పండుతున్న అవధిని పండిస్తే చాలదు. అందుచేత పంట అభివృద్ధికి కూడా నూతన మార్గాలు అవలంబించవలసి వుంది. దీనితోపాటు కుటుంబ నియమన కార్యక్రమం కూడా అసలు జరుపవలసి వుంది. అలా జరిగితేనే తప్ప, ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రజలకు సౌఖ్యకరమైన జీవనస్థితి యేర్పడదు.

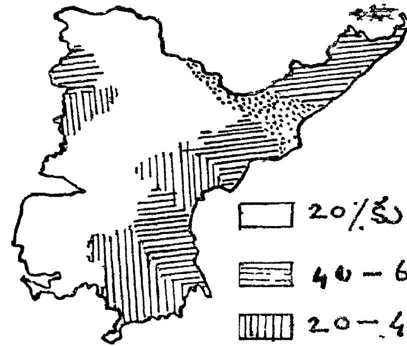
రాష్ట్రము	సాగు భూమి	తృణధాన్యాల ఉత్పత్తి	భూభాగ విస్తీర్ణం	జనాభా	తల 1 కి సగటుభూమి	తల1-కి సగటున వ్యవసాయ భూమి
బొంబాయి	583 లక్షల ఎకరాలు	62 లక్షల టన్నులు	190,919 చ. మై.	483 లక్షలు	2.54 ఎకరాలు	1.95 ఎకరాలు
ఉ. ప్రదేశ్	406 ,,	88 ,,	113,409 ,,	632 ,,	1.2 ,,	0.86 ,,
ఆంధ్రప్రదేశ్	353 ,,	58 ,,	171,201 ,,	261 ,,	4.19 ,,	1.74 ,,
మ. ప్రదేశ్	253 ,,	52 ,,	105,962 ,,	313 ,,	2.16 ,,	1.2 ,,

ఆంధ్రప్రదేశ్ జనాభా, వ్యవసాయము

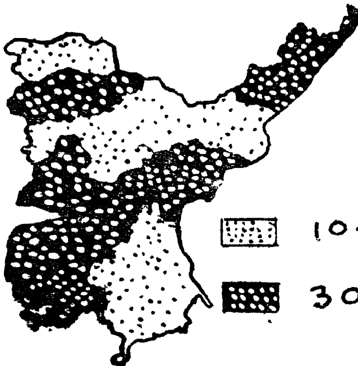
జనాభా
ఒక్కొక్క చుక్క 100,000
ప్రజలకు సంకేతం

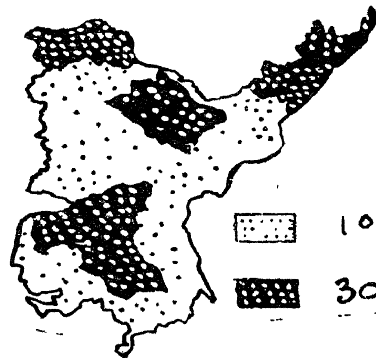
నీటి వనరు గల సాగుభూమి

సాగు భూమి
ఒక్కొక్క చుక్క 50 వేల ఎకరాలకు
సంకేతము

క్రొత్త సాగు
ఒక్కొక్క చుక్క 80,000 ఎకరాలకు
సంకేతం

కలగూరగంప

అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

యదార్థవాది

ఇటీవల అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు ఒకటి ఆ చిరకాలములోనే స్థాపింపబడవలసిన అవసరము కలదని సాహిత్యాభిమానులైన నాయకులును, కవులును సభాముఖముననుఽ పత్రికా మూలముననుప్రకటించి యున్నారు. కాని సదరు పరిషత్తుయొక్క నిర్మాణ విధానమును గూర్చి కాని దాని కార్యకలాపములను గూర్చి కాని యింతవఱకును ఎవరును చర్చించి యుండలేదు. ఈ పరిషత్తును స్థాపించు సందర్భమున దాని ఆశయములను, కార్యకలాపములను రూపొందించు సందర్భములో అందఱును గుర్తించుకొనవలసిన విషయములు కొన్ని కలవు.

ఇంతకు మునుపు మనదేశములో ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు, నవ్యసాహిత్య పరిషత్తు మొదలైన సాహిత్య సంస్థలు నెలకొని సాహిత్యాభివృద్ధికి అనేక విధముల తోడ్పడినవి. క్రీ. శ. 1911 లో ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు స్థాపన జరిగినది. కాని ఆ సంస్థ గ్రాంథిక భాషను మాత్రమే ప్రోత్సహించునది అగుటచేత ఆ సంస్థ అఖిలాంధ్ర సాహిత్య సంస్థగా ప్రజాభిమానమును పొందలేకపోయినది. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యము మీద ఆదరాభిమానములు కలవారికి మాత్రమే ఆ సంస్థ ఆరాధ్యమైనది.

దీనికి ప్రత్యామ్నాయముగా నవ్యసాహిత్యమును ప్రచారము చేయుటకొరకై యేర్పడిన నవ్యసాహిత్య పరిషత్తుకూడ సారస్వతేయులలో నొక వర్గమువారికి మాత్రమే ఆదరప్రోత్సాహములు కల్పించుచుండినది. ఇది వ్యావహారిక భాషను ప్రచారముచేయు నాశయము కలిగియుండుటచేతను, నవ్యసాహితీపరుల సాహిత్య కృషిని మాత్రమే ప్రోత్సహించుచుండుటచేతను నిది ప్రాచీన సాహిత్యాభిమానుల యాదరాభిమానములను చూఱగొనజాలకపోయినది.

దీనితరువాత ఇటీవల స్థాపింపబడినది తెలుగుభాషా సమితి-సంయుక్త మదరాసు రాష్ట్రములో ఆంధ్రదేశము అంతర్భాగమై యున్నప్పుడు ప్రభుత్వాదరముతో స్థాపింపబడిన యీ సంస్థ తెలుగు విజ్ఞాన సర్వస్వమును తయారుచేయుటకై ప్రధానముగా నెలకొల్పబడినది. ప్రతి సంవత్సరమును కొన్ని విషయములను నిర్దేశించి యా విషయములపై వ్రాయబడిన గ్రంథములకు ప్రభుత్వము పారితోషికము లీయదలచి ఆ పోటీలను నిర్వహించు నధికారమును ఈ సంస్థకు అప్పగించినది. కాని వీరు చేయుచున్న విజ్ఞాన సర్వస్వ నిర్మాణమును పోటీల నిర్వహణమును ప్రజాభిమానమును చూఱగొన్నట్లు తెలియుటలేదు. నూతనముగా నిర్మింపబడుచున్న యీ తెలుగు విజ్ఞాన సర్వస్వము నెవరును చూడజాలకపోవుటయే దీనికి నిదర్శనము. వారు నిర్వహించుచున్న పోటీలలో బహుమతులు పొందిన కొన్ని గ్రంథములు ప్రజాభిమానమును పొందలేక పోవుటచే వారి బహుమానములును నిష్పక్షపాతముగా చేయబడినవి కావని తెలియుచున్నది. ఆ గ్రంథములలో ననేకములు నేడు వ్యాప్తిలో లేవనువిషయము సర్వవిదితము.

ఇటీవల కేంద్రప్రభుత్వము 'సాహిత్య అకాడెమీ' నొకదానిని స్థాపించి దాని మూలమున వివిధ భాషల యందలి సాహిత్యములను ప్రోత్సహింప దలపెట్టినది. తెలుగుదేశమునకు సాహిత్య ప్రతినిధిగా నిలువదగిన సంస్థ యేదియు లేకపోవుటచేత వారు తెలుగుదేశములోని కొందరు సాహితీపరులతో ఒక సలహా సంఘమును నిర్మించి యా సంఘముయొక్క సలహా ప్రకారము ప్రభుత్వ బహుమతుల నొసగుచున్నది. కాని ఈ సలహా సంఘముకూడ వ్యక్తిగతాభిమానములకు అభిప్రాయములకు

అతీతమై ఐకమత్యముతో పనిచేయుట లేదనియే చెప్పవలసియున్నది. ఈ సంఘము బహుమతికై సిఫారసు చేసిన గ్రంథములలో ఒకటి కీ. శే. సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారి ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర, రెండవది శ్రీ బులుసు వెంకటేశ్వర్లుగారి భారతీయ తత్త్వశాస్త్రము. వీనిలో ఒకటి అనువాద గ్రంథము. మఱొక గ్రంథమునకు కర్త ఆ బహుమతి నందుకొనుటకీనాడు లేడు. ఈ రెండు విషయములను సలహా సంఘములో ఏకవాక్యత లేదనియు, ఏదో తప్పించుకొను మార్గముగా ఈ గ్రంథముల నెన్నుకొనినదనియూ తెలియుచున్నది బహుమతి నొసగుటకు అనువాద గ్రంథము తప్ప స్వతంత్రగ్రంథమే లేదని కేంద్రమునకు సిఫారసు చేసిన ఈ సలహాసంఘముచర్య వింతగొలుపుననుటలో సందేహము లేదు. మరింత వింతగొలుపు సందర్భ మింకొకటి యున్నది ఆంగ్లములోని కనువదింప జేయుటకై కేంద్ర ప్రభుత్వము ఈ సలహా సంఘమును ఒక గ్రంథమును సూచించ వలసినదని కోరగా నిప్పుడు రచింపబడిన గ్రంథము లేవియు లేవన్నట్లు వీరు.ఒక ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథమును సిఫారసు చేయుట అత్యాశ్చర్యకరము. ఇట్టి హాస్యాస్పదములైన సిఫారసులను అందజేయుచుండుటచే ఈ సంస్థకూడ ప్రజాభిమానమును చూరగొనలేక పోయినది.

ఇదిగాక ఇటీవల రాష్ట్ర ప్రభుత్వములవారు ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథములను ముద్రింపదలచి అట్టివానిని సిఫారసు చేయుటకై ఒక్కొక్క భాషకొక్కొక్క సలహా సంఘమును స్థాపించియున్నారు. వారి సలహా మేరకు ప్రాచీన గ్రంథముల నెన్నుకొని ముద్రించుచున్నారు. ఇంతవఱకు మదరాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తకభాండాగారము వారిచేతను, తంజావూరు సరస్వతీ మహాలు పుస్తక భాండాగారము వారిచేతను అనేక తెలుగుగ్రంథములు ముద్రింపబడినవి. కాని వానిలో ఏకొన్నియో తప్ప తక్కినవి ప్రజల కేవిధముగాను నుపకరించునవిగా లేవు. ఔషధయోగములు, వైద్య నిఘంటువు మొదలైన గ్రంథములు నేడు ప్రజల కే విధముగాను సహాయకారులు కావని చెప్పుటకు సందేహములేదు. వీరిచే ముద్రింపబడిన శాస్త్ర గ్రంథముల మాట యటుంచి సాహిత్యగ్రంథములను చూచినచో అందనేకములు తప్పులకుప్పలుగానున్నవి. ఆర్థికస్తోమతగల ప్రభుత్వము వారిచే ముద్రింపబడిన ఈ గ్రంథములకన్న లాభదృష్టితో పుస్తకవ్యాపారులచే ముద్రింపబడిన గ్రంథములే వేయిరెట్లు నయముగానున్నవి. దీనికంతకును కారణము సలహాసంఘము వారు ఆ యా గ్రంథముల పరిష్కరణమునకు తగిన యోగ్యతలు గలవారిని ఎన్నుకొనక తమ అభిమానులను ఎన్నుకొనుటయో లేక వారిని తములోతాము పంచుకొనుటయో జరగుటయే యని చెప్పవలసియున్నది తాళపత్ర గ్రంథములలో నున్న తప్పులను మించి ముద్రిత గ్రంథములలో తప్పులు కానవచ్చుట మిక్కిలి శోచనీయము.

ఈ విధముగా తెలుగుదేశములో ఇంతవరకు పనిచేసిన పనిచేయుచున్న సాహిత్య సంస్థలేవియు సక్రమముగా తమ విధులను నెరవేర్చుచుండుట లేదనియే చెప్పవలసి యున్నది.

నేడు తెలంగాణములో పనిచేయుచున్న హైదరాబాదు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, తెలంగాణా రచయితలసంఘము అనునవి సాహిత్య, ప్రచారమునకు కొంత తోడ్పడుచున్నవి. వీనిలో ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు తెలుగులో పరీక్షలు జరిపి తెలంగాణములోను, ఇతర ప్రదేశములలోను సాహిత్య ప్రచారము చేయుచున్నది. తెలంగాణా రచయితల సంఘముకూడ ఆధునికాంధ్ర గ్రంథములను ముద్రించుచు కవులకు, రచయితలకు ప్రోత్సాహ మొసగుచున్నది. కాని ఆ సంస్థలింకను అఖిలాంధ్ర సంస్థలుగా పేర్కొనదగిన స్థాయిని అందుకొనలేదు.

ఈ పరిస్థితులలో అచిరకాలములో నిర్మింపబడనున్న అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తుయొక్క నిర్మాణము ఏపద్ధతిలో నుండిన నది ప్రజాభిమానమును పొందగలుగునో మనము పరిశీలింపవలసి యున్నది. అట్టి పరిషత్తుయొక్క నిర్మాణమునకు సంబంధించిన కొన్ని ప్రధాన సూత్రములు మాత్రము ఇచ్చుట పేర్కొనబడుచున్నవి. ఇవి సాహితీపరుల యామోదము పొందుచో ఆ సంస్థ సవ్యముగా పటిష్ఠముగా నడువగలదని ఆశింపవచ్చును.

అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు రాజకీయములకు ముఠాతత్త్వాలకు, కుల మత ప్రాంతీయ దురభిమానములకు అతీతమైన సంస్థగా నుండవలెను. ఏదో సాహిత్య సంస్థయని కాక ప్రజలు దానిని తమ సంస్థగానే భావించి యభిమానించు పరిస్థితులు కల్పింపవలెను.

గతములో చేసిన తప్పులు నెమరుకు తెచ్చుకొని అలాంటివి ఇప్పుడు కూడా జరుగకుండునట్లు అందరును పాటుపడవలెను.

గ్రాంథిక, వ్యావహారిక భాషోద్యమములు, ప్రాచీన, నవ్య అధివాస్తవిక కవితాపద్ధతులు—వీనిలో ఏ ఒక్కదాని నభిమానించుట కాని దానితో ప్రత్యక్ష సంబంధము కలిగి యుండుట కాని పరిషత్తు చేయరాదు.

అఖిలాంధ్ర దేశములోను సాహిత్య విషయముల కదే ప్రతినిధిగా రూపొందవలెను.

దేశములో వివిధ ప్రదేశములలో పని చేయుచున్న సాహిత్య సాంస్కృతిక సంస్థలు ప్రతి సంవత్సరమును కొంత రుసుము చెల్లించు పద్ధతిపై కేంద్ర సంస్థకనుబంధ సంస్థలు కావలెను. అట్లు రిజిష్టరు చేసికొన్న సంస్థలు మాత్రమే తమ సంస్థ తరఫున ప్రతి సంవత్సరమును ఇద్దరు చొప్పున ప్రతినిధులను పంపుట కర్హత కలిగి యుండును.

అఖిలాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు ప్రతి సంవత్సరము కాని, మూడు సంవత్సరముల కొక పర్యాయము కాని ఎన్నుకొనబడిన ప్రతినిధులతో ఏర్పడిన కార్యవర్గముయొక్క సలహా ననుసరించి తన కార్యకలాపములను నిర్వర్తింప వలెను.

ఆంధ్రప్రదేశ్ ముఖ్యమంత్రి, విద్యామంత్రి, విద్యాశాఖాధికారి, ఆంధ్ర ఉస్మానియా, శ్రీ వెంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయోపాధ్యక్షులు, ఆంధ్రప్రధాన న్యాయమూర్తి—అందు అధికార సభ్యులుగా నుందురు.

ఆంధ్ర, ఉస్మానియా, శ్రీ వేంకటేశ్వర, మదరాసు విశ్వవిద్యాలయములలోని ప్రధానాంధ్రాచార్యులు అందు ఎక్స్ అఫీషియో సభ్యులుగా నుందురు.

ప్రతి విశ్వవిద్యాలయములోను గల అనుబంధ కళాశాలలలోని ఆంధ్రోపన్యాసకుల ప్రతినిధి ఒక్కొక్కరు చొప్పున అందు సభ్యులుగా నుందురు.

హైస్కూళ్ళలోను ప్రాచ్య కళాశాలల్లోను పనిచేయు పండితులచే ఎన్నుకొనబడిన ఆర్గురు ప్రతినిధులు (తెలంగాణాలో ఇద్దరు, సర్కారులలో ఇద్దరు, రాయలసీమలో ఇద్దరు) అందులో సభ్యులుగానుందురు.

రాయలసీమ, సర్కారులు, తెలంగాణాలలో ప్రసిద్ధులైన సాహిత్య వ్యక్తులను ఒక్కొక్క ప్రాంతమున కిద్దరు చొప్పున కార్యవర్గములోనికి కో-ఆప్టు చేసికొనవలయును.

మదరాసు, విజయవాడ, హైదరాబాదు రేడియో స్టేషనులలో పనిచేయు తెలుగుశాఖవారి ప్రతినిధులు ముగ్గురు ఇందు సభ్యులుగా నుందురు.

ఆంధ్ర దినపత్రికల సంపాదకుల ప్రతినిధులిద్దరు, వార, మాసపత్రికల సంపాదకుల ప్రతినిధులిద్దరు ఇందు సభ్యులుగా నుందురు.

రచయితలు తాము రచించిన గ్రంథములను ఒక్కొక్క ప్రతిచొప్పున సాహిత్య పరిషత్తు భాండాగారమునకు పంపుకొనవలెను.

ప్రతి సంవత్సరమును పరిషత్తు ఆ సంవత్సరము జరిగిన సాహిత్య కృషిని అధికారికముగా సమీక్ష చేసి అందలి బాగోగులను నిర్దాక్షిణ్యముగా విమర్శించుటయే కాక సాధ్యమైనయెడల సాహిత్యము మంచిపద్ధతులలో నడచుటకు సూచనలు గావింపవలెను

ప్రతినిధులచే ఎన్నుకొనబడిన కార్యవర్గము తిరిగి ఏడుగురు గాని, తొమ్మండుగురు గాని ప్రతినిధుల నెన్నుకొని ఒక సారథ్య సంఘమును ఏర్పాటు చేయవలెను. ఆ సారథ్య సంఘము పరిషత్తునకు సంబంధించినంత వఱకు సర్వాధికారము కలిగియుండును.

అఖిలాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, కేంద్రసాహిత్య పరిషత్తులో ఆంధ్రమునకు ప్రతినిధియై ఉత్తమ కవిని, ఉత్తమ గ్రంథమును సిఫారసు చేయు అధికారము కలిగియుండును.

ఈ పరిషత్తు స్థాపింపబడిన మూడుసంవత్సరములలో సమగ్రమైన ఆంధ్రదేశ చరిత్రమును, సమగ్రమైన ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమును సమర్థులగు వారిచే రచింపజేయవలెను. ఆ యా శాఖలలో కృషి చేసిన పండితులచే ఒక్కొక్క శాఖకు సంబంధించిన వాఙ్మయ చరిత్రను రచింపజేసి వానినొక సంపుటముగా సంకలనము చేయవలెను.

మూడు నెలల కొకతూరి పరిషత్తు ఆవరణలో గాని, పరిషత్తు సారథ్యసంఘము సూచించిన ఏ స్థలములో గాని సాహిత్యసభ జరిపించి అందు సాహిత్యమునకు సంబంధించిన విషయముపై సమర్థులగు పండితులచే 'ఎక్స్టెన్షన్ లెక్చర్సు' ఇప్పింపవలెను.

వ్యక్తులయొక్క పలుకుబడితోను, ప్రభుత్వము యొక్క ప్రోత్సాహముతోను మాత్రమే పనిచేయు సంస్థకాక, ఇది శాశ్వతముగా ఎవరి ఆదరాభిమానములకు గాని ప్రాకులాడక పనిచేయు సంస్థగా రూపొందవలెను.

ఇవి ఆశయములు మాత్రమే. కార్యరూపమున పెట్టునప్పుడు ఎన్నో ఇబ్బందులను అధిగమింపవలసిన అవసరము కలుగుననుట వాస్తవము. కాని వ్యక్తిగత ద్వేషములతో కాక — స్వార్థమును విసర్జించి — సాహితీపరులు సాహిత్య ప్రతిష్ఠయే తమ లక్ష్యముగా పనిచేసినప్పుడు గాని ఏ సంస్థయు పురోభివృద్ధి కాంచజాలదు. పై చెప్పిన విషయములను సావధానముగా పరిశీలించి తెలుగు సాహితీపరులును, సాహిత్యాభిమానులును అచిరకాలములో అఖిలాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తును స్థాపించుటకు ప్రయత్నింతురు గాకని సవినయముగా మనవి చేయుచున్నాను.

గ్రంథ విమర్శనము

నెలవంక

బాలగేయాలు; రచన: శ్రీ కవిరావు; చిత్ర రచన: శ్రీ జి. వి. సుబ్బారావు; ప్రచురణ: బాల సాహితి, మారిసుపేట, తెనాలి; మూల్యం: రూ. 2-0-0.

ఇటీవల దేశంలో బాలసాహిత్యానికి ఎక్కువ చలామణీ లభించింది. అందుచేత బాలసాహిత్యం ఉత్పత్తికూడా విరివిగానే సాగుతున్నది. కాని ఈ రచనలలో చెప్పుకోదగ్గవిమాత్రం ఎక్కువ రావటం లేదు: కలంపట్టనేర్చిన ప్రతి ఒక్కరూ బాల సాహిత్యాన్నైనా సృష్టి చెయ్యలేకపోతామా అనుకోవటమే యిందుకు కారణం. కాని నిజమాలోచించితే బాల సాహిత్య నిర్మాణంకంటే మామూలు సాహిత్య నిర్మాణమే కొంత సులభం. బాలసాహిత్య నిర్మాణానికి కొన్ని ప్రత్యేక ప్రతిభా సంపత్తు లుండాలి. ముఖ్యంగా బాలగేయాల నిర్మాణం మాటలతో పని గాదు. బాలగేయాల రచనకు రచయిత కావ్య తత్వాన్ని జీర్ణించుకున్న మహాపురుషుడై వుండాలి. మామూలు కావ్యనిర్మాణం చేసేటప్పుడు కవికి తన యిష్టం వచ్చిన భావాలనూ తన యిష్టం వచ్చిన పద జాలాన్నీ చాలనంచేస్తూ తన యిష్టం వచ్చిన రీతిని చెప్పటానికి స్వాతంత్ర్యం వుంటుంది. కాని బాల గేయ నిర్మాతకు అలాంటి స్వాతంత్ర్యం వుండదు. రచయిత సేకరించే భావాలు బాలబాలికలను ఆకర్షించ గలిగేవిగానూ వారి ఔత్సుక్యాన్ని రెచ్చగొట్టగలిగేవిగానూ వుండాలి ఈ భావాలను వ్యక్తంచేసే మాటలు బాలబాలికలకు తేలికగా అర్థమయేవిగా వుండటమే గాక వాటికి తగిన రంగూ ధ్వనీకూడా వుండాలి. ఇవి కాక వాడే ఛందస్సులు గజ్జలగుర్రాలలాగు కదను త్రొక్కుతూ వుండాలి. ఇన్ని హంగు లుంటేనే గాని బాలగేయాలను రచించటం సాధ్యంకాదు. అనాది కాలంనుంచీ దేశంలో వ్యాప్తిలో వున్న ఒకటి రెండు బాలగేయాలను పరిశీలించితే ఈ విషయం బాగా బోధ పడుతుంది:

చందామామా
చాక్కుండీ
తాతా నాకూ
దమ్మిడీ యిస్తే
దమ్మిడి తీసుకెళ్లి
కోమటి కిస్తే
కోమటి నాకూ
కొబ్బరి పెట్టే
కొబ్బరి తీసుకెళ్లి
మామా కిస్తే
మామా నాకు
పిల్లా నిచ్చే
పిల్లా పేరూ మల్లీ మొగ్గ
నా పేర్...జమిందార్ !

*　　*

చెమ్మ చెక్క
చారెడేసి మొగ్గ
ముత్యాల చెమ్మచెక్క
ముగ్గులెయ్యంగ
రత్నాల చెమ్మచెక్క
రంగులెయ్యంగా.

ఇవి నమూనాకు పాతపాటలు. ఈ దృష్ట్యా కవిరావుగారి పాటలు ఒకటి రెండు పరిశీలించుదాం. ఈ సంపుటిలో మొదటిపాట:

'చిలుకననుకోవె నీ
చిన్నారి కానుకో
కిలకిలా మనసిచ్చి
పలుకరిస్తా ననుకో
పట్టి పంజరములో
బంధించుతావా ?
పట్టుకేనను విడిచి
పెటివేస్తావా ?

పట్టి బంధించితే
ఎట్టులో తప్పుకొని
అగుపించకుండ
నే నెగిరి కొనలకేగి
మరలి రా నేరాను మాటాడనింక
పలుకనిక నీవెంత బ్రతిమాలుకొనిన.

కుక్క పిల్లగ నేను
పక్క వాటుగ వచ్చి
ముట్టె నీకంచాన
పెటినా ననుకొనె!
'ఛీ ఛీ' పొమ్మని నన్ను చీదరిస్తావా ?
చేరదీసుక నన్ను ఆదరిస్తావా ?
చీదరిస్తే యింక
నాదారి నే పోదు
లేదు పొత్తిక మనకు
లేదమ్మ లేదమ్మ
ముద్దివ్వ నింక నీ వద్దకే రాను
ముట్టనిక నీవేది పెట్టవచ్చినను.

ఏరికోరి యీ గేయాన్ని ఈ సంపుటిలో తొలి గేయంగా ఎందుకు ముద్రించారో తెలియదు. పిల్లల మాట అలావుంచి అసలు ఈ గేయంలోని భావ మేమిటో పెద్దవాళ్ళకుకూడా అర్థంకాని యేదో అయోమయమైన వేదాంతావబోధంగా వుండి ఎత్తుగడలో. వెనుకటికి ఒక భావకవి:

రెక్కలన్విచ్చి మెడనెత్తి రిక్కవట్టి
చక్రవాకంబు స్వర్ణపక్షతతితోడ
ఇంచుమోదాన చెలి కౌగలించు వేళ
ఏదియో యైపోయి పైకెగసి యచటి
శూన్యదేశాన శూన్యమై చొక్కి మింట
నడరు ప్రణవనాదాన నైక్యమయిపోదు'

అన్నారు. ఈ పాటకూడా అదే ధోరణిలో కనుపించు తోంది. ఎత్తుగడ సంగతి ఇలావుండగా 'కుక్కపిల్ల ముట్టెకంచాన బెట్టడం' దగ్గరికి వచ్చేసరికి ఎంతో జుగుప్సాకరంగా తయారైంది. పై పెచ్చు గేయాన్ని రచయిత ఆదినుంచి తుదివరకూ చచ్చిన గేదెదూడను యీడ్చినట్టు యీడ్చుకురావటంతప్ప దానంతటికది చెంగు చెంగున ఉల్లాసంగా గెంతటం కనుపించదు. దురదృష్టవశాత్తూ ఈ పాటలన్నీ ఇంచుమించు ఇలానే వున్నాయి.

కాని ఇంచుమించు పాటపాటకూ శ్రీ జి. వి. సుబ్బారావుగారు ఒకొక్క రేఖాచిత్రాన్ని రచించారు. ఈ చిత్రాలు పాటపాటకూ జీవంపోసి బ్రతికించుతున్నయ్. ఈ బొమ్మలకోసం రెండు రూపాయలూ పెట్టి ఈ గ్రంథం కొనవచ్చు.

అంతర్గోలు

ఖండకావ్య సంపుటి, రచన: శ్రీ దుర్గానంద్. ప్రచురణ: శిక్షక్ పబ్లిషర్స్, తెలాలి. వెల 1-80.

20వ శతాబ్ది ఒక పెద్ద సంధియుగం; ఈయుగంలో ప్రపంచం నలుగడలా వివిధ రంగాలలో అనేక పరిణామాలు వస్తున్నాయి, ఇంకా రానున్నాయి. ఈ పరిణామాల కారణంగా తాత్త్విక రంగంలో పెద్ద సంఘర్షణ కనుపించుతున్నది.

భౌతిక శాస్త్ర విజ్ఞానం పరిస్ఫుటం కావటం ఈమహా పరిణామానికి ప్రధాన కారణం. సంప్రదాయ వాదులు, ఈ పరిణామాలు ప్రమాద భరితాలుగా వున్నాయని, వెనుకకు నడవటం శ్రేయస్కర మనీ వాదించుతున్నారు. పరిణామవాదులు ఈ మార్పులన్నీ ప్రజాక్షేమానికే వస్తున్నాయనీ పరిణామ దశలో అనేక ప్రమాదాలు కనుపించుతున్నా వాటిని అదుపులోకి తెచ్చుకొని ముందుకు సాగకపోతే మానవునకు భవిష్యత్తు లేదనీ అంటున్నారు. ఈ భావ సంఘర్షణను కావ్యరూపాలలో వ్యక్తం చెయ్యటానికి నవీనులు పలువురు ప్రయత్నించారు. శ్రీ దుర్గానంద్ దాదాపు 30 వరకూ వున్న ఈ ఖండ కృతులలో ఈ విషయాన్నే వ్యక్తం చేశారు. ఈరచనలలో ప్రతి ఒక్కటీ పాఠకుణ్ణి కదలించి యోజనామగ్నుణ్ణి చేస్తుంది. "బుద్ధుని మందలింపు" అన్న గేయంలో బుద్ధుని ముఖాన, ఈ సంఘర్షణను విస్పష్టంగా ప్రతిపాదించారు:

"నా యుగసమస్యతో నే ముడిపడ్డా,
నా యుగధర్మంతో నే పోరాడా.
మీ యుగ సమస్యతో మీరు
మీరణపరికరాలు వేరు—

నా సూక్తులు శాశ్వతాలు
కావు—మీరు భ్రమసినారు
సంస్కృతిలాంటి పేరుతో
మీ యుగధర్మం మరువకండి
సంస్కృతీ పతాకాల నీడల్లో
మీ యుగ సమస్య దాచకండి
నా చిత్రాల రంగు కుంచియతో
మీ ముఖనైరాశ్యం పోదుదువకండి.
నా వ్యాఖ్యల సాయంతో

కరువుకు పరిభాష లివ్వకండి
నన్ననుకరించకండి
నా వంక వెనక్కు చూడకండి!
నా జీర్ణకవాటం గడియ తెరువకండి.
రెండు వేలు పైచిలుకుగ
ఏండ్లు గడచి ముదిసియున్న
నా చైత్యంలో ప్రవేశించకండి!!

'ముక్తి' అనే గేయానికి స్వయంగా వ్రాసుకున్న వ్యాఖ్యలో రచయిత: "ఈ కవితలోని మానవుడు కూడా జ్యోతిష్మంతుడే. కాని ఆత్మ సాపేక్షకంగా గాదు —సమాజ సాపేక్షకంగా" అన్నారు. దానికి "తండ్రి కెదురు తిరిగిన రాముడు" అన్న రచనలో ఇంగా రూపకల్పన జేశారు. అరణ్యవాసానికి సుమంత్ర చోదితమయిన రథంలో బయలుదేరిన రాముడు రథానికి అడ్డునిల్చి అటకాయించిన ప్రజానీకాన్ని ఉద్దేశించి ఇలా అంటాడు:

"ఓ అన్నలారా! నా రాజ్యాన్ని మోసే
కలిమిలేముల్లారా!
నే రాజును అందుకనే నా గృహంమీద
నా వొంటిమీద వున్నది హక్కు మీకు.
అడవులకు వద్దంటే, మీ కోర్కెను
తప్పకు పాలిస్తా.
(సారథివైపు తిరిగి)
నేను వనంలోకి పోను
సుమంత్రుడా! త్రిప్పు నా రథం
నా ప్రజ నన్ను పిలుస్తోంది
ఒలిచెయ్యండి నా కాషాయపు కుడ్డలు"

కాని ఆ రాచమందిరాల్లో రాముడికి శాంతి చిక్కదు.

"గృహచ్ఛిద్రం—గృహచ్ఛిద్రం
బంగరు కట్టడాల మధ్య
రాజగృహంలో ముసలం
కత్తులు కావేషాలు—

అంతిపురి చీరకొంగుతో
ముడివేసుకున్న రాచరికాలు
తల నెరిసిన భీష్మునిలా
మూల్గుతున్న శాసనాలు"

వీటితో రాముడికి చికాకెత్తిపోతుంది.

"పరుగు పరుగు ఒకే పరుగు
ఎక్కడికీ పరుగు?
ఎందుకు నాకీ పరుగు
నా ముందర నా హృదినిండా
అలముకొన్న తమాలాలు
నే నే దండకగర్భంలో
చొచ్చుకుపోతున్నానో!
నే పోయే బాటల్లో
ఇరుప్రక్కల ఏవో గుహలు
కదిలిస్తే ఏవో బెబ్బులులు
నే నే కాదు
నాతో కొందరు జీవులు
నా వెన్నంటే రక్తపు నీడలు
పాదపు పాదపుగా పొట్టె పొట్టెగా
నా కాళ్ళకు చుట్టేస్తున్నాయి.
ఈ కల్లోల భారతీరంనుండి
గుహుడా! నను దాటిస్తావా!
శబరీ! నీ పండులు ఎంగిలివా
అయినా ఎంతో బాగున్నాయి
లక్ష్మణా! నువ్వూ ఆరగించో!
ఇవి స్వార్థం అంటని రసాలాలు
చప్పుడు చెయ్యక తినివేయి."

ధ్వని కావ్యాలికి ప్రాణం; శ్రీ దుర్గానంద్ రచనలో ఈ కావ్యగుణం జీవనదిలా కనుపించుతుంది. ఈ దిగువ పంక్తులను పరిశీలించండి.

'ఛీ-ఛీ శాంతిలేదు
ఇంతా చేసి- ఈ మాయలేడివెంట
ఇంకా యెంతకాలం పరుగెత్తేది?
అయ్యో లక్ష్మణా!
నా అతిదూరపు ఆశాపరిధుల్లో
ఏ మూలనుంచి నా బాణం
నిర్గమించి పోయిందో
ఆమూలనుంచి నా సర్వస్వం
అపహృతమై పోయింది
బైరాగిలాంటి లోకంయిది
మోసగించి పోయింది-
ఎవరబ్బా! నమ్మినబంటుల్లా
కిష్కింధలాంటి బ్రతుకుల్లో
తొంగిచూస్తూ వస్తున్నారు?
కిచకిచలాడే ఆశాపులకలా!
అయితే వెతుక్కుంటా మీకన్నుల్లో
అశోకాల మధ్యనున్న
నా శీతలశాంతి విపంచిని".

'షాజహాను స్వప్నంలో ముంతాజ్' అన్న గేయంలో ముంతాజ్ ఇలా అంటుంది:

'ఏమిటీ తాజమాలు
ఇలా కట్టావు పాదుషా!
నీకు తెలీకపోతే మానె
లోకాన్నైనా అడిగావు కావు
ఏంజేసాను నా వసీబు'—

పట్టి చ్ఛిదాన్ని,
నీ కోర్కెను—నవ్వి ఊరుకుంటే పోయేది

అసలు నే నిలా కోరక
నీ షేర్వాణీలో తలకాయదూర్చి
'అన్నమో పాదుషా! అని
పెద్దపెట్టున కేక వేసి కన్నుమూస్తే
అప్పుడు...
నువ్వేమైనా కట్టేవాడివేమో
పాలరాళ్లు ఒలకబోసి
సముద్రంమీద ప్రాజెక్టు—
ఓపిచ్చి మొగలాయిరాజా !
ఈ పాలరాళ్ల మైకంలో
పడుకున్న నన్ను
కయామత్తురోజున ఖుదా కూడా లేపలేడు"—

వాస్తవిక జీవితాన్ని చిత్రించితే కవితకు రసపుష్టి చిక్కదని వాదిస్తారు కొందరు. కరుణరసం చిప్పిలుతున్న 'టీచరు' అన్న కావ్యంలోని ఈపంక్తులను చిత్తగించితే ఆవాదం సరియైనదికాదని తేలుతుంది.

'బోర్డు అనే యంత్రంలో తలకాయదూర్చి
గిలగిలా తన్నుకుంటున్న టీచరూ! ఇదేమిటి?
ఈసర్వీసు రిజిష్టరుతో నా ..చీ
కట్టేసుకున్నావు భవిష్యత్తు—
అమ్మో? నీప్రతిచిన్ని కోర్కెమీదా రెడ్డింకు రిమార్కు
నీ నిశ్వాసాలమీద ఎవరివీ సంతకాలు, మొహర్లు.
ఎవడో సంతకం పెడితే నీవు నిశ్వసిస్తావు
మానేస్తే ఆగిపోతావు పాపం! నీ జీవితం అగిపోతుంది.

ఓ టీచరు!......
రాజకీయం వ్యాపారం పోటీ పడుతున్న లోకం యిది
నావ్యాక బఫర్ స్టేటులా, రెండు ఏనుగుల మధ్య లేగలా
అంషర్ కన్సిడరేషన్లో అణిగున్న
ఆవున్నరఅర్జీ పత్రంలా
నలుగుతున్నావు. బెల్ కొట్టారు
వినిపించుకోకు ఇంటి గొడవ
ఓకింపరు గార్డను వనమాలీ...భూమి సూర్యుని చుట్టూ
కాదు నీ బుర్ర ఆలోచనల చుట్టూ
గుండ్రంగా తిరుగుతోంది

నీ జీవితం యెప్పుడూ మైనసుగుర్తుల్లోనే వుందేం
మాసగు!
నీ ప్రాబ్లెం సాల్వుచేసే పైతాగరస్ పుట్టలేదా?

ఈఖండ కృతులలో ప్రతి ఒక్కటి మనలను యోజనాపథులను జేయసమర్థమైవుంది. ప్రతి ఒక్కరూ తప్పక చదువతగిన గ్రంథం.

ఆంధ్ర - హిందీ నిఘంటువు

నిఘంటు నిర్మాణ కర్తలు : శ్రీ కో. శఠకోపం (శ్రీ కోమాండూరి శఠకోపాచార్యులు గారు) ప్రాప్తిస్థానం : రచయిత, కాకినాడ—లేక—ఆంధ్రరాష్ట్ర హిందీప్రచార సంఘము, విజయవాడ-2. వెల 4-0-0.

ఇది ఆంధ్ర శబ్దాలకు హిందీ అర్థాలున్న నిఘంటువు ఇది హిందీ భాషను నేర్చుకునే వారికంటే, హిందీ కొంత వచ్చి తెలుగులోనుంచి హిందీలోకి ఏమైనా అనువాదం చేసుకునేవారికి యెక్కువ ప్రయోజనకరంగా వుంది. జాతీయభాషగా వుండటానికి హిందీభాషకు గల అర్హతలను పేర్కొంటూ శ్రీ ఆచార్యులవారు, ఈ గ్రంథానికి పెద్ద ఉపోద్ఘాతము రచించారు.

హిందీకి గల అర్హతానర్హతలు ఎట్టివైనా, దీన్ని జాతీయభాషగా రాజ్యాంగం అంగీకరించింది గనుక యిష్టమున్నా లేకపోయినా, మనం ప్రతి ఒక్కరూ అభ్యసింపవలసే రావచ్చు. శ్రీ శఠకోపాచార్యుల వారివంటి ప్రముఖులు చాలామంది యిప్పటికే ఈ భాషను అభ్యసించి పండితుల మనిపించుకుంటున్నారు. నేర్చుకోమని ఇతరులను ప్రోత్సహించుతున్నారు కూడా. కాని ఈ నిఘంటువు హిందీ నేర్చుకునేవారికి ఉపకరించేది గాదు. తెలుగు నేర్చుకోవాలనుకునే హిందీ వాళ్ళకు ఎక్కువ ఉపయోగపడుతుంది. లేదా పైన చెప్పినట్లు హిందీలో కొంత ప్రవేశముండి తెలుగు రచనలను హిందీలోకి అనువాదం చేసుకోదలచినవారికి కొంత ఉపకరించవచ్చు. అట్టివారికయినా ఇది యెంతవరకు ఉపయోగపడుతుందో చెప్పలేము. ఎందుచేతనంటే 290 పేజీలలోపు చిన్న గ్రంథం. అర్ణవప్రాయమైన ఆంధ్రమహావాఙ్మయంలోని పదజాలానికి అంతకూ ఈ పరిమితావధిలో హిందీ అర్థాలను సమకూర్చగలగటం అసంభవ కార్యం. ఏది ఏమయినా ఆంధ్రంనుంచి హిందీలోకి ఇంతవరకు నిఘంటువేదీ లేదు గనుక ఏకైకాధారంగా ఇది కొంతవరకు ఉపయుక్తం కావచ్చు.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1. Editor: S. Sambhu Prasad.